

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK

4'06⁽⁴⁸⁾

**CENTRUM DORADZTWA
ROLNICZEGO W BRWINOWIE
ODDZIAŁ W POZNANIU**

Wydawca:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
tel.: 061 823 20 81, 061 820-19-71, fax: 061 820-19-71
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl
www.cdr.gov.pl

Rada Programowa:

Edward Arseniuk, Marek Kłodziński, Andrzej Kowalski,
Jędrzej Krupiński, Seweryn Kukuła, Aleksander Lewczuk,
Antoni Mickiewicz, Walenty Poczta, Stefan Pruszyński,
Izabela Sikorska-Wolak, Aleksander Szeptycki, Bogdan M. Wawrzyniak

Zespół Redakcyjny:

A. P. Wiatrak (redaktor naczelny),
E. K. Chyłek, R. Jaworski, W. Kujawiński,
E. Matuszak, R. Sass, A. Swulińska-Katulaska, S. Zawisza,
D. Pruss Głowacka (sekretarz redakcji)

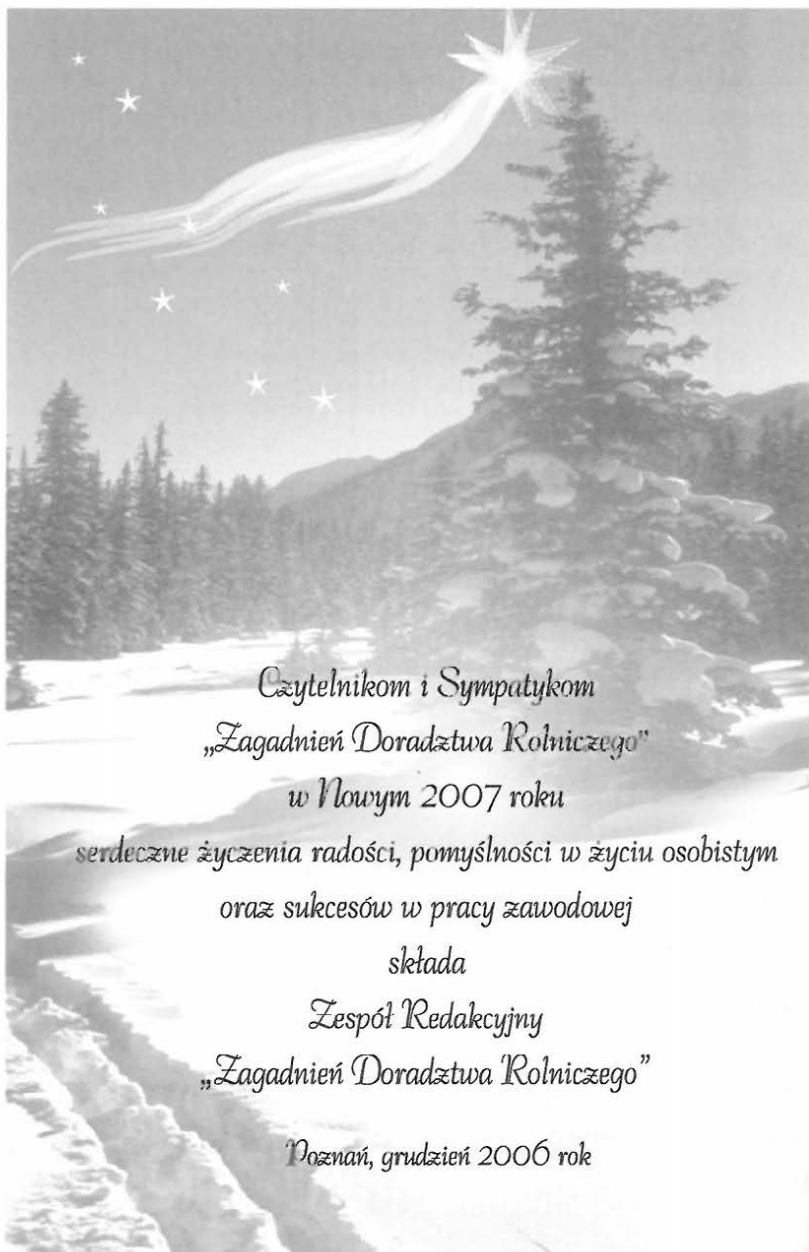
Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmantowska

© Copyright by Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu 2006

Druk:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
Zlecenie nr 2/2007, nakład 800 egz.

*Czytelnikom i Sympatykom
„Zagadnień Doradztwa Rolniczego”
w Nowym 2007 roku*

*serdeczne życzenia radości, pomyślności w życiu osobistym
oraz sukcesów w pracy zawodowej
składa*

*Zespół Redakcyjny
„Zagadnień Doradztwa Rolniczego”*

Poznań, grudzień 2006 rok

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

EWA JASKA, MAŁGORZATA LULEWICZ: Zmiany w hierarchii czynników kształtujących motywacje rolników do wprowadzania ekologicznych metod produkcji w rolnictwie	7
ANNA NOWAK: Rola szkół wiejskich w rozwoju polskiej wsi	19
ANNA WOŹNIAK: Potrzeba i sposoby wspierania przedsiębiorczości oraz innowacyjności małych i średnich przedsiębiorstw	31
ZOFIA SAWICKA: Marketingowa strategia rozwoju turystyki na obszarach wiejskich o umiarkowanej atrakcyjności na przykładzie Pogórza Ciężkowickiego	41
JAN ZWOLAK: Środki trwałe i zjawiska je kształtujące w rolnictwie polskim	55
MICHAŁ TRZĘSOWSKI: Wpływ sposobów przygotowania produktów do sprzedaży na kształtowanie się cen i dochodów rolniczych na hurtowym rynku warzyw	64

INFORMACJE

BOGDAN M. WAWRZYNIAK, MAŁGORZATA ZAJDEL: Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego jako jeden z czynników zmian struktury agrarnej	72
CEZARY KUŚMIREK: Przebieg i stan wdrażania działań Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006”: 1.3. „Szkolenia” i 1.4. „Wsparcie doradztwa rolniczego”	82
ADRIANA MERTA-RUDY: Współpraca Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu z Fundacją 4H	94
GRZEGORZ CETNER: Stowarzyszenie Edukacji Rolniczej i Leśnej EUROPEA Polska	98
DOMINIKA PIEPRZYK-KOKOCHA, HENRYK BURCZYK: Uprawa morwy jako pokarmu dla jedwabników	105
NOWOŚCI WYDAWNICZE	113
ROCZNY SPIS TREŚCI 2006	114
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2006	117

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

EWA JASKA, MAŁGORZATA LULEWICZ: Changes in the hierarchy of factors forming the reasons of farmers for invitation of ecological methods in agriculture	7
ANNA NOWAK: The role of rural schools in Polish country development	19
ANNA WOŹNIAK: The methods of supporting enterprises and innovativeness of small and medium size companies	31
ZOFIA SAWICKA: The marketing strategy of tourism development on rural areas o moderated touristic attractiveness on example of Ciężkowice foothills	41
JAN ZWOLAK: Variables effecting fixed assets in Polish agriculture.....	55
MICHAŁ TRZĘSOWSKI: The influence of additional marketing activities on setting prices and agricultural incomes at vegetable wholesale market.....	64

INFORMATIONS

BOGDAN M. WAWRZYNIAK, MAŁGORZATA ZAJDEL: The act about forming rural system as one of the factors changing agrarian structure	72
CEZARY KUŚMIREK: Status of implementation and progress of Sectoral Operational Programme „Restructuring and Modernization of the Food Sector and Rural Development 2004-2006” Measures: 1.3 „Training” and 1.4 „Agricultural advisory and extension service support”	82
ADRIANA MERTA-RUDY: Cooperation of Dolnośląskie Agricultural Advisory Service with 4H Fundation	94
GRZEGORZ CETNER: The Association for Agricultural and Forestry Education EUROPEA Poland	98
DOMINIKA PIEPRZYK-KOKOCHA, HENRYK BURCZYK: Mulberry cultivation as a feed for silk worms	105
PUBLISHING NEWS	113
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2006	117

ARTYKUŁY

EWA JASKA

MAŁGORZATA LULEWICZ

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

ZMIANY W HIERARCHII CZYNNIKÓW KSZTAŁTUJĄCYCH MOTYWACJE ROLNIKÓW DO WPROWADZANIA EKOLOGICZNYCH METOD PRODUKCJI W ROLNICTWIE

1. Wprowadzenie

Od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku wdrażanie ekologicznych metod produkcji do praktyki rolniczej było postrzegane jak przykład działań transgresyjnych, które podejmują ludzie motywowani potrzebami wyższego rzędu, takimi jak np. samorealizacji, wiedzy i rozumienia rzeczywistości, a wskazywały na to głównie badania europejskie [Fischer 1982, Pirkhlüber i Gründlinger 1993, Preuschen i Osswald, 1993]. Wśród czynników kształtujących motywację do wprowadzania zmian szczególne miejsce zajmowały przyczyny o charakterze endogennym, np. zainteresowania, osobiste dążenia, potrzeba bezpieczeństwa czy też wiedzy i rozumienia rzeczywistości. Drugą grupę stanowiły przyczyny o charakterze egzogennym, czyli rynek żywności ekologicznej, polityka informacyjna, polityka państwa w zakresie rolnictwa ekologicznego. Dotychczasowe wyniki badań wskazują, że tylko współistnienie wyżej wymienionych grup przyczyn warunkuje efektywne adaptowanie ekologicznej metody pracy w rolnictwie. Jest to bowiem proces zmian charakteryzujący się dużym stopniem złożoności i radykalności, a w związku z tym wymagający także wysokich kompetencji w sferze wiedzy, świadomości i postaw. Prowadzenie gospodarstwa rolniczego w oparciu o ekologiczne metody produkcji w rolnictwie jest zadaniem trudniejszym, niż gospodarowanie w sposób tradycyjny, konwencjonalny. Wynika to m.in. z konieczności przestrzegania szeregu zasad i warunków gospodarowania, z braku wystarczającego dostępu do informacji na temat ekologicznej produkcji oraz niewielkie-

go asortymentu środków do produkcji ekologicznej na polskim rynku. Rolnicy prowadzący gospodarstwa według ekologicznych metod stanowią najmniejsze, lecz zarazem najistotniejsze ogniwo procesu produkcji żywności ekologicznej. Na poziomie gospodarstwa podejmowane są bowiem decyzje, które istotnie wpływają na rozwój rynku żywności ekologicznej.

Liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce w 2005 roku, według opracowań IJHAR-S, wynosiła 7182. Produkcja ekologiczna była prowadzona na ogólnej powierzchni 159 709 ha, co stanowiło dwukrotny wzrost w stosunku do 2004 roku i trzykrotny w odniesieniu do 2003 roku [Raport IJHAR-S 2005].

2. Cel i metody badań

Celem opracowania jest wskazanie czynników motywujących rolników do wprowadzania ekologicznych metod produkcji w rolnictwie i przedstawienie zmian jakie zostały zaobserwowane od początku lat dziewięćdziesiątych do chwili obecnej. W związku z tym zostaną zaprezentowane wyniki badań przeprowadzonych wiosną 2006 roku w województwie mazowieckim w powiecie Maków Mazowiecki. Badaniami objęto 34 rolników prowadzących gospodarstwa z atestem i w okresie przestawiania. Według wykazu IJHAR-S z roku 2004 na terenie powiatu Maków Mazowiecki 99 rolników prowadziło gospodarstwa ekologiczne, w tym 19 posiadało certyfikat zgodności, a 80 było właścicielami gospodarstw w okresie przestawiania na metody ekologiczne [Lulewicz, 2006]. W badaniach została zastosowana metoda sondażu diagnostycznego, na którą złożyły się następujące techniki: ankieta oraz analiza materiałów źródłowych.

Natomiast w celu przedstawienia zmian zostaną zaprezentowane także wyniki wcześniejszych badań, ze szczególnym uwzględnieniem badań z roku 1992 [Jaska 1995], które również zostały przeprowadzone przy zastosowaniu metody sondażu diagnostycznego. Badaniami tymi objęto gospodarstwa rolnicze, które uzyskały już atest Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi EKOLAND i gospodarstwa w okresie przestawiania. W badaniach uczestniczyło 80 rolników z różnych regionów Polski. Prawidłowe i możliwie pełne zaprezentowanie zmian w hierarchii czynników motywujących do wdrażania ekologicznych metod produkcji wyjaśnia także potrzebę przedstawienia wyników innych dotychczasowych badań w tym obszarze.

Zarówno w badaniach prowadzonych w 1992 roku, jak również w prowadzonych wiosną 2006 roku w powiecie Maków Mazowiecki została zastosowana klasyfikacja potrzeb wynikająca z realizacji „celów nadrzędnych” działalności ludzkiej dla określenia czynników kształtujących motywację. Autorami klasyfikacji jest zespół pracowników Ośrodka Badań Progностycznych Politechniki Wrocławskiej [Przychodzeń, 1992]. Tymi nadrzędnymi celami są: cel egzystencjalny, cel pro-

kreacyjny, cel społeczny, cel funkcjonalny i cel rekreacyjno-kulturalny. W związku z zastosowaną typologią wyróżniane są następujące grupy potrzeb:

- egzystencjalne, np.: potrzeby pokarmowe, potrzeby ekologiczne, potrzeby zdrowotne, potrzeby bezpieczeństwa (ochrona życia i zdrowia), potrzeby wypoczynku;
- prokreacyjne, np.: potrzeby rodzinne, potrzeby wychowawcze;
- społeczne, np.: potrzeby oddziaływania, potrzeby prestiżu, potrzeby altruizmu i społecznego pożytku;
- funkcjonalne, np.: potrzeby samorealizacji, potrzeby samodoskonalenia i rozwoju, potrzeby wynagradzania, potrzeby osiągnięć, potrzeby swobody, potrzeby informacyjne;
- rekreacyjno-kulturalne, np.: potrzeby estetyczne, potrzeby ludyczne.

Wybór tej klasyfikacji uznany za najwłaściwszy, nie odrzuca oczywiście pozostałych, w tym hierarchii względnej przewagi potrzeb A. Masłowa, bowiem potrzeby takie jak: fizjologiczne, bezpieczeństwa, przynależności i miłości, szacunku i uznania, samourzeczywistnienia, wiedzy i rozumienia, estetyczne są także wymieniane i uwzględniane w opisanej klasyfikacji.

3. Czynniki o charakterze endogennym

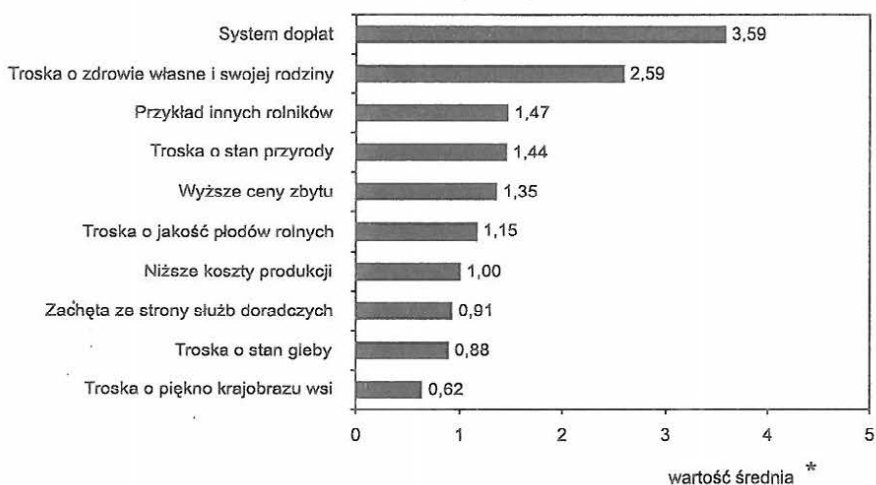
Wśród czynników o charakterze endogennym należy wskazać na przyczyny z grupy potrzeb egzystencjalnych, w tym na potrzeby zdrowotne. Rolnicy biorący udział w badaniach przeprowadzonych w 2006 roku wybierali spośród 10 czynników decydujących o podejmowaniu gospodarowania metodami ekologicznymi 5 najważniejszych, które następnie oceniali w pięciostopniowej skali od najważniejszego do najmniej ważnego. Troska o zdrowie własne i swojej rodziny była wymieniana w drugiej kolejności czynników skłaniających do podjęcia ekologicznego sposobu gospodarowania i czynnik ten uzyskał średnią wartość 2,59 (rysunek 1). Wyrażana przez rolników troska o zdrowie i potrzeba jego chronienia jest nierozzerwalnie związana z przekonaniem i świadomością zalet żywności ekologicznej oraz różnic pomiędzy żywnością wyprodukowaną metodami ekologicznymi a żywnością konwencjonalną.

Na podobną zależność wskazały odpowiedzi respondentów w 1992 roku. Wśród potrzeb określanых wspólnym mianem egzystencjalnych wysokie miejsce w hierarchii potrzeb zajęły potrzeby pokarmowe, zdrowotne i bezpieczeństwa rozumiane jako ochrona życia i zdrowia, a także ekologiczne. Rolnicy ci w odpowiedzi na pytanie o cel gospodarowania na drugim miejscu wymieniali produkcję żywności wysokiej jakości, a w dalszej kolejności troskę o przyszłość własnej rodziny. Względy zdrowotne zostały także wymienione w drugiej kolejności wśród motywów ekologicznego gospodarowania (tabela 2). Wśród cech metod

ekologicznych motywujących do jej stosowania takich jak: walory krajobrazowe, względy zdrowotne, walory wychowawczo-etyczne i względy ekonomiczne, względy zdrowotne zostały wskazane przez 75,0% badanej populacji na pierwszym miejscu (wytwarzanie żywności o wysokiej jakości i przebywanie w zdrowym środowisku), chociaż 60,0% badanych walory krajobrazowe sklasyfikowało na miejscu czwartym (tabela 1). Wynikało to zapewne z faktu łączenia walorów krajobrazowych jedynie z estetyką otoczenia. Tym bardziej, że ochrona środowiska była wymieniana jako cel gospodarowania na pierwszym miejscu. Ciekawym faktem była zgodność co do pierwszej lokaty. Zaistniała ona niemal w każdej grupie rolników, bez względu na wiek, wykształcenie i staż pracy w rolnictwie.

Rysunek 1

Czynniki decydujące o podejmowaniu gospodarowania metodami ekologicznymi

* wartość średnia: 1 oznacza czynnik najmniej ważny, a 5 czynnik najważniejszy.

Źródło: [Lulewicz, 2006].

Tabela 1

Cechy metody ekologicznej motywujące do jej stosowania

Cechy	Liczba odpowiedzi	Hierarchia			
		I miejsce	II miejsce	III miejsce	IV miejsce
1. Walory krajobrazowe	liczba	3	4	25	48
	%	3,7	5,0	31,2	60,0
2. Względy zdrowotne	liczba	60	15	4	1
	%	75,0	18,7	5,0	1,2
3. Walory wychowawczo-etyczne	liczba	11	49	19	1
	%	13,8	61,3	23,8	1,2
4. Względy ekonomiczne	liczba	6	12	32	30
	%	7,5	15,0	40,0	37,6

Źródło: Wyniki badań własnych.

Podobnie wyniki badań przeprowadzonych wiosną 2006 roku świadczyły o odczuwanej przez rolników potrzebie ochrony środowiska i świadomości zagrożeń, chociaż czynniki te otrzymały niższe wartości, o czym świadczą odpowiedzi dotyczące troski o stan przyrody, gleby i piękno krajobrazu wsi (rysunek 1).

Badania przeprowadzone w 2006 roku wskazywały także na potrzeby z grupy funkcjonalnych. W tej grupie potrzeb należy podkreślić szczególną rangę potrzeb informacyjnych i wynagradzania, a także samorealizacji, samodoskonalenia i rozwoju oraz potrzebę innowacji. Potrzeby informacyjne były wymieniane jako czynnik posiadający znaczny wpływ na podejmowanie decyzji. Przykład i zachęta innych rolników do podjęcia ekologicznych metod produkcji zajęła trzecie miejsce wśród czynników motywujących do podjęcia decyzji, co należy łączyć z potrzebami o charakterze informacyjnym.

Najistotniejszym źródłem informacji dla rolników z powiatu Maków Mazowiecki w procesie podejmowania decyzji o przestawieniu na ekologiczne metody produkcji był przykład innych rolników wprowadzających metody ekologiczne (rysunek 1). Jedynie pojedyncze osoby wskazały na takie źródła informacji o rolnictwie ekologicznym jak gazety i czasopisma, czy też audycje radiowe. Natomiast żaden z rolników powiatu Maków Mazowiecki nie dowiedział się o możliwości przestawienia gospodarstwa na metody ekologiczne z programów telewizyjnych. Znaczna grupa badanych stwierdziła, iż więcej informacji w środkach masowego przekazu i odpowiednia promocja mogłyby pozytywnie wpłynąć na większe zainteresowanie rolnictwem ekologicznym.

Poznanie zasad rolnictwa ekologicznego było trzecim w hierarchii motywów (tabela 2) i zostało tak sklasyfikowane przez blisko 60% rolników biorących udział w badaniach w 1992 roku. Odnotowana wysoka ranga potrzeb informacyjnych uprawnia do stwierdzenia, jest to istotna cecha wyróżniająca grupę rolników ekologicznych spośród społeczności rolniczej. Wśród ważnych źródeł informacji na temat rolnictwa ekologicznego rolnicy wymieniali: kursy specjalistyczne, kontakty z innymi rolnikami, publikacje zwarte.

Przedstawiona w tabeli powyżej hierarchia motywów i celów została ustalona przy użyciu programu statystycznego Statgraphics. Rolnicy w odpowiedzi na pytanie co zdecydowało o wprowadzeniu ekologicznych metod do ich gospodarstw, kwalifikowali określone czynniki w kolejności od ważnych do mniej ważnych, oznaczając je za pomocą cyfr od 1 (najważniejszy) do 7 (najmniej ważny). Natomiast ranga wymienionych celów została uporządkowana za pomocą cyfr od 1 (najważniejszy) do 4 (najmniej ważny).

Zagadnienie źródeł informacji o rolnictwie ekologicznym było również przedmiotem badań prowadzonych w Polsce południowo-wschodniej w połowie lat dziewięćdziesiątych [Runowski, 1996]. Podstawowym źródłem pierwszych informacji okazały się spotkania z pracownikami ODR, a w dalszej kolejności infor-

macje podawane przez prasę, radio i telewizję. Z pomocy ośrodków doradztwa rolniczego korzystali głównie rolnicy starsi, natomiast młodszy czerpali informacje o rolnictwie ekologicznym również ze środków masowego przekazu. W trakcie prowadzonych badań podjęto także próbę określenia sposobów zdobywania i pogłębiania wiedzy przez rolników w trakcie prowadzenia gospodarstwa ekologicznego. Blisko połowa badanych stwierdziła, że podstawowym źródłem wiedzy były wówczas wydawnictwa Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „EKOLAND”, a w drugiej kolejności spotkania i seminaria. Natomiast co czwarto badany wskazywał na czasopisma fachowe i biuletyny wydawane przez różne organizacje i instytucje. Bardzo niewielki procent ankietowanych wskazywał na publikacje książkowe. Duży odsetek badanych pogłębiał swoją wiedzę na temat rolnictwa ekologicznego na szkoleniach i konferencjach organizowanych przez EKOLAND oraz ośrodki doradztwa rolniczego.

Tabela 2

Hierarchia motywów i celów gospodarowania ekologicznego według programu statystycznego Statgraphics

Wyszczególnienie	Średnia arytmetyczna	Mediana	Odchylenie standardowe	95% przedział ufności
1. Motywy ekologicznego gospodarowania				
Własne przekonania i zamierzenia	1,63	1	1,02	<1,38;1,85>
Względy zdrowotne	2,69	2	1,40	<2,28;2,90>
Poznanie zasad ekorolnictwa	3,35	3	1,48	<3,02;3,68>
Możliwość wprowadzania zmian etapowo	3,84	4	1,39	<3,52;4,15>
Możliwość oceny u innych	5,19	5	1,19	<4,92;5,45>
Naśladownictwo wzoru	5,26	5,5	1,42	<4,95;5,58>
Korzyści materialne	6,15	7	1,37	<5,85;6,45>
2. Cele ekologicznego gospodarowania				
Ochrona środowiska	1,58	1	0,72	<1,43;1,75>
Produkcja żywności wysokiej jakości	1,84	2	0,75	<3,77;3,98>
Troska o przyszłość rodziny	2,70	3	0,72	<2,54;2,86>
Maksymalny zysk	3,88	4	0,46	<3,77;3,98>

Źródło: Wyniki badań własnych.

Opinie na temat źródeł informacji o produkcji ekologicznej zostały także zebrane podczas badań przeprowadzonych na przełomie 2003 i 2004 roku wśród 108 rolników – członków Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „Ekoland” [Koreleska 2006]. Najwięcej, bo blisko 3/4 badanych wskazywało na publikacje stowarzyszenia, co wydaje się oczywistym z uwagi na przynależność organizacyjną. Prawie połowa uczestniczących w badaniach potwierdziła również rangę kontaktów z innymi rolnikami prowadzącymi gospodarstwa ekologiczne. Mniejsza rolę w tym zakresie w opinii badanych odgrywały ODR,

środku masowego przekazu. Tylko co 5-ty respondent deklaruje uzyskiwanie informacji od doradców, a jeszcze mniejszy odsetek rolników wymienia media elektroniczne i drukowane jako źródło informacji o rolnictwie ekologicznym. Przyczyn tego zjawiska należy niewątpliwie upatrywać w niewielkiej liczbie czasopism i programów radiowo-telewizyjnych poświęconych zagadnieniom rolnictwa ekologicznego. Natomiast rolnicy twierdzą, że brakuje im głównie informacji na temat punktów skupu i sprzedaży produktów ekologicznych, na temat marketingu ekoproductów, na temat wymogów obowiązujących w Unii Europejskiej oraz ekonomicznych aspektów prowadzenia gospodarstw ekologicznych.

Potrzeby bycia wynagradzonym za swoją pracę znalazły odzwierciedlenie w odpowiedzi dotyczącej dofinansowania produkcji co potwierdziło pierwsze miejsce systemu dopłat wśród czynników motywujących do podjęcia ekologicznego sposobu gospodarowania.

Natomiast wyniki badań z początku lat dziewięćdziesiątych wskazywały w grupie potrzeb funkcjonalnych na ważność takich czynników, jak własne przekonania i zamierzenia, które uznane zostały przez 86% uczestniczących w badaniach rolników za najważniejszy motyw skłaniający do przyjmowania ekologicznego sposobu gospodarowania w rolnictwie (tabela 2). Niemal dla wszystkich ważne okazały się także potrzeby samodoskonalenia i rozwoju. Najczęściej wskazywano na samokształcenie, jako pomocną formę doskonalenia, kursy, kontakty z ośrodkami nauki i wprowadzenie przedmiotu „rolnictwo ekologiczne” do szkół wraz z praktyczną nauką zawodu. Należy jednak przypomnieć, że rolnicy uczestniczący w badaniach na początku lat dziewięćdziesiątych stanowili grupę pionierów rolnictwa ekologicznego w Polsce.

Przeprowadzone badania pozwoliły również zaobserwować oddziaływanie potrzeb o charakterze prokreacyjnym oraz potrzeb społecznych, lecz te ujawniły się z mniejszym natężeniem. Na tego rodzaju potrzeby wskazywały zarówno odpowiedzi rolników uczestniczących w badaniach na początku lat dziewięćdziesiątych, jak również rolników z powiatu Maków Mazowiecki. Pierwsi z nich m.in. cel gospodarowania definiowali jako: zbieranie doświadczeń dla przyszłych pokoleń i upowszechnianie ekologicznych metod pracy w rolnictwie. Drugi z kolei w swoich odpowiedziach zwracali uwagę na potrzebę społecznego pożytku, która znalazła odzwierciedlenie w dążeniu do ochrony środowiska.

Troska o stan przyrody uzyskała wartość średnią 1,44 (rysunek 1) i uplasowała się na 4 miejscu wśród najważniejszych czynników.

Wśród przyczyn z grupy potrzeb rekreacyjno-kulturalnych wymieniana była troska o piękno krajobrazu wsi. Pomimo, iż ta odpowiedź zajęła najniższe miejsce w analizowanej hierarchii potrzeb, to jednak należy podkreślić także rangę tego rodzaju potrzeb, bowiem składają się one na złożony mechanizm motywacji skłaniający do przyjmowania ekologicznych sposobów produkcji.

4. Czynniki o charakterze egzogennym związane z oddziaływaniem otoczenia na rolnika

Przeprowadzone badania, zarówno na początku lat dziewięćdziesiątych, jak i ostatnie, uprawniają do wyodrębnienia takich czynników zewnętrznych jak: polityka rolna państwa, w tym system dopłat do rolnictwa, polityka informacyjna, rynek żywności ekologicznej, organizacja systemu doradztwa i instytucji związanych z obsługą sektora rolnictwa ekologicznego.

Najwyższą wartość wśród czynników decydujących o podjęciu decyzji o przedstawianiu gospodarstwa na ekologiczne metody produkcji uzyskał system dopłat do rolnictwa ekologicznego (rysunek 1). Wszyscy rolnicy biorący udział w badaniach w 2006 roku korzystali z dopłat do rolnictwa ekologicznego wypłacanych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. O randze tego motywu może także świadczyć odpowiedź na pytanie o dalsze prowadzenie ekologicznego gospodarstwa rolniczego w przypadku gdyby dopłaty zostały zmniejszone lub zlikwidowane. Okazało się, że wszystkie kobiety prowadzące gospodarstwa ekologiczne na terenie powiatu Maków Mazowiecki zadeklarowały rezygnację z produkcji ekologicznej w przypadku zmniejszenia lub zlikwidowania dopłat, natomiast wśród mężczyzn blisko połowa uznała ten powód za wystarczający do zaprzestania gospodarowania zgodnie z metodami ekologicznymi. Wiąże się to zapewne z opinią rolników na temat opłacalności produkcji ekologicznej, szczególnie w okresie przedstawiania gospodarstwa. Wśród odpowiedzi uzyskanych na pytanie, co sprawiło najwięcej problemów rolnikom w trakcie przedstawiania, nieco ponad jedna czwarta wymieniła brak wystarczającej ilości środków finansowych do prowadzenia gospodarstwa zgodnie z zasadami rolnictwa ekologicznego.

Rynek żywności ekologicznej to kolejny czynnik decydujący o podejmowaniu gospodarowania zgodnie z ekologicznymi metodami produkcji. Wśród czynników decydujących o podjęciu decyzji o przedstawianiu na ekologiczne metody produkcji odpowiedzi związane z rynkiem zbytu uzyskały wartości średnie: 1,35 dla wyższych cen zbytu i 1,0 dla niższych kosztów produkcji (rysunek 1). Problemy ze sprzedażą wyprodukowanej żywności w gospodarstwach ekologicznych znalazły się na liście głównych problemów towarzyszących procesowi przedstawiania produkcji. Blisko połowa gospodarstw sprzedawała swoje produkty bezpośrednio z gospodarstwa, jedna czwarta na targowiskach, a pojedyncze osoby do sklepów specjalistycznych prowadzących sprzedaż żywności ekologicznej. Żaden z rolników odpowiadających na pytania ankiety nie sprzedawał produktów do hurtowni żywności ekologicznej. Wśród rolników posiadających certyfikat zgodności ponad 80% sprzedawało wyprodukowaną żywność jako konwencjonalną, bez stosownych etykiet umożliwiających odróżnienie żywności ekologicznej. Jest to kolejny dowód na to jak pilnym i koniecznym jest podjęcie działań w kierunku

rozwoju rynku zbytu żywności ekologicznej, aby żywność wyprodukowana metodami ekologicznymi była również sprzedawana jako żywność ekologiczna.

Odpowiedzi wskazały jednocześnie na istotny wpływ wskaźnika opłacalności produkcji na podejmowane decyzje, na konieczność dalszych działań organizujących rynek żywności ekologicznej, który może stać się podstawowym czynnikiem stymulującym rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce.

Na początku lat dziewięćdziesiątych doświadczenia rolników w zakresie funkcjonowania rynku żywności ekologicznej były skromne, a podejmowane działania marketingowe ze strony producentów miały mniejsze znaczenie i były budowane na bazie doświadczeń rolników innych krajów europejskich. Zbyt produktów z gospodarstw ekologicznych objętych badaniami w 1992 roku odbywał się głównie na targowiskach i wśród indywidualnych odbiorców bezpośrednio z gospodarstwa. Opinię taką wyraziło 64% rolników. Pomimo tego dostrzegano już wówczas konieczność wypracowania strategii marketingowej w oparciu o prognozowaną skalę popytu, m.in. na podstawie przesłanek demograficznych, analizy struktury podaży i potrzeb określających asortyment towarów poszukiwanych przez konsumentów.

Z przeprowadzonych w 2006 roku badań wynika także, że kadry doradcze miały mały udział w podejmowaniu decyzji o rozpoczęciu gospodarowania zgodnie z ekologicznymi metodami (rysunek 1). Jedna piąta respondentów wskazała na doradców jako źródło informacji o rolnictwie ekologicznym, chociaż bardzo mały procent wymienił ODR jako miejsce organizowania specjalistycznych kursów, m.in. w zakresie przedstawiania na ekologiczne metody produkcji. Należy jednak zauważyć rozbieżności w ocenie funkcjonowania służb doradczych wystawionej przez rolników Polski południowo-wschodniej w trakcie badań prowadzonych w połowie lat dziewięćdziesiątych i rolników z powiatu Maków Mazowiecki, co może tłumaczyć zróżnicowana sytuacja w poszczególnych województwach w zakresie organizacji służb doradczych. Liczba specjalistów ds. ekologii pracujących w strukturach WODR i RCDRRiOW wynosiła w 2003 roku 156 osób, w tym 76 pracowników zakładowych i 80 terenowych [Skórnicki, 2004]. Jeden doradca współpracował wówczas przeciętnie z 15 gospodarstwami ekologicznymi, a ośrodki doradztwa rolniczego w ciągu roku organizowały średnio 3 – 4 kursy podstawowe oraz 2 specjalistyczne. Na zainteresowanie tą formą doskonalenia zawodowego miała wpływ zmiana regulacji prawnych, bowiem do 2001 roku, wejścia w życie ustawy o rolnictwie ekologicznym, kursy z zakresu rolnictwa ekologicznego były obowiązkowe, a obecnie uczestnictwo w kursach jest rzeczą dowolną.

Na pytanie, czy instytucje rządowe (w tym kadry doradcze) w wystarczającym stopniu udzielają pomocy rolnikom, zdecydowana większość badanych w 2006 roku odpowiedziała przecząco i uznała że instytucje doradztwa rolniczego nie

wypełniają swojej roli w zakresie upowszechniania i wdrażania ekologicznych metod produkcji w rolnictwie. Zupełnie odmienne opinie zebrały jednostki certyfikujące. 85,3% badanych uważała, iż jednostki certyfikujące w wystarczającym stopniu udzielają pomocy. Wśród problemów napotkanych w trakcie przedstawiania gospodarstw na ekologiczne metody produkcji rolnicy wymieniali problemy z ochroną roślin, ograniczeniem zachwaszczenia, planowaniem płodozmianu i uprawą gleby. Wymienione powyżej problemy mogą świadczyć o konieczności zintensyfikowania działań podejmowanych przez doradców z ODR w ramach wypełniania roli informacyjnej i upowszechnieniowej, która mogłaby być pomocną w rozwiązywaniu problemów jakie rolnicy napotkali w trakcie przedstawiania gospodarstw na ekologiczne metody produkcji. Okazuje się, że pomimo działań podejmowanych przez kadry doradcze już na początku lat dziewięćdziesiątych i odnotowywanego, m.in. w wyniku ich pracy, wzrostu liczby gospodarstw ekologicznych w Polsce, udział Ośrodków Doradztwa Rolniczego w rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce w opinii respondentów był niewystarczający i nadal należy doskonalić metody współpracy w tym obszarze produkcji rolniczej.

5. Podsumowanie

Wyniki dotychczasowych badań potwierdzają wpływ przyczyn o charakterze endogennym i egzogennym na podejmowanie decyzji o wprowadzeniu ekologicznych metod do produkcji rolniczej. Należy odnotować coraz bardziej widoczny wzrost znaczenia przyczyn o charakterze egzogennym.

Respondenci dopatrywali się problemów w rozwoju rolnictwa ekologicznego w organizacji rynku żywności ekologicznej, niewystarczającym zainteresowaniu sytuacją rolników ze strony instytucji rządowych, braku dostatecznej informacji w środkach masowego przekazu, w nieodpowiedniej promocji, niskim wskaźniku świadomości ekologicznej społeczeństwa i niedostatecznej pomocy doradców.

Rolnicy z powiatu Maków Mazowiecki wskazywali na potrzebę organizacji rynku żywności ekologicznej, na konieczność aktywnej polityki państwa w obszarze rolnictwa ekologicznego i podejmowania działań informacyjno-promocyjnych w celu budowania świadomości ekologicznej społeczeństwa. Proponowane kierunki działań nie można określić mianem nowatorskich, bowiem takie postulaty były już formułowane w latach dziewięćdziesiątych. Tym bardziej należy zintensyfikować działania w otoczeniu gospodarstw ekologicznych z uwagi na rangę czynników egzogennych kształtujących motywację rolników do wdrażania ekologicznych metod produkcji.

LITERATURA

1. Jaska E. (1995): Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania ekologicznego sposobu gospodarowania w rolnictwie. Praca doktorska, Wydział Ekonomiczno-Rolniczy SGGW, Warszawa.
2. Fischer R. (1982): Wege und Gründe, die zur Umstellung auf biologischen Landbau führten. [w:] Der andere Landbau. Lehrstuhl für Geschichte und Soziologie der Land- und Forstwirtschaft, ETH Zürich, s. 36-72.
3. Lulewicz M. (2006): Czynniki kształtujące motywację rolników do przedstawiania gospodarstw na ekologiczne metody produkcji na przykładzie powiatu Maków Mazowiecki w województwie mazowieckim. Praca licencyjna, Warszawa.
4. Koreleska E. (2006): Funkcjonowanie i rozwój gospodarstw ekologicznych. Praca doktorska, Wydział Ekonomiczno-Rolniczy SGGW, Warszawa.
5. Pirkhlüber W., Gründlinger K. (1993): Der biologische Landbau in Österreich. "Ökologie und Landbau", nr 86.
6. Preuschen G., Osswald N. (1993): Betriebslehre für den ökologischen Landbau. Stiftung „Ökologie und Landbau“.
7. Przychodzeń Z. J. (1992): Zarys dydaktyki doskonalenia zawodowego. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
8. Runowski H. (1996): Ograniczenia i szanse rolnictwa ekologicznego. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
9. Stan rolnictwa ekologicznego w Polsce w 2005 roku. Raport IJHAR-S, Warszawa 2005, www.gijhar-s.gov.pl
10. Skórnicki H. (2004): Doradztwo w rolnictwie ekologicznym. [w:] Rolnictwo ekologiczne – nowe warunki działania wynikające z członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Materiały z seminarium, Warszawa.

EWA JASKA, MAŁGORZATA LULEWICZ

ZMIANY W HIERARCHII CZYNNIKÓW KSZTAŁTUJĄCYCH MOTYWACJE ROLNIKÓW
DO WPROWADZANIA EKOLOGICZNYCH METOD PRACY W ROLNICTWIE

STRESZCZENIE

Dotychczasowe wyniki badań wskazują, że współistnienie czynników o charakterze endogennym i egzogennym warunkuje efektywne adaptowanie ekologicznych metod pracy w rolnictwie, chociaż coraz większa rola jest przypisywana otoczeniu społeczno-gospodarczemu. Zaprezentowane wyniki badań przeprowadzonych wiosną 2006 roku, w powiecie Maków Mazowiecki, uprawniają do wymienienia wśród czynników o charakterze endogennym potrzeb z grupy egzystencjalnych (potrzeby zdrowotne i ekologiczne) i funkcjonalnych (informacyjne i wynagradzania). Natomiast wśród czynników o cha-

rakterze egzogennym należy podkreślić znaczenie polityki rolnej państwa, w tym systemu dopłat, polityki informacyjnej, rynku żywności ekologicznej, organizacji systemu doradztwa i instytucji związanych z obsługą sektora rolnictwa ekologicznego. Wyniki badań przeprowadzonych na początku lat dziewięćdziesiątych wskazywały na wysoką rangę potrzeby samorealizacji, potrzeb informacyjnych, samodoskonalenia i rozwoju w grupie potrzeb funkcjonalnych.

EWA JASKA, MAŁGORZATA LULEWICZ

CHANGES IN THE HIERARCHY OF FACTORS FORMING THE REASONS OF FARMERS FOR INVITATION OF ECOLOGICAL METHODS OF WORKING IN AGRICULTURE

SUMMARY

Findings have been doing so far they show that the effective adaptation of environmentally friendly methods of working in agriculture is determined by the coexistence of endogenous and exogenous factors, although bigger and bigger role is attributed to socioeconomic surroundings. Findings which were carried out in the spring of 2006 in Ma-ków Mazowiecki region entitle us to list needs from existential group (e.g. health and ecological needs) and functional (e.g. information and payment) among endogenous factors. However, it is important to emphasize among exogenous factors, importance of: agriculture policy, extra charges system, information policy, market of ecological food, organization of system of extension and institution connected with service of ecological agriculture sector. The results of research which were made of the beginning of ninetieth years a high role of information needs, self improvement and development in functional group of needs.

ANNA NOWAK
Akademia Rolnicza w Lublinie

ROLA SZKÓŁ WIEJSKICH W ROZWOJU POLSKIEJ WSI

1. Wstęp

Jedną z barier rozwoju obszarów wiejskich jest niski poziom wykształcenia mieszkańców wsi, co idzie w parze z ich małą aktywnością zawodową, kulturalną i społeczną. Sytuacji tej towarzyszą gorsze możliwości kształcenia ludności wiejskiej, które wynikają zarówno z uwarunkowań funkcjonowania systemu oświatowego na wsi, jak i możliwości finansowych wiejskich gospodarstw domowych. Celem niniejszego referatu jest poznanie oraz określenie znaczenia i wpływu szkół wiejskich na rozwój wsi. Analizie poddane zostały różne aspekty działalności szkoły w środowisku lokalnym, w tym działalności pozaedukacyjnej. Ponieważ na wsi najczęściej funkcjonują szkoły podstawowe i gimnazjalne, przedmiotem badań i analizy są te dwa szczeble edukacji.

2. Funkcjonowanie szkół wiejskich

Od 1 stycznia 1999 roku, zgodnie z reformą administracyjną, powstały samorządy powiatowe i wojewódzkie. Oświata praktycznie w całości przeszła w gestię władz lokalnych. Decentralizacja zarządzania oświatą oraz reforma edukacji przekazały szkoły podstawowe i gimnazja w ręce jednostek samorządu gminnego. Przepis art. 5 ust. 5 i 7 znowelizowanej ustawy o systemie oświaty określa zadania własne gmin w zakresie edukacji (Dz. U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141). Zarówno gminy, jak i powiaty mogą prowadzić także placówki, które nie należą do ich zadań własnych.

Gmina zobowiązana jest w szczególności do:

- zapewnienia warunków działania szkoły lub placówki, w tym bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki,
- wykonywania remontów obiektów szkolnych oraz zadań inwestycyjnych w tym zakresie,

- zapewnienia obsługi administracyjnej, finansowej i organizacyjnej szkoły lub placówki,
- wyposażenia szkoły lub placówki w pomoce dydaktyczne i sprzęt niezbędny do pełnej realizacji programów nauczania, wychowania oraz innych zadań statutowych.

Zadania oświatowe w jednostkach samorządu terytorialnego mogą być finansowane ze środków, które pochodzą z wielu źródeł. Do najważniejszych z nich należą: budżet państwa, budżety jednostek samorządu terytorialnego, środki pozabudżetowe (pochodzące od organizacji pozarządowych, organów społecznych szkoły, środki specjalne) oraz środki Unii Europejskiej [Kowalska, 2000]

Nowy obowiązek, jaki ciąży na jednostkach samorządu gminnego, ma swoje konsekwencje zarówno dla gminy jak i dla szkoły. Gmina oprócz dodatkowych zadań, które musi realizować w zakresie szkolnictwa, często bywa zmuszona do dofinansowywania szkół na swoim terenie. Szkoła natomiast w większym stopniu zostaje uzależniona od gminy, a jej funkcjonowanie jest pochodną umiejętności zarządczych władz gminnych i dyrekcji szkoły, sytuacji finansowej gminy oraz zaangażowania społeczności lokalnych, przedsiębiorstw i organizacji pozarządowych.

Szkoły wiejskie stanowią istotny element społeczno-ekonomicznego środowiska lokalnego, a efekty działania tych instytucji wykraczają poza to środowisko i mają ważne znaczenie ogólne. Stan, sposób funkcjonowania i jakość placówek oświatowych oraz ich rola w środowisku, uzależnione są od szeregu czynników. Najważniejsze z nich to:

- obowiązujący system szkolnictwa,
- dostępność instytucji edukacyjnych dla dzieci, młodzieży, a także osób dorosłych w środowisku lokalnym,
- poziom nauczania (programy, metody nauczania, poziom kwalifikacji nauczycieli itp.),
- baza materialno – techniczna placówek edukacyjnych,
- wsparcie ze strony środowiska (rodzice, samorząd, instytucje lokalne),
- aktywność szkoły w środowisku lokalnym (pozaedukacyjne funkcje szkoły),
- sposób finansowania placówek edukacyjnych,
- sytuacja demograficzna.

Uwarunkowania te sprawiają, że szkoły wiejskie od dawna muszą zmagać się z innymi problemami niż te zlokalizowane w miastach.

Zmniejszenie się liczby uczniów szkół podstawowych w Polsce w ostatnich latach, spowodowało przeobrażenia w sieci szkolnej. Likwidacji uległo wiele szkół wiejskich.

Utrzymywanie się niżej demograficznego w Polsce będzie w dalszym ciągu wpływać na sytuację w zakresie szkolnictwa zarówno na wsi, jak i w mieście. Według prognoz Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli, bardzo głęboki niż de-

mograficzny dotrze do oświaty w roku 2014. Liczba dzieci i młodzieży w wieku szkolnym może wynieść wówczas około 4,7 mln, czyli będzie niższa o 41% w porównaniu z rokiem 1993 i o 36% w stosunku do roku 1999 [Zmiany demograficzne, 2000]. Jeszcze większe zmiany w sieci szkolnej przyniosła decentralizacja zarządzania oświatą i reforma systemu edukacji, co doprowadziło do zamykania szkół najmniejszych, na których utrzymanie gminy otrzymywały niewiele środków finansowych (subwencja w przeliczeniu na ucznia). W pierwszym roku reformy przestało funkcjonować ponad 1100 wiejskich szkół podstawowych, natomiast w latach 1990-1999 zamknięto ogółem 2800 szkół wiejskich i w dalszym ciągu ma miejsce racjonalizacja sieci szkolnej na wsi.

Szkoły wiejskie są integralną częścią społeczności lokalnych. Z jednej strony mają one wpływ na życie mieszkańców wsi, z drugiej zaś sami mieszkańcy często w aktywny sposób oddziałują na szkoły. Pogląd, że szkoła nie może działać w izolacji odnaleźć można u Szczepańskiego [Szczepański 1993]. Szkoła nie powinna być instytucją, która funkcjonuje z boku całej społeczności, ale instytucją, która skupia wokół siebie wszystkich mieszkańców. Najlepszym przykładem są szkoły prowadzone przez stowarzyszenia, gdzie pomoc rodziców przy prowadzeniu szkoły jest niezbędna. Są to najczęściej szkoły, które były rozwiązane lub też miały być rozwiązane i zostały przejęte przez powstałe w tym celu stowarzyszenia. Są to szkoły małe, które otrzymują niewielką kwotę subwencji oświatowej, w związku z tym nie przetrwałyby bez wsparcia ze strony rodziców. Polega ono najczęściej na pracach wykonywanych na rzecz szkoły, np. udział w remontach, ale niejednokrotnie jest to również pomoc finansowa.

Na związek szkoły z wiejskim środowiskiem lokalnym wskazuje także Czarnecka, która wysuwa postulaty dotyczące funkcjonowania systemu oświatowego po przejściu przez gminy. Zwraca ona uwagę, że „wyprowadzeniu oświaty na wsi z kryzysu mogą pomóc cechy zachowawcze społeczeństwa lokalnego, więzi społeczne oraz aktywizowanie czynników środowiska” [Czarnecka i in., 1999].

Fakt, że szkoła wiejska współtworzy środowisko lokalne, sprawia, iż nie zostaje bez wpływu na przemiany, jakie się w nim dokonują. Dotyczy to szczególnie obszarów wiejskich, gdzie szkoła jest często jedną z niewielu instytucji, które tam funkcjonują.

3. Metodyka badań, materiały źródłowe

Wyniki, które zaprezentowano w artykule pochodzą z badań przeprowadzonych na terenie województwa lubelskiego w ramach projektu KBN „Rola podmiotów gospodarczych, instytucji i społeczności lokalnych w zrównoważonym rozwoju wsi i rolnictwa”, realizowanego przy współpracy Uniwersytetu w Cornell w Katedrze Polityki Agrarnej i Marketingu SGGW w Warszawie, w latach

2002-2004 oraz projektu badawczego „Rola instytucji edukacyjnych w rozwoju obszarów wiejskich”, realizowanego w Katedrze Ekonomiki i Organizacji Agrobiznesu Akademii Rolniczej w Lublinie, w latach 2003-2005.

Badania z pierwszego z wymienionych projektów przeprowadzono za pomocą kwestionariusza ankiety, obejmowały one próbę 621 wiejskich gospodarstw domowych. Do badań wybrano w sposób celowy cztery powiaty w województwie lubelskim: bialski, lubartowski, tomaszowski i kraśnicki. W każdym powiecie dokonano wyboru 3 gmin na podstawie następujących kryteriów: poziom dochodów własnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca w zł, udział dochodów własnych w dochodach ogółem w % oraz ogólna liczba mieszkańców gminy. Następnie podzielono wszystkie wsie z wybranych gmin według liczby mieszkańców na małe (do 200 mieszkańców), średnie (200-400) oraz duże (powyżej 400), wybierając przy tym w sposób losowy po trzy wsie z każdej gminy. Liczba gospodarstw do badań określona została na podstawie następujących założeń:

- a) liczba mieszkańców według stanu na 1999 rok,
- b) liczba gospodarstw badanych w gminie 150 – 160,
- c) liczba gospodarstw domowych we wsi ustalana jest w odpowiedniej proporcji do liczby mieszkańców.

W rezultacie badaniami objęto 12 gmin, a w nich 36 wsi województwa lubelskiego.

Drugi projekt obejmował badania prowadzone za pomocą kwestionariusza ankiety skierowanego do 12 jednostek samorządu gminnego oraz 35 szkół z tych samych powiatów (szkoły podstawowe i gimnazjalne). Ze względu na trzy rodzaje kwestionariuszy ankiet wykorzystywanych do badań, w artykule zastosowano następujące skróty, które pozwolą na uniknięcie powtarzania pełnej nazwy kwestionariusza, z którego pochodzą wyniki:

1. Kwestionariusz do gospodarstw domowych - *KGD, projekt KBN/Cornell, KPAiM, SGGW w Warszawie,*
2. Kwestionariusz do jednostek samorządu gminnego – *KG, projekt KBN, KEiOA Akademia Rolnicza w Lublinie,*
3. Kwestionariusz do szkół – *KS, projekt KBN, KEiOA Akademia Rolnicza w Lublinie.*

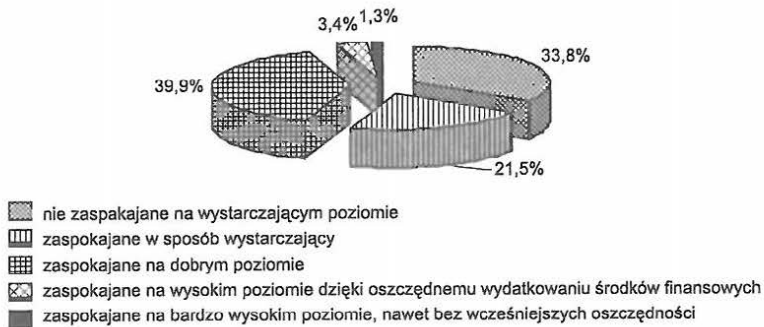
4. Wyniki badań

Niekorzystna struktura mieszkańców wsi pod względem wykształcenia sprawia, że podnoszenie poziomu kwalifikacji i wiedzy stają się koniecznością, szczególnie teraz, kiedy Polska jest członkiem UE i musi sprostać konkurencji unijnej w wielu obszarach, w tym także w zakresie jakości kapitału ludzkiego. Jednak fakt, że wiele rodzin wiejskich znajduje się w słabym położeniu materialnym, decyduje

o niepełnym zaspokajaniu potrzeb, w tym potrzeb edukacyjnych. Prawie 34% gospodarstw domowych objętych badaniem nie było w stanie zaspokoić swoich potrzeb edukacyjnych na wystarczającym poziomie (rysunek 1).

Rysunek 1

Stopień, w jakim średnie miesięczne wydatki pozwalają na zaspokajanie potrzeb edukacyjnych (%)

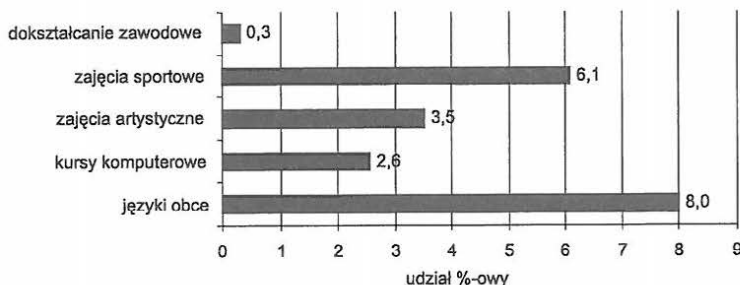
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań KGD, projekt KBN/Cornell, KPaiM, SGGW w Warszawie.

Wyniki te pokazują, że sytuacja materialna rodzin wiejskich jest jedną z barier kształcenia mieszkańców wsi. Jest to dominująca przeszkoda w kształceniu dzieci, ale także dokształcania dorosłych mieszkańców.

Znikomy odsetek dzieci z badanych gospodarstw domowych uczęszczał na zajęcia pozaszkolne (rysunek 2), co sprawia, że szkoła jest jednym z ważniejszych, jeśli nie najważniejszym źródłem wiedzy. Jest to szczególnie ważne w sytuacji konieczności poprawy jakości kapitału ludzkiego na wsi i nakłada na szkołę obowiązek jak najlepszego realizowania swoich funkcji.

Rysunek 2

Odsetek dzieci z badanych gospodarstw domowych, które uczęszczały na zajęcia pozaszkolne, ponadobowiązkowe

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań KGD, projekt KBN/Cornell, KPaiM, SGGW w Warszawie.

Niewielkie możliwości w zakresie korzystania z zajęć pozalekcyjnych mogą rzutować na dalsze szanse edukacyjne dzieci i młodzieży pochodzących ze wsi. Gorsza znajomość języków obcych czy obsługi komputera może utrudniać dostęp do wyższych szczebli kształcenia oraz stwarzać gorszą pozycję na rynku pracy. Sytuacja ta wymusza konieczność poprawy możliwości kształcenia na wsi już od najniższych szczebli, czyli od przedszkola i szkoły podstawowej. W przeciwnym razie dziecko wiejskie już na swoim starcie edukacyjnym będzie miało znacznie mniejsze możliwości zdobycia odpowiedniego wykształcenia i dystans dzielący miasto i wieś nie zostanie zmniejszony. Sytuacji tej nie poprawiła decentralizacja zarządzania oświatą, ponieważ zajęcia ponadobowiązkowe finansowane są z budżetu gminy, a ta nie zawsze może zagwarantować środki na tego typu działalność.

Dorośli członkowie badanych gospodarstw domowych również rzadko korzystali z jakichkolwiek form doksztalcenia. Spośród 621 respondentów, 217 przyznało, że ktoś z członków rodziny korzystał z tego typu kształcenia. Wskazywano na różne rodzaje kursów i szkoleń, z czego dominowały te z zakresu rolnictwa, ale wiele z nich miało miejsce kilka, a nawet kilkanaście lat temu, dlatego należy sądzić, że obecnie taka forma doksztalcenia jest jeszcze rzadziej stosowana niż pokazują to wyniki. Problem ten nie dotyczy tylko obszarów wiejskich, wg danych Eurostat w roku 2002 w Polsce tylko 4% osób w wieku 25-64 brało udział w jakiegokolwiek formie edukacji i szkolenia w ciągu 4 tygodni poprzedzających badanie. W UE było to średnio 8,5%, a średnia dla państw kandydujących wynosiła 5% [Wspólny raport, 2004].

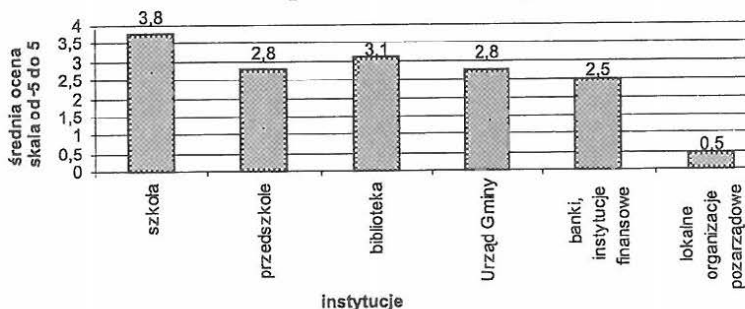
Jedną z prób rozwiązania tego problemu jest współpraca szkół wiejskich z Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zakresie szkoleń rolników i innych mieszkańców wsi. W zamian za udostępnianie pomieszczeń szkolnych na szkolenia oraz udział w realizacji szkoleń, szkoły otrzymywały wsparcie finansowe bądź rzeczowe (najczęściej komputery).

Analizując rolę szkoły w rozwoju obszarów wiejskich, należy zwrócić uwagę na jej wpływ na człowieka, jego rodzinę oraz na całe społeczności lokalne. Szkoła będąc źródłem wiedzy, przygotowuje do dalszego życia, kształtuje też kapitał ludzki, którego rola w rozwoju obszarów wiejskich jest ogromna. To edukacja szkolna decyduje o poziomie wykształcenia i możliwościach podejmowania pracy. Podstawowy i gimnazjalny szczebel edukacji nie daje, co prawda zawodu i szans podjęcia pracy, ale może motywować do dalszej nauki, kształtuje też postawy u młodych ludzi.

Znaczenie szkół dla mieszkańców wsi widać na tle oceny znaczenia różnych instytucji, jakiej dokonały badane gospodarstwa domowe w skali od -5 do 5 (rysunek 3). Ocena znaczenia szkoły jest znacznie wyższa niż urzędu gminy czy banków. Najmniejsze znaczenie według gospodarstw domowych mają lokalne organizacje pozarządowe, które uzyskały ocenę ponad siedmiokrotnie niższą niż szkoły. To sygnał, że szkoły mogą być wykorzystywane do realizacji wielu zadań i wspomagac w ten sposób rozwój obszarów wiejskich.

Rysunek 3

Ocena znaczenia wybranych instytucji i podmiotów dla społeczności lokalnej

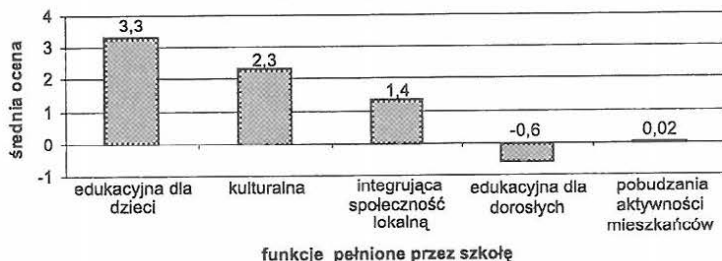

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań KGD, projekt KBN/Cornell, KPAiM, SGGW w Warszawie.

Wyniki badań pokazały, że szkoły wiejskie realizują wiele funkcji pozaedukacyjnych oraz pełnią ważną rolę w życiu społeczno-gospodarczym. O ocenę tychże funkcji poproszono badane gospodarstwa domowe województwa lubelskiego. Każdą z nich można było ocenić w skali od -5 do 5, gdzie -5 oznaczało, że jest ona spełniana bardzo słabo a 5 – bardzo dobrze (rysunek 4).

Rysunek 4

Ocena funkcji pełnionych przez szkoły wiejskie

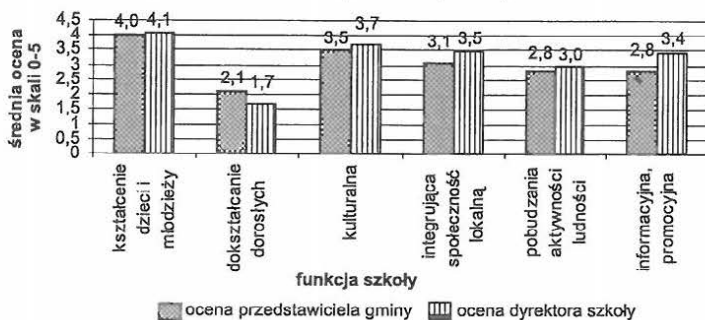
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań KGD, projekt KBN/Cornell, KPAiM, SGGW w Warszawie.

Najwyżej oceniono podstawowe zadanie, jakie spełnia szkoła a więc kształcenie dzieci (średnia ocena 3,3). Wysokie oceny uzyskały dwie funkcje: kulturalna, ze średnią oceną 2,3 oraz integrująca społeczność lokalną z oceną 1,4. Okazało się natomiast, że szkoły nie zajmują się edukacją dorosłych, a więc nie prowadzą szkoleń i kursów, zadanie to oceniono negatywnie ze średnią oceną -0,8.

Oceny funkcji pozaedukacyjnych szkół dokonały także władze gminne oraz dyrekcje szkół. Ze względu na zastosowanie innej skali ocen niż w kwestionariuszu do gospodarstw domowych (0-5, gdzie 0 oznacza nie spełnianie danej funkcji, 1 – bardzo słabo, 5 – bardzo dobrze), wyniki przedstawione zostały odrębnie (rysunek 5).

Rysunek 5

Ocena funkcji pełnionych przez szkoły wiejskie z punktu widzenia przedstawicieli gmin i dyrekcji szkół

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań KS i KST, projekt KBN, KEiOA Akademii Rolniczej w Lublinie.

Oceny przedstawicieli gmin i dyrekcji szkół były dość zbliżone. Podobnie jak w przypadku oceny dokonanej przez wiejskie gospodarstwa domowe, najwyższą ocenę otrzymała funkcja kształcenia dzieci i młodzieży. Realizowanie przez szkołę wiejską funkcji dokształcania dorosłych określono jako słabe, co jest zgodne z opinią gospodarstw domowych. Okazuje się, że szkoła wiejska ma udział w promowaniu gminy. Funkcja ta nie jest jeszcze realizowana tak jak życzyłyby sobie tego gminy, ale jedna czwarta gmin oceniła ją dobrze lub bardzo dobrze. Jako przykłady tego typu działań podawano m.in. udział szkoły w różnego rodzaju akcjach, przygotowywaniach imprez kulturalnych, a także uzyskiwane przez uczniów wyniki egzaminów.

Ponad 74% dyrektorów szkół uznało, że szkoły mogą spełniać jeszcze inne funkcje na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Wymieniano tu najczęściej szkolenia dla mieszkańców, funkcje opiekuńcze wobec najbardziej potrzebujących rodzin, rozwój kultury, aktywizację społeczności lokalnych, udostępnianie internetu mieszkańcom.

Podobne potrzeby, które mogłyby być zaspokajane przez szkoły, zgłaszane były przez mieszkańców wsi. Na pierwszym miejscu wymieniano tu zapotrzebowanie na szkolenia komputerowe.

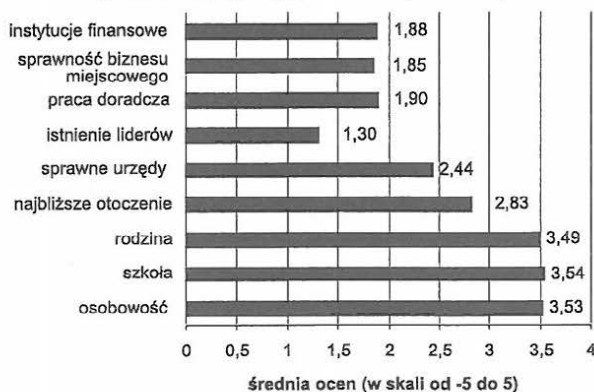
Rola szkół wiejskich nie ogranicza się tylko do spełniania omówionych funkcji. Ich działanie jest znacznie szersze, ponieważ szkoły wpływają na postawy mieszkańców, kształtują ich aktywność.

Respondenci poproszeni o ocenę czynników wpływających na aktywność jednostki, zdecydowanie najwyżżej ocenili szkołę (rysunek 6). W skali od -5 do 5, szkoła uzyskała ocenę średnią 3,54, a więc zdecydowanie wyższą niż najbliższe otoczenie, sprawne urzędy czy praca doradcza. Wpływanie na aktywność mieszkańców wsi odbywa się nie tylko przez sam proces kształcenia, ale także poprzez angażowanie

ludności wiejskiej do przedsięwzięć, jakie są realizowane przez szkołę lub gminę i szkołę.

Rysunek 6

Czynniki wpływające na aktywność jednostki

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań KGD, projekt KBN/Cornell, KPAiM, SGGW w Warszawie.

Nie można nie dostrzec roli szkół wiejskich jako źródła wiedzy mieszkańców obszarów wiejskich. Respondenci oceniali poszczególne źródła wiedzy pod kątem ich wpływu na stan posiadanej przez nich wiedzy (tabela 1).

Tabela 1

Źródła wiedzy mieszkańców wsi

Ocena wpływu	Źródła wiedzy (% odpowiedzi)						
	nauka szkolna	dokształcanie	doświadczenie	samo-szkolenie	czytanie	sluchanie radio	oglądanie telewizji
bardzo mały	6,6	18,1	2,8	9,7	9,4	12	10,7
mały	11	21,1	3,1	12,1	10,2	15,9	17,4
średni	30,3	26,5	13,1	25,2	32,9	35,7	33,1
duży	34,5	26,3	43,9	37,5	33,9	29,4	28,6
bardzo duży	17,5	8	37,2	15,4	13,6	7	10,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań KGD, projekt KBN/Cornell, KPAiM, SGGW w Warszawie.

Dominującym źródłem wiedzy ludności zamieszkującej obszary wiejskie jest doświadczenie. Prawie 45% osób uznało to źródło jako ważne i więcej niż 35% jako bardzo ważne. Najmniejszy wpływ na stan posiadanej wiedzy miało do-kształcanie. Wciąż jeszcze nie przywiązuje się dużej wagi do podnoszenia kwalifikacji i do ciągłego pogłębiania wiedzy i umiejętności. Potwierdza to także brak uczestnictwa w kursach i szkoleniach. Nauka szkolna oceniona została na wysokim poziomie, choć nie na takim jak by oczekiwano. Poziom ten jest zbliżony

do tego, na jakim oceniono oglądanie telewizji. Oznacza to, że nadal jeszcze nie przypisuje się odpowiedniej roli edukacji szkolnej.

Jednostki samorządu terytorialnego także dostrzegają związek szkoły i innych instytucji edukacyjnych z rozwojem lokalnym. W tabeli 2 przedstawione zostały opinie reprezentantów gminy na temat wpływu różnego rodzaju instytucji i podmiotów na rozwój gminy.

Tabela 2

Ocena wpływu instytucji i podmiotów na rozwój gminy (liczba wskazań)

Wyszczególnienie	Ocena wpływu na rozwój gminy				
	brak	negatywny	średni	pozytywny	bardzo pozytywny
samorząd wojewódzki	2	1	4	3	2
samorząd powiatowy	–	–	9	3	–
instytucje edukacyjne	1	–	5	5	1
instytucje doradcze	4	–	5	2	–
organizacje pozarządowe	6	–	4	1	–
instytucje finansowe	1	–	7	4	–
przedsiębiorstwa	3	–	2	5	2
społeczność lokalna	–	–	5	6	1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań KG, projekt KBN, KEiOA Akademii Rolniczej w Lublinie.

Największy wpływ na rozwój gminy z punktu widzenia władz gminnych, mają społeczność lokalna oraz instytucje edukacyjne. Wysoka ocena instytucji edukacyjnych wyjaśnia fakt, dlaczego gminy przywiązują tak dużą rolę do zadań oświatowych. Nie bez znaczenia pozostają także przedsiębiorstwa lokalne oraz instytucje finansowe, których wpływ w większości oceniono pozytywnie.

Badania wykazały także, że jednostki samorządu gminnego często nawiązują współpracę ze szkołą w celu realizacji różnego rodzaju przedsięwzięć. Współpraca ta ma miejsce najczęściej przy organizowaniu w gminie dożynek, szkoleń i akcji charytatywnych. Świadczy to o dostrzeganiu przez gminę możliwości, jakie drzeją w szkołach wiejskich oraz o aktywnym korzystaniu z tych możliwości. Zaangażowanie szkół w tego typu działania potwierdza pozaedukacyjne funkcje szkoły, których realizacja przynosi pozytywne efekty dla społeczności lokalnej oraz dla całej gminy i regionu.

5. Podsumowanie i wnioski

Analiza materiału empirycznego pozwala na ocenę znaczenia szkół funkcjonujących na wsi dla rozwoju obszarów wiejskich. Na podstawie przedstawionych wyników badań można sformułować następujące wnioski:

1. Decentralizacja zarządzania oświatą przeniosła odpowiedzialność za prowadzenie szkół podstawowych i gimnazjalnych na gminy. Obciążało to finan-

sowo te jednostki samorządu, ale jednocześnie uzależniło funkcjonowanie szkół od podmiotów, które znają problemy środowiska lokalnego i mogą na nie reagować.

2. Mieszkańcy wsi mają ograniczone możliwości kształcenia, a główną barierą dostępu do edukacji jest ich niekorzystna sytuacja materialna.
3. Szkoły zlokalizowane na wsi oprócz kształcenia dzieci i młodzieży, spełniają dodatkowe funkcje oraz realizują zadania na rzecz społeczności lokalnej.
4. Aktywizowanie ludności wiejskiej poprzez działania szkoły, udostępnianie wiedzy, działalność kulturalną oraz odpowiednie przygotowanie społeczności lokalnych do aktywnego udziału w procesie przemian, wpływa na możliwości realizacji koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju wsi
5. Szkoły wiejskie niejednokrotnie angażują się w przedsięwzięcia realizowane na terenie gminy, podejmując przy tym współpracę z jednostkami samorządu gminnego, mieszkańcami i podmiotami gospodarczymi. Współpraca na linii gmina – szkoła – mieszkańcy może sprzyjać zarówno sprawności funkcjonowania szkoły, jak i kształtowaniu kapitału ludzkiego. Jest to szczególnie ważne w sytuacji, kiedy niska jakość kapitału ludzkiego na wsi stanowi jedną z ważniejszych barier rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich.
6. Szerokie spektrum działania szkoły w środowisku, w którym ona funkcjonuje, sprawia, że można ją uznać za ważny ośrodek rozwoju lokalnego oraz skłania do poszukiwania dodatkowych funkcji, jakie mogłaby spełniać.

LITERATURA

1. Czarnecka S., Jakubowski Z., Podobiński S. (red.), (1999): Szkoła wiejska – dziecko wiejskie. Realia i perspektywy. WSP w Częstochowie, Częstochowa, s. 66.
2. Kowalska I. (2000): Finansowanie oświaty w gminach wiejskich. Wieś Jutra, Warszawa, s. 16.
3. Szczepański J. (1993): Szkoła w społeczeństwie. [w:] Sztuka nauczania. Red. K. Konarzewski, Warszawa, s. 282.
4. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141).
5. Wspólny raport okresowy Rady i Komisji UE z dnia 26 lutego 2004 roku „Edukacja i szkolenie 2010”.
6. Zmiany demograficzne w populacji szkolnej oraz przewidywane liczby uczniów. Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli – Zespół Prognozowania Kadrowego, Warszawa 2000, s. 16-17.

ANNA NOWAK

ROLA SZKÓŁ WIEJSKICH W ROZWOJU POLSKIEJ WSI

STRESZCZENIE

Szkoły wiejskie, będące często jedynymi instytucjami działającymi na wsi, spełniają istotną rolę w rozwoju obszarów wiejskich. Oprócz kształcenia dzieci i młodzieży, placówki te odgrywają ważną rolę w życiu społeczno-gospodarczym. Przejawia się to w działalności kulturalnej, aktywizacji społeczności lokalnej oraz realizacji wielu zadań, często przy współpracy gminy i mieszkańców.

ANNA NOWAK

THE ROLE OF RURAL SCHOOLS IN POLISH COUNTRY DEVELOPMENT

SUMMARY

Rural schools are often the only institutions in the country which play important role in rural areas development. Apart from educating of children and youngsters the significance of schools concerns their social-economic role in the country. Both cultural activities as well as activation of local society and realizing many different kinds of tasks in cooperation with commune and country inhabitants influence rural areas development.

ANNA WOŹNIAK
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

SPOSOBY WSPIERANIA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI ORAZ INNOWACYJNOŚCI MAŁYCH I ŚREDNICH PRZESIEŁBIORSTW

1. Wstęp

Powstanie, rozwój i przetrwanie małego i średniego przedsiębiorstwa prywatnego w decydującym stopniu zależy od otoczenia, w którym ono funkcjonuje. Otoczenie to niesie wiele zagrożeń, ale występują w nim również instytucje, które działają na rzecz jego stabilizacji i rozwoju. Jedną z najistotniejszych przeszkód rozwoju małego biznesu w Polsce jest brak zasobów finansowych oraz brak wykwalifikowanych kadr, które potrafiłyby sprawnie zarządzać przedsiębiorstwami. Dużej części małych firm nie stać na samodzielne ponoszenie kosztów związanych ze zbieraniem informacji o innowacjach, technologii i o rynkach. Małe firmy mają również duże trudności w dostępie do kredytów, gdyż dla banku są one zbyt ryzykowne. Dlatego tak ważną rolę zaczęły odgrywać instytucje służące zarówno pomocą kapitałową, jak i personelem usługowym, doradczym i szkoleniowym.

Celem publikacji jest diagnoza i ocena sposobów wspierania przedsiębiorczości i innowacji w Polsce oraz diagnoza funkcjonujących obecnie instytucji wspierających sektor MŚP w tym zakresie.

W publikacji posłużono się analizą danych statystycznych oraz pozycji bibliograficznych.

2. Sytuacja sektora MSP¹ i potrzeba jej wspierania

Małe i średnie przedsiębiorstwa ściśle kojarzą się z pojęciem przedsiębiorczości. Jest to rodzaj aktywności, który polega na uruchomieniu nowego przed-

¹ dane statystyczne wykorzystane w tym podrozdziale zaczerpnięto ze strony internetowej Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości – www.parp.gov.pl

sięwzięcia gospodarczego nastawionego na zysk, samodzielnym kierowaniu nim, a co za tym idzie ponoszeniu całkowitej odpowiedzialności za osiągnane wyniki [Woodward, 1999]. Przedsiębiorczość jest najczęściej kojarzona z takimi cechami jak [Bittnerowa, 1997]:

- gotowość do podejmowania rozsądnego ryzyka,
- identyfikowanie i wykorzystywanie szans, niezależnie od posiadanych zasobów,
- innowacyjność, poszukiwanie zmian i reagowanie na nie, umiejętne opanowywanie niepewności,
- podejmowanie i rozwijanie działań polegających na pomnażaniu kapitału.

Małe i średnie przedsiębiorstwa stanowią o rozwoju gospodarek krajów członkowskich UE. To przede wszystkim one przyczyniają się do wzrostu gospodarczego i zachowania konkurencji. z danych statystycznych GUS i opracowań Ministerstwa Gospodarki wynika, że MSP wytwarzają około 2/3 wartości dodanej w gospodarce UE – w Polsce około 55% oraz mają ponad 55% udział w całkowitej sprzedaży – w Polsce 64,0%. Około 50% wszystkich inwestycji w UE pochodzi z MSP. Około 66% spośród ogólnej liczby miejsc pracy w sektorze prywatnym w UE jest w MSP – w Polsce około 64%. W 1996 roku przeciętne MSP krajów członkowskich UE wypracowało przychód w wielkości 500 tys. Euro, podczas gdy przychód ze sprzedaży przeciętnego polskiego MSP w 1997 roku był prawie 5 razy mniejszy, tj. wyniósł 378 000 zł (około 100 tys. Euro).

W Polsce w 2004 roku zarejestrowanych w systemie REGON było 3 670 915 przedsiębiorstw. W tej liczbie największą grupę stanowiły przedsiębiorstwa małe (99,03%), wśród nich firmy mikro to 94,96%. Przedsiębiorstw średniej wielkości w 2004 roku zarejestrowanych było 30 029, co stanowiło 0,82% przedsiębiorstw w Polsce [PARP 2004].

W 2004 roku powstało 228 538 nowych podmiotów (głównie małych: 99,77%, w tym samym roku z rejestru REGON wykreślono 209 845 firm (w tym przedsiębiorstwa małe stanowiły 99,46%).

Udział MSP w tworzeniu produktu krajowego brutto wyniósł w 2004 roku 47,9%, z tego małych przedsiębiorstw – 38,3%, a średnich – 9,6%. Wielkości te uwzględniają szacunki działalności ukrytej (tzw. szarej gospodarki). w roku 2004 liczba pracujących ogółem wyniosła 10 238 305, z tego nieco ponad 68% pracowało w przedsiębiorstwach sektora MSP. Efektywność sektora MSP w Polsce jest ciągle niższa niż UE, ale jego znaczenie zarówno na rynku pracy jak i pod względem udziału w wartości dodanej i sprzedaży stale rośnie.

Dostrzegając znaczenie sektora MSP w gospodarce kraju, począwszy od roku 1995 polityka Rządu wobec małych i średnich przedsiębiorstw opiera się na doku-

mentach programowych², w których przy pomocy ściśle określonego instrumentarium dąży się do zapewnienia dogodnych warunków dla funkcjonowania podmiotów gospodarczych. Dzięki pierwszemu z tych programów pt.: *Małe i średnie przedsiębiorstwa w gospodarce narodowej*:

- przygotowano szereg projektów ustaw, np.: Ordynacja podatkowa, Prawo bankowe, ustawa o poręczeniach i gwarancjach udzielanych przez Skarb Państwa oraz niektóre osoby prawne, ustawa o Krajowym Rejestrze Sądowym;
- utworzono Fundusz Poręczeń Kredytowych;
- utworzono Polską Fundację Promocji i Rozwoju Małych i Średnich Przedsiębiorstw;
- w 1996 r. utworzono Krajowy System Usług dla Małych i Średnich Przedsiębiorstw (KSU);
- utworzono 61 Ośrodków Wspierania Przedsiębiorczości, 34 Fundusze Rozwoju Przedsiębiorczości i 31 Inkubatorów Przedsiębiorczości.

Przedsięwzięcia te miały służyć sektorowi MSP przede wszystkim poprzez działania mające na celu:

- wzrost innowacyjności i rozwoju technologicznego;
- zmniejszenie kosztów związanych z zatrudnieniem;
- ułatwienia dostępu do zamówień publicznych;
- promowanie eksportu;
- ułatwienie dostępu do rynków zagranicznych;
- wspieranie uczestnictwa MSP w programach Unii Europejskiej;
- modyfikację systemu podatkowego;
- ułatwienie dostępu do zewnętrznych źródeł finansowania (rozbudowa systemu poręczeń kredytowych, leasingu, promowanie rozwoju funduszy inwestycyjnych oraz działania informacyjne i doradcze w tym zakresie).

Istotną rolę, wpływając na znaczenie sektora MSP w gospodarce, spełniają krajowe ośrodki innowacji i przedsiębiorczości. Są one tworzone w celu wspierania przedsiębiorczości, ułatwiania powstawania i rozwoju małych przedsiębiorstw, którym zapewniają dostęp do innowacji i realizując swoją misję wpływają na rozwój lokalny. Mają one również na celu rozwiązywanie lokalnych problemów ekonomicznych i społecznych poprzez [Mertr, 2001]:

- szkolenie przedsiębiorców w zakresie rozpoczynania samodzielnej działalności gospodarczej i funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej,
- poszukiwanie i ocenę projektów nowych przedsięwzięć,
- doradztwo prawne, techniczne, ekonomiczne i finansowe,
- pomoc w dostępie do źródeł finansowania działalności,
- przygotowywanie biznes planów,

² Krajowy System Usług dla MSP – www.ksu.parp.gov.pl

- transfer technologii,
- oferowanie nowym firmom przestrzeni produkcyjnej i usługowej.

Podstawową cechą tych ośrodków jest najczęściej ich niekomercyjny charakter, celem zaś zaspokajanie określonych potrzeb, czy realizacja wyznaczonej strategii, a nie maksymalizacja zysku.

Udział sektora publicznego w procesach wspierania przedsiębiorczości, transferu technologii i innowacyjności obejmuje bardzo zróżnicowane instrumenty. Ze względu na realizowane funkcje, strukturę organizacyjną i posiadane zasoby, ośrodki innowacji i przedsiębiorczości można podzielić na trzy grupy:

- ośrodki szkoleniowo-doradcze,
- zorganizowane kompleksy gospodarcze,
- lokalne fundusze pożyczkowe i gwarancyjno-poręczeniowe.

Całkowicie odrębną grupą instytucji, które można zaliczyć do otoczenia biznesu są:

- Izby Gospodarcze, Przemysłowo-Handlowe oraz Izby Rzemieślnicze,
- Krajowe i Europejskie sieci instytucji i organizacji, powiązane formalnie, działające w wybranych obszarach tematycznych.

Obie te grupy spełniają poważną rolę wspierania rozwoju MSP. Izby odgrywają istotną rolę inicjującą działania ustawotwórcze, pełnią rolę opiniodawczą i służą pomocą w najróżniejszych działaniach właścicieli i menadżerów małych i średnich przedsiębiorstw.

Znacznie krótszą historię, ale nie mniej istotne znaczenie dla rozwoju sektora MSP mają obecnie istniejące sieci. Można je podzielić na sieci o zasięgu krajowym, europejskim oraz międzynarodowym.

Najważniejszą siecią o zasięgu krajowym jest Krajowy System Usług (KSU) dla MSP, utworzony w końcu lat dziewięćdziesiątych w celu standaryzacji usług szkoleniowych, doradczych, finansowych i informacyjnych świadczonych poprzez instytucje i organizacje na rzecz MSP.

Do sieci zasięgu europejskiego należy zaliczyć sieć ośrodków [Polański, 2004]:

- EURO-INFO,
- Ośrodków Przekazu Innowacji – Innovation Relay Centers (IRC).

W każdym z tych obszarów działają oddzielne ośrodki sieci IRC.

Istnieją również sieci o zasięgu międzynarodowym, są to najczęściej sieci o charakterze naukowym lub badawczo-wdrożeniowym.

3. Projekt rozwoju małej przedsiębiorczości

Po procesie transformacji na początku lat dziewięćdziesiątych rząd, dostrzegając potrzebę promowania mechanizmów i instytucji ułatwiających tworzenie miejsc pracy, w tym poprzez samozatrudnienie we własnych małych firmach,

zdecydowano się na przyjęcie pożyczki z Banku Światowego na realizację projektu pod nazwą: *Promocja zatrudnienia i rozwoju służb zatrudnienia* [Sienicka, Tyrowicz, 2006 oraz Matusiak, Mażewska, 2004], którego głównymi zadaniami było:

- unowocześnienie struktury organizacyjnej Urzędów Pracy i Ośrodków Pomocy Społecznej,
- poprawa efektywności systemu pracy poprzez wyposażenie w profesjonalną sieć informatyczną,
- wprowadzenie nowych usług dla osób bezrobotnych,
- rozwój infrastruktury samozatrudnienia osób bezrobotnych,
- rozszerzenie oferty edukacyjnej na rzecz bezrobotnych, doskonalenie kadry nauczycieli i instruktorów,
- opracowanie metod badania efektywności programów aktywizacji rynku pracy.

Ze względu na wielość zadań projekt został podzielony na dziesięć komponentów, zwanych TORami. Jednym z nich był *Projekt rozwoju małej przedsiębiorczości* – TOR #10 [Matusiak, Możewska, Zasiadły, 2005].

Głównym celem *Projektu rozwoju małej przedsiębiorczości* było stworzenie w Polsce systemu instytucji aktywnie wspierających przedsiębiorczość, ukierunkowanego na organizację pomocy osobom pozostającym bez pracy, zagrożonym jej utratą oraz szukającym swojej życiowej szansy poprzez założenie własnej małej firmy. Realizatorem programu było Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej koordynujące z pomocy technicznej Uniwersytetu Stanowego Ohio - USA.

Przy współpracy krajowych i zagranicznych ekspertów w ramach projektu wypracowany został modelowy system pełnej obsługi nowo powstającej firmy w układzie lokalnym, oparty na trzech typach ośrodków innowacji i przedsiębiorczości:

- ośrodka szkoleniowo-doradczym,
- funduszu pożyczkowym (działającym jako fundusz parabankowy),
- inkubatorze przedsiębiorczości.

Zadaniem tworzonych w organizacjach pozarządowych komponentów pomocy w samozatrudnieniu była realizacja wzajemnie uzupełniających się funkcji w zintegrowanym procesie promocji przedsiębiorczości: od konsultacji, szkoleń i doradztwa, poprzez preferencyjne pożyczki, do oferty lokalowej o określonym standardzie i wyposażeniu.

3.1. Ośrodki szkoleniowo-doradcze (OSD)

Ośrodek szkoleniowo-doradczy to nie nastawiona na zys jednostka doradcza, informacyjna i szkoleniowa, pracująca na rzecz rozwoju przedsiębiorczości, samozatrudnienia osób bezrobotnych oraz poprawy konkurencyjności małych firm.

Pojęcie *ośrodki szkoleniowo-doradcze* [Kaszuba, Banachowicz, 1997] odnosi się do różnego rodzaju podmiotów działających na rynku pod nazwami: Ośrodki Wspierania Przedsiębiorczości (OWP), Centra Wspierania Biznesu (CWB), Kluby i Centra Przedsiębiorczości i inne.

Podstawowe zadania OSD wynikają z wykonywania bezpośrednich usług dla małych i średnich przedsiębiorstw. Są to:

- doradztwo dla MSP w zakresie zarządzania przedsiębiorstwem, finansów, techniki i technologii, marketingu, produkcji,
- szkolenia ukierunkowane na potrzeby sektora MSP, grup przedsiębiorstw lub przedsiębiorców, indywidualnych zleceniodawców,
- dostarczanie informacji gospodarczej oraz ułatwianie kontaktów gospodarczych.

Ośrodki Szkoleniowo-Doradcze realizują także zadania wynikające z tworzenia sprzyjającego środowiska dla przedsiębiorczości w danym regionie. Wśród powyższych zadań można wyróżnić:

- doradztwo i szkolenia dla organizacji i instytucji samorządu lokalnego i gospodarczego w zakresie rozwoju MSP,
- promocję wiedzy na temat roli i stanu sektora MSP,
- doradztwo i szkolenia dla przedsiębiorstw państwowych i prywatyzowanych w zakresie potencjalnych rozwiązań korzystnych dla rozwoju MSP,
- rzecznictwo interesów sektora MSP,
- uczestnictwo w realizacji programów i strategii ukierunkowanych na rozwój regionu czy społeczności lokalnej.

Obok „klasycznych” zadań szkoleniowych, doradczych i informacyjnych, ośrodki te podejmują często szersze zadania związane z:

- promocją regionu i MSP,
- pośrednictwem korporacyjnym,
- realizacją specjalnych programów rządowych lub grantów pomocowych dla absolwentów, kobiet, mniejszości narodowych.

Klientami OSD są najczęściej:

- osoby rozpoczynające działalność gospodarczą lub planujące jej rozpoczęcie, bezrobotni lub osoby/grupy z restrukturyzowanych przedsiębiorstw;
- właściciele małych warsztatów rzemieślniczych lub przedsiębiorstw (na ogół zatrudniających do 10 pracowników) usługowych, produkcyjnych lub handlowych;
- właściciele, kadra kierownicza lub inni pracownicy małych lub średnich przedsiębiorstw;
- grupy przedsiębiorców lub przedsiębiorstw;
- przedsiębiorstwa państwowe (nawiązywanie kooperacji z MSP, tworzenie MSP w ramach restrukturyzacji);
- samorząd lokalny, regionalny, samorząd gospodarczy, organizacje pozarządowe;

- programy i instytucje regionalne lub centralne oraz programy zagraniczne zajmujące się promocją MSP.

Uzupełnieniem działalności szkoleniowej OSD są różnego typu seminaria, spotkania dyskusyjne, związane z interpretacją zmieniających się przepisów prawnych - np. zamówienia publiczne, prawo pracy. Działalność szkoleniowa jest najczęściej finansowana przez urzędy pracy bądź samych uczestników. Niektóre ośrodki pozyskują dofinansowanie z programów rządowych lub pomocowych.

3.2. Cele i zadania Funduszy Rozwoju Przedsiębiorczości (FRP)

Fundusze Rozwoju Przedsiębiorczości [Gniadek, 2003] są nie nastawionymi na zysk, pozabankowymi instytucjami finansowymi, wspomagającymi lokalny rozwój społeczno-ekonomiczny poprzez kreowanie nowych podmiotów gospodarczych i miejsc pracy. Sprzyjają one również tworzeniu postaw przedsiębiorczych. Fundusze te świadczą pomoc finansową w formie preferencyjnych pożyczek dla osób rozpoczynających działalność gospodarczą. Ich głównym celem jest udzielanie pożyczek pozwalających na finansowanie przedsięwzięć podejmowanych przez osoby fizyczne.

Fundusze świadczą usługi dla osób rozpoczynających lub prowadzących działalność gospodarczą. Są to osoby:

- bezrobotne,
- zagrożone grupowymi zwolnieniami z pracy,
- które otrzymały w okresie ostatnich dwóch lat pożyczkę z Funduszu Pracy lub Funduszu Rozwoju Przedsiębiorstw i spłacają ją bez opóźnień.

Od kwietnia 2001 r. rozszerzono zakres działalności FRP umożliwiające udzielanie pożyczek również małym przedsiębiorstwom, które zatrudniają osoby bezrobotne, kierowane do nich przez Urzędy Pracy. Wymogiem jest, aby miejsce pracy dla osoby bezrobotnej zostało utrzymane w firmie na okres co najmniej 2 lat.

Cele działalności Funduszy związane są z potrzebami i wymaganiami lokalnego rynku pracy i strategiami rozwoju lokalnego. Wyróżnić można cele:

a) krótkookresowe:

- udzielanie pożyczek osobom bezrobotnym i zagrożonym bezrobociem, które nie mogą uzyskać środków finansowych z innych źródeł,
- finansowe wspieranie przedsięwzięć tworzących nowe miejsca pracy w regionie.

b) długookresowe:

- budowanie systemu wsparcia dla przedsiębiorczości we współpracy z OWP i Inkubatorami,
- tworzenie instrumentów aktywnego zwalczania bezrobocia poprzez wspieranie, promowanie i pobudzanie przedsiębiorczości,
- integracja FRP ze społecznością lokalną poprzez włączanie jej przedstawicieli w działalność Funduszu.

Oprócz działalności pożyczkowej rozwinięta została również działalność gwarancyjno-poręczeniowa dla małych, rozwojowych firm nie posiadających wystarczającej historii kredytowej lub zabezpieczeń.

3.3. Inkubatory Przedsiębiorczości

Inicjatywa tworzenia inkubatorów przedsiębiorczości pojawiła się w Polsce w drugiej połowie lat osiemdziesiątych. w 1986 r. w Poznaniu rozpoczęto studia nad możliwościami przeniesienia na grunt polski doświadczenia krajów zachodnich w zakresie popierania prywatnych przedsiębiorstw i przedsiębiorców przez tworzenie inkubatorów przedsiębiorczości i centrów technologicznych.

Według definicji inkubatory przedsiębiorczości³ są: „sprawdzone i efektywne formą promocji nowopowstających firm oraz tworzenia nowych miejsc pracy”. Inkubator oferuje swoim klientom głównie:

- powierzchnię produkcyjno-biurową o określonym standardzie pod działalność gospodarczą,
- kształcenie przedsiębiorców poprzez organizację szkoleń i kursów,
- doradztwo w zarządzaniu,
- dostęp do programów kształcenia zawodowego,
- profesjonalne usługi księgowo i prawne,
- pomoc techniczną i merytoryczną w fazie uruchamiania przedsięwzięć,
- transfer technologii,
- kontakty z uczelniami,
- wspólne usługi i udogodnienia biurowo-administracyjne, telekomunikacyjne, komputerowe, transportowo-magazynowe.

Inkubator jest systemem promocji małych firm polegającym na ochranianiu rozwijającego się lub powstającego podmiotu do czasu uzyskania przez niego rynkowej dojrzałości (gotowość do funkcjonowania w zmieniającym się otoczeniu oraz do nawiązywania związków kooperacyjnych). Inkubator może być wykorzystywany do walki z bezrobociem, gdyż głównymi jego użytkownikami mogą stać się firmy założone przez osoby bezrobotne. Jednakże obok wspomagania przedsiębiorców początkujących, którzy poszukują pomocy w założeniu i uruchomieniu działalności gospodarczej oraz zapewnieniu firmie przetrwania w początkowym okresie jej istnienia, inkubator przedsiębiorczości kieruje swe działania również do przedsiębiorców zaawansowanych, którzy prowadzą firmy o znaczącym potencjale rozwoju, posiadające wysoko kwalifikowaną kadrę oraz zainteresowani są realizacją projektów rozwojowych takich, jak rozszerzenie rynków zbytu, usprawnienie sprzedaży i obsługi klientów, podniesienie jakości produkcji i zarządzania.

³ definicja i inne informacje o Inkubatorach Przedsiębiorczości zaczerpnięto ze stron internetowych: www.inkubatory.pl; www.infoport.pl; www.postawnaswoim.pl

Wnioski:

1. Instytucje otoczenia biznesu powinny w swojej pracy bardziej uwzględniać specyfikę MSP.
2. Celem instytucji rządowych i pozarządowych powinno być dotarcie do firm mających możliwości innowacyjnego i technologicznego rozwoju i ułatwienie im wykorzystania potencjału istniejącego w świecie nauki i w programach UE.
3. MSP mają wiele potencjalnych możliwości otrzymania środków finansowych i celem instytucji wspierających powinno być zrobienie wszystkiego, aby zostały one wykorzystane.
4. Aby istniejąca infrastruktura otoczenia biznesu lepiej wypełniała funkcje stymulowania proinnowacyjnego rozwoju firm należy przeprowadzić następujące działania:
 - inwentaryzację istniejącego potencjału organizacji otoczenia biznesu,
 - porównanie możliwości wykonawczych instytucji otoczenia biznesu z potrzebami i oczekiwaniami MSP,
 - określenie potrzeb wynikających ze strategii innowacyjnego rozwoju regionu w zakresie możliwym do realizacji przez otoczenie biznesu,
 - odniesienie ww. potrzeb do istniejącego i planowanego potencjału otoczenia biznesu,
 - identyfikacja tzw. białych plam, tzn. potrzeb, które nie mogą być zrealizowane w istniejącej infrastrukturze,
 - określenie wspólnej dla całej sfery otoczenia biznesu wizji rozwoju, spójnego z RSI oraz określającego miejsce poszczególnych organizacji w jej realizacji,
 - zaangażowanie do współpracy w tworzenie RSI organizacji otoczenia biznesu,
 - wypracowanie bardziej przejrzystych dla przedsiębiorców sposobów informowania o możliwościach uczestniczenia w programach badawczych i prozrojowych.

LITERATURA

1. Bittnerowa E. – red (1997): Innowacyjność i wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw warunkiem ich dalszego rozwoju. Katedra Ekonomiki Produkcji AE w Poznaniu, Poznań, s. 156.
2. Biuletyn dla małych i średnich przedsiębiorstw (2006), www.euroinfo.org.pl.
3. Kaszuba K., Banachowicz E. (1997): Zasoby i potencjał ośrodków szkoleniowo-doradczych. Wyd. MPiPS, Warszawa.
4. Matusiak K. B., Mażewska M., Zasiadły K. (2005): Rozwój lokalnych systemów wspierania przedsiębiorczości. Instytucje Projektu Rozwoju Małej Przedsiębiorczości TOR#10 po dziesięciu latach. Wyd. Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Warszawa.
5. Merel A. – red. (2001): Instrumenty transferu i pobudzania innowacyjności krajowych podmiotów gospodarczych z sektora MSP w perspektywie wejścia Polski do UE. Fundacja Inkubator w Łodzi.

6. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej (2006), www.mps.gov.pl.
7. Polański M. (2004): Rola ośrodków EIC w promocji polskiej przedsiębiorczości. Wyd. PARP.
8. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości (2004-2006), www.parp.gov.pl.
9. Sienicka A., Tyrowicz J. (2006): Publiczne służby zatrudnienia a organizacje pozarządowe usług w realizacji rynku pracy. Wyd. Polsko – Amerykańska Fundacja Wolności i Fundacja Inicjatyw Społeczno-ekonomicznych.
10. Woodward R. (1999): Otoczenie instytucjonalne małych i średnich przedsiębiorstw. Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa, s. 9.

ANNA WOŹNIAK

SPOSOBY WSPIERANIA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI ORAZ INNOWACYJNOŚCI MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW

STRESZCZENIE

Niespotykana dotychczas na taką skalę jak obecnie dynamika otoczenia w jakim funkcjonuje człowiek i podmioty gospodarcze sprawia, iż tempo i skala dokonujących się w nich zmian innowacyjnych musi także ulec zdynamizowaniu. Mamy liczne przykłady przedsiębiorstw zarządzanych innowacyjnie i osiągających efekty na najwyższym poziomie światowym gdzie umiejętnie wykorzystuje się najnowsze osiągnięcia nauki, wprowadzając postęp we wszystkich jego formach. Jednak wiele przedsiębiorstw, zwłaszcza małych i średnich, potrzebuje wsparcia merytorycznego i finansowego by móc wprowadzać innowacje i być konkurencyjnymi. Konieczna jest więc szeroka i spójna polityka proinnowacyjna państwa oparta na współpracy wielu instytucji doradczych i kapitałowych z przedsiębiorstwami.

ANNA WOŹNIAK

THE METHODS OF SUPPORTING ENTERPRISES AND INNOVATIVENESS OF SMALL AND MEDIUM SIZE COMPANIES.

SUMMARY

The biggest ever dynamic of men's environment and economical entities make pace and scale of innovative changes more dynamic. We have many examples of agricultural firms and enterprises, which gained effects of high world level of innovation, they intelligently use modern technical achievements introducing development in all its forms. However, many firms, especially small and medium size, still need an essential and financial support to introduce new technologies and to become competitive ones. Thus, a state should develop a widespread and consistent policy aimed at supporting innovations and based on the cooperation between several advisory and capital institutions, and different companies.

ZOFIA SAWICKA
Uniwersytet Warszawski

MARKETINGOWA STRATEGIA ROZWOJU TURYSTYKI NA OBSZARACH WIEJSKICH O UMIARKOWANEJ ATRAKCYJNOŚCI NA PRZYKŁADZIE POGÓRZA CIĘŻKOWICKIEGO

1. Wstęp

Trudna sytuacja polskiej wsi i co za tym idzie konieczność jej zmiany, spowodowały rosnące zainteresowanie turystyką jako alternatywnym źródłem dochodu dla mieszkańców wsi [Lane, Majewski, 2001]. Teoretykom i lokalnym działaczom przyszły w sukurs fundusze przedakcesyjne i strukturalne Unii Europejskiej, umożliwiające dofinansowanie rozwoju turystyki. Pozostaje jednak pytanie, jakie regiony w Polsce mogą liczyć na silny rozwój tej branży. Czy i jak może się ona rozwijać w regionach o umiarkowanej atrakcyjności turystycznej? Czy na takich obszarach jest możliwy łagodny, zrównoważony rozwój turystyki – bez dużych nakładów i silnej ingerencji, przy poszanowaniu specyfiki obszaru i innych możliwych dziedzin jego rozwoju? Dla rozpoznania tego zjawiska zbadano Pogórze Ciężkowickie – region wiejski o umiarkowanej atrakcyjności turystycznej.

2. Obszary o umiarkowanej atrakcyjności turystycznej

W Polsce obszarami o dużej atrakcyjności turystycznej, które swój rozwój mogą silnie wiązać z rozwojem turystyki i w nią inwestować, są niewątpliwie tereny nadmorskie, górskie i przyjeziorne. Wśród wyjazdów długookresowych w 2003 roku 16% wskazań to wyjazdy nad jeziora, 21% w góry, 24% nad morze. Wszystkie „pozostałe tereny” (bez miast) stanowiły wśród wyjazdów długookresowych 22% [Instytut Turystyki 2004]. Korzystając z systemu regionalizacji fizycznogeograficznej, można stwierdzić, że obszarami góorskimi, nadmorskimi lub przyjeziornymi jest sześć podprovincji znajdujących się w Polsce: Pobrzeże Południowobałtyckie, Pojezierze Południowobałtyckie, Pobrzeże Wschodnio-

bałtyckie, Pojezierze Wschodniobałtyckie, Sudety (bez Przedgórze), Zewnętrzne Karpaty Zachodnie, Centralne Karpaty Zachodnie. Obszary te stanowią łącznie 40% powierzchni Polski [Kondracki, 2002]. Odsetek ten jest dużym uproszczeniem, gdyż poza cechami krajobrazu są inne czynniki decydujące o wyborze miejsc wypoczynku. Jednak można stwierdzić, że wymienione obszary w sposób naturalny mogą wiązać swój rozwój z turystyką.

Pozostaje pytanie o 60% obszaru Polski, który nie należy do stref górskich, nadmorskich i przyjeziernych. Nie dyskwalifikuje to turystycznego rozwoju terenu, jeśli posiada on określone walory turystyczne. Na takich terenach rozwój turystyki wymaga szczególnego zharmonizowania z innymi dziedzinami rozwoju i nie ma raczej szans stać się podstawowym źródłem utrzymania dla całych społeczności wiejskich. Z drugiej strony daje szansę na zrównoważony rozwój turystyki, bez silnej presji na środowisko, czy układy społeczne wsi. Obszar Pogórze Ciężkowickiego może posłużyć jako przykład takiego terenu. Nie należy on do regionów Polski najczęściej wybieranych przez turystów, ale ma swój specyficzny potencjał turystyczny, który może być rozwijany.

3. Metodyka badań

Badania zostały przeprowadzone przez autorkę w latach 2003-2004 w sześciu gminach tworzących Pogórze Ciężkowickie. Badania służyły określeniu obecnego zagospodarowania turystycznego gmin, ocenie ich turystycznego potencjału oraz określeniu możliwych kierunków rozwoju turystyki. Końcowym efektem badań było zaproponowanie ogólnych założeń marketingowej strategii rozwoju turystyki dla badanego obszaru, bez wchodzenia w operacyjny poziom jej realizacji. Badania opierały się na analizie danych wtórnych oraz na zebraniu i analizie danych pierwotnych. Dane wtórne pochodziły z materiałów diagnostycznych, strategicznych i promocyjnych urzędów badanych gmin (strategie rozwoju, katalogi agroturystyczne), urzędu powiatowego w Tarnowie (Diagnoza, 2001; Studium, 2003), z Tarnowskiego Regionalnego Centrum Koordynacji i Obsługi Turystyki (broszury informacyjne, mapy), a także z Narodowego Spisu Powszechnego i Powszechnego Spisu Rolnego – wyniki dla Małopolski. Dane pierwotne zostały uzyskane w wyniku badań jakościowych przeprowadzonych metodą indywidualnych wywiadów pogłębionych przy użyciu kwestionariuszy wywiadu. Wywiady przeprowadzono wśród trzech grup respondentów: z osobami prowadzącymi gospodarstwa agroturystyczne (w 3 gminach, z 7 osobami), z turystami (w 2 gminach, z 7 osobami), z osobami odpowiedzialnymi za rozwój turystyki ze strony urzędu gminy (w 6 gminach, z 6 osobami). Dobór respondentów z grupy osób prowadzących gospodarstwa agroturystyczne miał charakter celowy. Wybrane były gospodarstwa, które faktycznie prowadzą taką działalność (a nie tylko mają ją za-

rejestrowaną) oraz od czasu rejestracji w każdym roku przyjmują u siebie przynajmniej jedną grupę turystów¹. W przypadku grupy turystów wywiady zostały przeprowadzone z wszystkimi turystami, którzy w lipcu 2004 roku przebywali w badanych gospodarstwach agroturystycznych (7 osób). Badanie wśród grupy turystów pokazało, jak mało osób obecnie przyjeżdża na wakacyjne pobyty na teren Pogórza Ciężkowickiego, stąd mała liczba osób, z którą można było przeprowadzić wywiad. Wywiady w urzędach gmin zostały przeprowadzone z osobami odpowiedzialnymi za rozwój turystyki w gminie. Dodatkowo autorka przeprowadziła wywiad z dyrektorem Biura Koordynacji i Obsługi Turystyki w Tarnowie.

Ze względu na niską liczebność badań, artykuł jest prezentowany głównie w formie studium przypadku. Tylko niektóre elementy proponowanej strategii zostaną uogólnione na inne tereny.

4. Pogórze Ciężkowickie - potencjał i zagospodarowanie turystyczne

Pogórze Ciężkowickie jest częścią Pogórza Karpackiego, będącego pasem przejściowym między Beskidami na południu a Kotlinami Podkarpackimi na północy. Leży we wschodniej Małopolsce, jego zasadniczy obszar rozciąga się w granicach powiatu tarnowskiego, na terenie gmin: Pleśna, Tuchów, Ryglice, Gromnik, Rzepiennik Strzyżewski i Ciężkowice. Pogórze Ciężkowickie jest obszarem gęsto zaludnionym (135 osób na 1 km²) [NSP Małopolska, 2002], w większości rolniczym, z typową dla Małopolski rozdrobnioną strukturą agrarną (90% gospodarstw ma wielkość do 5 ha [PSR Małopolska, 2002]) i stosunkowo słabo rozwiniętą przedsiębiorczością (liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w 2001 roku nie przekraczała 40 [Diagnoza, 2001]).

W krajobrazie Pogórza dominują wzgórza o wysokości nie przekraczającej 550 m n.p.m. Ze wzgórz rozciągają się widoki na sąsiadujące pasma beskidzkie, a czasem nawet Tatry. Pogórze okalają dwie rzeki: Biała Dunajcowa i Dunajec. Jest to obszar o stosunkowo małej lesistości, dużym udziale użytków rolnych. Na terenie Pogórza znajdują się dwa parki krajobrazowe: Pasma Krajobrazowe Pasma Brzanki oraz Ciężkowicko-Rożnowski Park Krajobrazowy. Z przyrody niezwykłym ciekawym elementem krajobrazu Pogórza są formy skalne powstałe z piaskowca, znajdujące się w rezerwacie „Skamieniałe Miasto”. 90% obszaru Pogórza jest prawnie chronione. Cechy fizyczno geograficzne obszaru Pogórza Ciężkowickiego sprzyjają rozwojowi turystyki aktywnej, głównie konnej, rowerowej, kajakowej, a także wędkarstwu.

¹ Po szkoleniach przeprowadzonych w 1998 roku wiele gospodarstw zgłosiło prowadzenie działalności agroturystycznej. Jednak zdecydowana większość z nich nigdy nie miała klientów. Stąd dane podawane w urzędach gmin (prezentowane w dalszej części artykułu) zdecydowanie odbiegają od faktycznej liczby gospodarstw zajmujących się agroturystyką.

Podstawowymi elementami kulturowego potencjału Pogórza Ciężkowickiego jest architektura sakralna – liczne drewniane kościoły wchodzące w skład Małopolskiego Szlaku Architektury Drewnianej, utrzymane w dobrym stanie międzynarodowe cmentarze z I wojny światowej, małe miasteczka z ładną zabudową rynków (głównie Ciężkowice i Tuchów). Miejscem przyciągającym turystów jest także dwór w Kąsnej Dolnej, w którym mieszkał Jan Ignacy Paderewski.

Pogórze jest dobrze skomunikowane (drogowo i kolejowo) z Tarnowem, Krakowem, Rzeszowem, a także z Bieczem, Nowym Sączem, Gorlicami, co czyni z niego dobry punkt wypadowy do zwiedzania okolicy.

Zagospodarowanie turystyczne Pogórza zostało przez respondentów ocenione jako niewystarczające. Szczególnie negatywnie była oceniana baza noclegowa i gastronomiczna. Choć teoretycznie na Pogórze znajduje się około 470 miejsc noclegowych (tabela 1), w praktyce większość z nich nie funkcjonuje lub ma bardzo niski standard. W związku z tym wskazywano bardziej na konieczność selekcji i modernizacji bazy noclegowej, niż na jej rozbudowę.

Tabela 1

Miejsca noclegowe na Pogórze Ciężkowickim

Wyszczególnienie	Hotele	Pen-sjonaty	Schroniska	Kwatery agroturystyczne			RAZEM
				razem	w tym z osobną łazienką	w tym z osobną kuchnią	
Liczba obiektów	2	3	3	56	40 (71%)	16 (29%)	69
Liczba miejsc	50	40	80	ok. 300	ok. 200	ok. 100	470

Źródło: Opracowanie własne na podstawie gminnych materiałów informacyjnych.

Dobrze rozwiniętym elementem turystycznej infrastruktury technicznej Pogórza są szlaki piesze i rowerowe. Zarówno pracownicy urzędów gmin, jak i osoby prowadzące gospodarstwa agroturystyczne uznali, że jest to silna strona regionu. Dobrze rozwinięty jest też system informacji turystycznej (głównie dzięki działalności Tarnowskiego Regionalnego Centrum Koordynacji i Obsługi Turystyki), który umożliwia kompleksowe zaplanowanie pobytu na terenie Pogórza. Dużym mankamentem jest natomiast brak aktualnych i dokładnych map i przewodników, pozwalających na samodzielne poruszanie się po Pogórze.

Opis Pogórza Ciężkowickiego, z jego turystycznym potencjałem i zagospodarowaniem, odpowiada wyobrażeniu o terenach o średnich walorach turystycznych. Jest to obszar krajobrazowo atrakcyjny, z ciekawymi elementami dziedzictwa kulturowego, ale nie jest to teren, który w sposób automatyczny przyciąga turystów. Jego zagospodarowanie turystyczne pokazuje, że część decydentów i mieszkańców już myśli o turystyce jako o jednej z dziedzin rozwoju, ale brak jeszcze spój-

nej koncepcji, co do kierunków w jakich miałyby się rozwijać. Podobnie może wyglądać sytuacja w wielu regionach Polski, które posiadają walory turystyczne, ale nie są obszarami, na których turystyka rozwija się samoistnie. Tereny takie wymagają przemyślanej strategii i rozwoju turystyki, która z jednej strony wykorzysta ich potencjał, nie narzucając jednocześnie nieralistycznych celów odnośnie rozwoju turystyki i nie zmuszając do zbyt wielkich inwestycji, ingerujących w strukturę społeczną i środowisko przyrodnicze regionu.

5. Marketingowa strategia rozwoju turystyki dla Pogórza Ciężkowickiego

5.1. Rynek docelowy

Świadczący usługi agroturystyczne określali przybywających do nich turystów jako średnio zamożnych oraz wykształconych. To daje bardzo ogólny obraz rynku docelowego, szczególnie, że wykształcenie może być rozumiane bardzo szeroko. Cechą wyraźnie charakteryzującą i różnicującą turystów był ich sposób spędzania czasu. Wywiady z usługodawcami oraz turystami pozwoliły wyróżnić trzy grupy turystów ze względu na preferowany sposób spędzania czasu: rekreacja aktywna (konie, rowery), odpoczynek bierny na łonie natury (spacery, kąpiel w rzece, czytanie książki), zwiedzanie zabytków i uczestnictwo w imprezach kulturalnych. Drugim kryterium – dzielącym zarówno potencjalnych, jak i obecnych turystów – był ich status rodzinny i wiek. Jedna grupa to ludzie młodzi, drugą stanowiły małżeństwa do 45 roku życia z dziećmi, trzecią osoby starsze, na ogół małżeństwa. W ten sposób uzyskano siedem zasadniczych grup potencjalnych odbiorców oferty turystycznej Pogórza. Podział ten obrazuje tabela 2.

Tabela 2

Charakterystyka rynków docelowych

Status rodzinny, wiek / czas wolny	19 – 30, osoby samotne	25 – 50, z rodzinami	50 i więcej, małżeństwa
Zwiedzanie zabytków, kultura	A1	B1	C1
Odpoczynek bierny w przyrodzie, na wsi		B2	C2
Odpoczynek aktywny	A2	B3	

Źródło: Opracowanie własne.

Opis symboli z tabeli:

- A1 - osoby samotne, w wieku 19 – 30, zajmujące się w czasie wolnym głównie zwiedzaniem zabytków i poznawaniem miejscowej kultury
- A2 - osoby samotne, w wieku 19 – 30, uprawiające wypoczynek aktywny
- B1 - Rodziny zajmujące się w czasie wolnym głównie zwiedzaniem zabytków i poznawaniem miejscowej kultury

- B2 – Rodziny, które najchętniej odpoczywają biernie
- B3 – Rodziny uprawiające wypoczynek aktywny
- C1 – Małżeństwa w wieku powyżej 50 lat, zajmujące się w czasie wolnym głównie zwiedzaniem zabytków i poznawaniem miejscowej kultury
- C2 – Małżeństwa w wieku powyżej 50 lat, które najchętniej odpoczywają biernie

Potencjał tak określonych segmentów jest bardzo duży i zdecydowanie przewyższa możliwości podażowe Pogorza. Jednak Pogórze jest jedną z wielu krain geograficznych w Polsce, które może kierować swoją ofertę do tych właśnie grup odbiorców.

Obecna oferta turystyczna Pogorza w bardzo małym stopniu dociera do segmentów A1 i A2. Jednocześnie potencjał tego segmentu wydaje się być duży ze względu na rosnące zainteresowanie turystyką rowerową w Polsce, a z drugiej strony dzięki wytyczeniu tras rowerowych na Pogórze. Potrzeby turystów z tego segmentu mogą być łatwo zaspokajane przez możliwości podażowe Pogorza, gdyż jest to na ogół grupa mało wymagająca, jeśli chodzi o warunki mieszkaniowe, a często charakteryzuje ją ciekawość świata i chęć odkrywania nowych miejsc. Nie można tu liczyć na wielokrotne przyjazdy, ale za to na przyjazdy większych grup i w terminach innych niż przyjeżdżają rodziny, co umożliwia wydłużenie sezonu.

Obecnie najwięcej osób przyjeżdżających na Pogórze należy do grupy B – rodziny. Dla segmentu B1 wsi na Pogórze są traktowane głównie jako dobry punkt wypadowy do zwiedzania okolicy. Dla tych osób bardzo duże znaczenie ma atrakcyjność oferty kulturalnej w okolicy². Taka forma spędzania czasu charakteryzuje rodziny ze starszymi dziećmi. Natomiast osoby z małymi dziećmi szukają raczej odpoczynku na łonie natury (B2). W tym wypadku pobyty są dłuższe – nawet do pięciu tygodni. Dla tej grupy odbiorców bardzo ważny jest kontakt z przyrodą, a także korzystanie z uroków życia wiejskiego. Respondenci podkreślali, że przy wyborze kierowali się tym, gdzie jest najwięcej zwierząt gospodarskich, gdzie są warzywa z własnego pola gospodarzy itp. Natomiast grupą w średnim wieku, która przyjeżdżała na Pogórze po odpoczynek aktywny (B3) byli koniarze. Przyjeżdżają na Pogórze regularnie, na krótkie pobyty i interesuje ich głównie jazda konna.

Wśród osób po pięćdziesiątym roku życia można wyróżnić dwa segmenty. Pierwszy z nich (C1) to osoby zainteresowane kulturą, które głównie jeżdżą po okolicy i zwiedzają. Druga grupa (C2) to osoby szukające spokoju i odpoczynku, chcą mieszkać z dala od centrum wsi. W tej grupie może też pojawić się dotąd praktycznie nie zauważany segment emerytów. Choć dotychczas nie przyjeżdżali na Pogórze, kilku z moich rozmówców wskazywało na tę grupę, jako na poten-

² Jeden z właścicieli gospodarstwa agroturystycznego w Ciężkowicach twierdził, że popyt na noclegi jest zdecydowanie mniejszy, gdy gmina organizuje mniej imprez.

cialnych odbiorców oferty turystycznej Pogórza. Skierowanie oferty do tej grupy umożliwi wydłużenie sezonu, chociażby na czerwiec czy wrzesień.

Cechą, która charakteryzuje wszystkich turystów na Pogórzu jest uciekanie od miejsc modnych. Jest to cecha, która musi charakteryzować osoby wybierające na urlop tereny, nie będące znanymi miejscami turystycznymi. Jest to wniosek, które można rozszerzyć na inne regiony, charakteryzujące się podobną atrakcyjnością turystyczną.

5.2. Pozycjonowanie oferty – budowanie image

Skoro naturalnym wydaje się, że wiele miejsc w Polsce będzie kierować swoją ofertę do podobnie określonego rynku docelowego, ważne jest indywidualne jej pozycjonowanie [Kotler, 1999]. W przypadku Pogórza pozycjonowanie może przebiegać następująco.

Konkurencyjne do oferty Pogórza mogą być praktycznie wszystkie obszary wiejskie Polski południowej, a także podobne rejony krajów sąsiadujących, o podobnych cenach (Słowacja, Czechy). Stworzenie oferty o tyle tańszej od konkurentów, żeby mogła ona wpłynąć na decyzję zakupową jest trudne. Dlatego konieczne jest wyróżnienie czynnikami pozacenowymi. Najważniejsze powinno być zróżnicowanie osiągnięte budowaniem image Pogórza. Respondenci twierdzili, że tylko w ten sposób możliwe będzie odróżnienie się od innych regionów. Ich wypowiedzi prowadziły do wniosku, że Pogórze powinno się prezentować jako „coś innego” od popularnych miejsc turystycznych, jako region, w którym widać „bogate życie obyczajowo-kulturowe” i w którym nie ma „zgiełku turystycznego”³.

5.3. Oferta turystyczna

W przypadku regionów o umiarkowanej atrakcyjności turystycznej nigdy nie osiągnię się sytuacji, w której oferta turystyczna składa się jedynie z gotowych produktów turystycznych. Wybór takiego miejsca jako alternatywnego do miejsc znanych w pewnym sensie kłóci się z zakupem wypoczynku jako pakietu. Wiele osób nadal będzie w sposób zindywidualizowany komponować swój pobyt. Całościowa oferta turystyczna ma stanowić bazę, umożliwiającą sprawne zaplanowanie wypoczynku i dowiedzenie się o atrakcjach i charakterystyce regionu.

Oferta pierwsza „*Alternatywny wypoczynek aktywny*” skierowana będzie do osób zarówno młodych, jak i w wieku średnim, które lubią wypoczywać aktywnie, ale rezygnują ze sportów ekstremalnych (wspinaczka, narciarstwo). Szukają połączenia piękna krajobrazu, małej ilości turystów i dobrych warunków do uprawiania sportu. Proponowanymi sportami może być jazda na rowerze, jeździectwo, wędkarstwo i zimą narciarstwo biegowe. To ostatnie dotąd jest zupełnie niewykorzystane, a daje możliwość stworzenia sezonu zimowego na Pogórzu.

³ Jedna z turystek opowiadała, że zamierzała pojechać z dzieckiem do Bukowiny Tatrzańskiej, gdzie pobyt kosztowałaby tyle samo. Wybrała jednak Pogórze, gdyż chciała dojechać do miejsca, które nie jest zdominowane przez turystów.

Oferta druga „*Kultura w naturze*” może być adresowana do trzech grup odbiorców: ludzi młodych zainteresowanych zwiedzaniem i historią, ludzi w wieku średnim z dziećmi, którzy chcą zwiedzać, ale jednocześnie wypoczywać w ładnym miejscu i ludzi starszych nastawionych na zwiedzanie okolicy. Stworzenie tej oferty wymaga opracowania tras, obejmujących najciekawsze miejsca Pogórze i okolic. Trasy takie powinny być opracowane nie tylko dla podróżujących samochodem, ale także rowerem i transportem publicznym. To ostatnie jest ważne ze względu na ludzi młodych, a także ze względu na przesłanki ekologiczne. Oferta ta powinna mieć także kilka wersji w zależności od długości pobytu i pory roku. Celem opracowania jego różnych wersji jest zachęcenie także do przyjazdów na weekendy (np. z Tarnowa, Krakowa, Rzeszowa) i o różnych porach roku. Ważne jest, żeby w proponowane trasy zwiedzania i ich okresy wpleść wydarzenia kulturalne regionu.

Oferta trzecia „*Wakacje rodzinne gdzie indziej*” może być adresowany do rodzin z dziećmi. W tej ofercie powinien być wykorzystany charakter pogórzeńskiego rolnictwa – jego kameralność i naturalność. Zasadniczym elementem tej oferty będą odpowiednio wyselekcjonowane gospodarstwa agroturystyczne, gdyż od ich jakości i charakteru będzie zależało powodzenie tej oferty. Oferta – oprócz zalet samego pobytu w gospodarstwie rolnym – powinna zawierać możliwości spędzania czasu na Pogórzu, propozycje wypoczynku aktywnego i miejsca warte zwiedzenia. Zimą elementem oferty mogą być kuligi, jesienią można zapraszać na grzyby.

Oferta czwarta pt.: „*Rowerem przez historię*” jest adresowana do zaniebanej dotychczas grupy odbiorców – rowerzystów – głównie ludzi młodych, ciekawych świata. Zasadnicza część tej oferty nie wymaga wielu nakładów – są wyznaczone trasy rowerowe. Należy je lepiej opisać (obecnie sprzedawane mapy nie zawierają poziomicy ani informacji o nachyleniu, co utrudnia zaplanowanie wycieczki) i przedstawić propozycję połączenia tras rowerowych ze zwiedzaniem. Tę ofertę można także sprzedawać jako doskonałą na wiosnę i jesień.

Przedstawione oferty wymagają głównie odpowiedniej wizualizacji i promocji. Konieczne wydaje się też poszerzenie bazy gastronomicznej, a także odpowiednia selekcja bazy noclegowej. Celowe byłoby stworzenie wypożyczalni rowerów. W ten sposób możliwe będzie uzyskanie atrakcyjnej oferty turystycznej bez konieczności dużych inwestycji. Popyt na te oferty będzie zależał od ich skutecznej dystrybucji i promocji.

5.4. Dystrybucja

W turystyce systemem dystrybucji jest kompozycja wszystkich podmiotów, które występują na rynku między usługodawcą a konsumentem dóbr turystycznych, której celem jest dostarczenie usługi [Kornak, 1999].

W przypadku turystyki na obszarach o umiarkowanej atrakcyjności turystycznej korzystanie ze szczebla dystrybucji w postaci agentów, czy biur podróży wy-

daje się zbędne. Działanie pośredników w postaci biur podróży jest uzasadnione jedynie wówczas, gdy jego pracownicy bardzo dobrze znają ofertę danego regionu. Są w stanie dobrze ją opisać i dopasować do potrzeb danego klienta [Kornak, 1999]. Niemożliwe jest, żeby tego typu regiony posiadały w miastach własne biura podróży. Oznacza to, że ich oferta byłaby sprzedawana z dużą liczbą innych ofert. Wówczas pracownicy nie znają dobrze oferty, a tym samym nie mogą jej reklamować. Istotny jest również niszowy charakter produktów turystycznych takich terenów. Taki produkt wymaga bliższego przedstawienia niż produkt bardziej standardowy.

Natomiast bardzo potrzebnym ogniwem dystrybucji mogą być punkty informacji i obsługi turystycznej. W przypadku Pogorza taką rolę pełnić może regionalne biuro w Tarnowie i lokalne biura w gminach. Tarnowskie Regionalne Centrum Koordynacji i Obsługi Turystyki już w dużej mierze spełnia tę funkcję. Można tam nie tylko uzyskać informacje, ale również zarezerwować pobyt. Nie można jeszcze dokonać płatności. Przy urzędach gminnych są osoby odpowiedzialne za turystykę i mogące udzielić informacji, ale wyłącznie o miejscach noclegowych w gminie. Nie są w stanie przedstawić całościowej oferty Pogorza, nie możliwe jest także dokonanie rezerwacji ani płatności. Turysta jest zmuszony skontaktować się bezpośrednio z usługodawcą. Korzystne byłoby rozszerzenie kompetencji zarówno centrum regionalnego, jak i jednostek w gminach, tak aby faktycznie stały się one ogniwami kanału dystrybucyjnego. Umożliwiło by to bardziej kompleksową i elastyczną obsługę klienta. Dużą zaletą takiego rozwiązania jest jego niski koszt dla wszystkich uczestników kanału. Tarnowskie Centrum jest finansowane ze środków Phare i budżetu starostwa, a działalność centrów gminnych mogłaby być uznana za zadanie własne gminy. Oczywiście konieczny jest finansowy udział usługodawców w funkcjonowaniu gminnych centrów. Pociąga to na pewno za sobą mniejsze koszty niż opłata dla agentów czy biur podróży.

Dobrze funkcjonujące kanały dystrybucji odgrywają ważną rolę w komunikacji marketingowej, gdyż zapewniają przepływ informacji od usługodawcy do potencjalnego turysty i osobisty z nim kontakt. Umożliwiają w ten sposób funkcjonowanie sprzedaży osobistej – ważnego instrumentu komunikacji marketingowej [Kotler, 1999]. Rola, jaką mogą tutaj odegrać ludzie pracujący w centrach informacji i obsługi turystyki jest nie do przecenienia. Dlatego też tak ważne są kompetencje, jakie muszą oni posiadać, a także ich odpowiednie przygotowanie.

Niezależnie od istniejącego i wyposażonego w duże kompetencje szczebla dystrybucyjnego w postaci centrów regionalnych i lokalnych, zawsze istotną rolę w sprzedaży tego typu usługi, jaką jest oferta turystyczna Pogorza, czy innych miejsc o podobnej atrakcyjności, będą odgrywali sami usługodawcy. Nawet znaczne poszerzenie kompetencji szczebli pośrednich nie zmieni tego, że większość turystów będzie kontaktowała się wyłącznie bezpośrednio z usługodawcą.

Dlatego to oni będą wciąż nierozzerwalnie związani z usługą, którą dostarczają [Kotler, 1999].

5.5. Promocja oferty turystycznej – public relations i „polecania znajomym”

Przekaz marketingowy powinien się koncentrować na elementach charakterystycznych dla produktów turystycznych danego terenu. W przypadku Pogórza będzie to połączenie kultury z przyrodą, możliwości aktywnego wypoczynku i nowego miejsca na wakacje rodzinne. Proponowanymi instrumentami promocji, poza sprzedażą osobistą, która na pewno w dalszym ciągu będzie odgrywać istotną rolę w komunikacji marketingowej, jest reklama, promocja sprzedaży i public relations. Schemat mieszanki promocyjnej dla oferty turystycznej przedstawia tabela 3.

Tabela 3

Mieszanka promocyjna dla oferty turystycznej Pogórza

Narzędzia reklamy	Narzędzia public relations	Narzędzia sprzedaży	Narzędzia promocji sprzedaży
Ogłoszenia w prasie i internecie	Wydarzenia („events”)	Usługodawcy	Targi
Broszura, katalog		Centra informacyjne	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Kotler, 1999].

Reklama, jako płatna forma nieosobistej prezentacji [Kotler, 1999], w przypadku oferty turystycznej Pogórza powinna funkcjonować jako ogłoszenia w prasie, broszury i katalogi reklamowe oraz ogłoszenia w Internecie. Ogłoszenia powinny być umieszczane w prasie regionalnej (Gazeta Krakowska, Dziennik Polski), która ukazuje się w Polsce południowej. Z badań wynika, że turyści na Pogórzu Ciężkowickim są najczęściej mieszkańcami dużych aglomeracji Polski południowej (Kraków, Śląsk, Tarnów). Nie jest więc konieczne umieszczanie reklam w prasie ogólnokrajowej. Umieszczanym ogłoszeniom powinny towarzyszyć działania public relations, które wydają się bardzo istotne w przypadku opisywanych typów regionów. Nie jest to bowiem oferta, której atrakcyjność można łatwo przedstawić zwykłym ogłoszeniem prasowym, ze względu na jej niszowość. Jej charakterystykę lepiej można oddać opisując dokładnie region – jego kulturę, wydarzenia jakie są planowane. W ten sposób można też najłatwiej wskazać na cechy odróżniające ten region od innych, mających pozornie taką samą ofertę.

Oprócz ogłoszeń w prasie i towarzyszących im działań PR, konieczna jest obecność oferty w Internecie. Z badań wynika, że gospodarstwa agroturystyczne, których reklama znajduje się w Internecie (nie tylko na portalach regionalnych czy lokalnych, ale jest też dostępna jako niezależna strona danego gospodarstwa), mają więcej klientów niż gospodarstwa nie reklamujące się w ten sposób. Dodat-

kowo te ostatnie obserwują spadek zainteresowania odkąd gminy nie aktualizują katalogów i mniej jeżdżą na targi. Natomiast gospodarstwa z własnymi stronami internetowymi obserwują wzrost zainteresowania ich ofertą w ostatnich latach. Wskazuje to na dużą skuteczność tej formy reklamy i może nawet możliwość zastąpienia nią innych, na ogół droższych, instrumentów promocji.

Na pytanie, skąd goście dowiadują się o ofercie, najczęstszą odpowiedzią było, że „od znajomych”. Taka odpowiedź zwraca uwagę na duże znaczenie jakości samej usługi i nieodłącznie z nią związanego personelu usługodawców. Czynniki te decydują o powtórnych przyjazdach i „polecaniu znajomym”, co jest najtańszą formą pozyskiwania klientów. Chcąc wykorzystać instrumenty promocji w celu wzmocnienia takich zachowań, należy skorzystać z broszury lub katalogu reklamowego. Mają one tę zaletę, że mogą być łatwiej przenoszone i pokazywane niż np. ogłoszenie w prasie. Z broszury lub katalogu powinni korzystać usługodawcy i pracownicy regionalnego biura w Tarnowie i urzędów gmin, odpowiedzialni za obsługę turystów. Broszura (lub katalog) powinna obejmować całościową prezentację oferty turystycznej, łącznie z dokładnym opisem bazy noclegowej i gastronomicznej. Taki materiał reklamowy powinien być też wykorzystany na targach, które wydają się być jedynym możliwym narzędziem promocji sprzedaży dla tego typu oferty. Wszelkie inne formy typu rabaty czy konkursy nie są odpowiednie dla oferty turystycznej, która nie ma mieć masowego charakteru.

5.6. Ustalenie ceny dla oferty turystycznej – ceny jak gdzie indziej

Choć cena nie jest podstawowym kryterium pozycjonowania oferty turystycznej Pogórza i nie będzie też akcentowana w przekazie promocyjnym, polityka jej ustalania jest istotna dla określenia całościowego wizerunku oferty i jej pozycjonowania. Z badań wynika, że nikt nie wybrał Pogórza jako miejsca wypoczynku ze względu na cenę, ale wszyscy też podkreślali, że szukali ofert o porównywalnych cenach. Dopasowywanie cen do ogólnie panujących na rynku turystycznym w podobnych regionach wydaje się zatem strategią prostą i logiczną dla tego typu obszarów. Musi temu towarzyszyć analiza wartości, jaką tej ofercie przypisują turyści [Kornak, 1999]. Obecnie, kiedy Pogórze nie ma jeszcze wykreowanej marki i wizerunku, będzie raczej postrzegane jako mniej wartościowe miejsce wypoczynku niż znane kurorty górskie, czy podgórskie. Ta sama cena w miejscowościach znanych i na Pogórzu mogłaby być odebrana jako zawyżona. Dlatego ważna jest analiza, z którymi konkurentami warto ujednoclić ceny. W sezonie letnim, w którym przeprowadzono badania, ceny noclegów były na ogół 20-30% niższe niż np. na Podtatrzu, czy w Krynicy Górskiej.

Zastanawiająca jest bardzo duża rozpiętość cen między poszczególnymi gospodarstwami agroturystycznymi, która nie jest odzwierciedleniem jakości, marki czy intensywności promocji. Ceny za nocleg wahały się od 15 do 30 złotych przy jed-

nakowym standardzie, a często nawet gorszemu standardowi towarzyszyła wyższa cena. Prowadzący gospodarstwa na ogół nie orientowali się, jakie ceny są w innych gospodarstwach. Oznacza to, że były one ustalane intuicyjnie. Sprzedawanie oferty turystycznej w formie produktów zmusza do większej kontroli przy określaniu cen. Sprzedający ofertę turystyczną będą musieli zagwarantować, że dana cena gwarantuje dany standard.

Z przedstawionego zarysu strategii marketingowej wynika, że konieczne jest wykreowanie jednoznacznego image regionu, gdyż tylko to umożliwi jego skuteczne pozycjonowanie na rynku docelowym. Image ten powinien akcentować tradycyjny charakter rolnictwa, bogatą kulturę regionu oraz dobre warunki dla uprawiania sportów. Cena raczej nie jest podstawowym kryterium wyboru, przez co powinna być ustalana na poziomie zbliżonym do podobnego typu ofert. W systemie dystrybucji zasadniczą rolę powinny odgrywać regionalne i gminne punkty informacji wyposażone w maksimum kompetencji sprzedażowych. Natomiast promocja powinna się opierać na działaniach PR, które umożliwią zobrazowanie niszowości produktu oraz na działaniach umożliwiających „polecanie znajomym”. Oferta turystyczna nie powinna wymagać dużych inwestycji, ale bardziej rozsądnego skomponowania i zaprezentowania.

6. Podsumowanie

Zaproponowana marketingowa strategia rozwoju turystyki dla terenów wiejskich o umiarkowanej atrakcyjności turystycznej nie zakłada dużych inwestycji, które mogłyby zniszczyć środowisko naturalne. Nie powinny się też pojawić koszty społeczne w postaci skrajnie różnych stylów życia między usługodawcami i turystami. Skala i charakter turystyki na takich obszarach jest i pozostanie kameralny, a korzystać z niej będą osoby wykształcone i świadome, zainteresowane miejscową kulturą. Turystyka na Pogórze, czerpiąc z miejscowej kultury i tradycji może pozytywnie oddziaływać na jej utrzymanie i docenienie, także wśród ludności miejscowej.

W „Studium Lokalnego Potencjału Gospodarczego Powiatu Tarnowskiego” czytamy, że „Turystyka, ani agroturystyka, nie była w przeszłości, nie jest obecnie i nie stanie się w okresie do 2015 r. (...) branżą mającą istotne znaczenie dla całego powiatu”. Choć faktycznie cały powiat tarnowski nie jest atrakcyjny turystycznie, w Studium akcentowane jest, że jego południowe gminy (gminy Pogórze Ciężkowickiego), położone na pofałdowanym terenie, mają zasoby umożliwiające rozwój turystyki, która będzie się stawała „dodatkowym źródłem utrzymania dla mieszkańców wsi i właścicieli gospodarstw rolnych, którego względna waga będzie wzrastała w miarę zmniejszania się dochodów z rolniczych źródeł.” [Studium, 2003]. Dotyczy to pewnie większości obszarów wiejskich o podobnej atrakcyjności turystycznej i uwarunkowaniach gospodarczych. Z przeprowadzonych badań wynika, że dla żadnego usługodawcy dochody z turystyki

nie są obecnie podstawowym źródłem utrzymania. Nawet w sezonie głównym źródłem utrzymania pozostaje rolnictwo lub emerytura czy renta. Jednak wszyscy właściciele gospodarstw agroturystycznych twierdzą, że będą dążyć do tego aby dochody z turystyki rekompensowały malejące dochody z rolnictwa. Zakładają, że rolnictwo stanie się dodatkiem do funkcji turystycznych gospodarstwa. Turystyka na obszarach takich jak Pogórze Ciężkowickie, gdy będzie promowana wspólnie przez kilka gmin i stopniowo będzie realizować spójny plan rozwoju, ma szanse się rozwijać i stać się głównym źródłem dochodu dla poszczególnych gospodarstw, czy osób. Nie należy raczej się spodziewać, że przy zakładanym zrównoważonym rozwoju turystyki będzie ona podstawowym źródłem utrzymania w wymiarze gminnym, czy tym bardziej regionalnym na obszarach wiejskich o umiarkowanej atrakcyjności turystycznej.

LITERATURA

1. Diagnoza (2001): Diagnoza Stanu Powiatu Tarnowskiego. Zespół Biura Rozwoju Powiatu Starostwa Powiatowego w Tarnowie, Tarnów 2001.
2. Instytut Turystyki (2004) – Badania Instytutu Turystyki - Rozdział 14; Charakterystyka podróży krajowych – 14.1. Rozmieszczenie terytorialne krajowego ruchu turystycznego: http://www.intur.com.pl/kraj_ch1.htm
3. Kondracki J. (2002): Geografia fizyczna Polski. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
4. Kornak A. (red.) (1999): Zarządzanie turystyką. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
5. Kotler P. (1999): Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola. Felberg SJA, Warszawa.
6. Lane B, Majewski J. (2001): Turystyka wiejska i rozwój lokalny. Fundusz Współpracy, Warszawa 2001.
7. Matuszczyk A. (1995): Pogórze Karpackie, Wielickie, Rożnowskie i Ciężkowickie. Oddział PTTK „Ziemi Tarnowskiej”, Tarnów.
8. NSP Małopolska (2002): Narodowy Spis Powszechny – Raport z wyników Województwa Małopolskiego. Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2003.
9. PSR Małopolska (2002): Powszechny Spis Rolny - Raport z wyników Województwa Małopolskiego. Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2003.
10. Studium (2003): Studium lokalnego potencjału gospodarczego powiatu tarnowskiego. Uwarunkowania, kierunki i cele strategiczne oraz program rozwoju rynku pracy przez rozwój potencjału gospodarczego. Starostwo Powiatowe w Tarnowie, Tarnów.

ZOFIA SAWICKA

MARKETINGOWA STRATEGIA ROZWOJU TURYSTYKI NA OBSZARACH WIEJSKICH
O UMIARKOWANEJ ATRAKCYJNOŚCI NA PRZYKŁADZIE POGÓRZA
CIĘŻKOWICKIEGO

STRESZCZENIE

Trudna sytuacja polskiej wsi powoduje poszukiwanie źródeł dochodu w działalności turystycznej. W związku z tym należy postawić pytanie, czy taka aktywność da rezultaty i w jakich regionach. Dla rozpoznania tego zjawiska zbadano Pogórze Ciężkowickie – region o umiarkowanej atrakcyjności turystycznej. Zaproponowana strategia marketingowa dla badanego obszaru, nie zakłada dużych inwestycji, które mogłyby zniszczyć środowisko naturalne. Turystyka na Pogórzu, czerpiąc z miejscowej kultury i tradycji może pozytywnie oddziaływać na jej rozwój i utrzymanie ludności oraz stać się – gdy będzie to spójny plan kilku gmin – czynnikiem rozwoju obszaru i gospodarstw. Zaproponowana strategia marketingowa dla rozwoju turystyki pokazuje także pewne uniwersalne metody w konstruowaniu takich strategii dla podobnych obszarów.

ZOFIA SAWICKA

THE MARKETING STRATEGY OF TOURISM DEVELOPMENT ON RURAL AREAS WITH
MODERATE TOURISTIC ATTRACTIVENESS ON EXAMPLE OF CIĘŻKOWICE
FOOTHILLS

SUMMARY

The difficult situation of Polish village causes the search of income sources of income in tourist activity. In this connection arise a question: will this activity give the results and in what regions. For recognition this phenomenon was examined Ciężkowice Foothills - region with moderate tourist attractiveness. Proposed marketing strategy for studied area which does not found large investments destroy natural environment. The tourism on Foothills, drawing with local culture and tradition can favour to development and maintenance the population and can be - when it will be this the coherent plan several counties - the development factor of area and farms. Proposed meanwhile marketing strategy for development of tourism on this area shows also universal methods in constructing these strategies for similar areas.

JAN ZWOLAK
Akademia Rolnicza w Lublinie

ŚRODKI TRWAŁE I ZJAWISKA JE KSZTAŁTUJĄCE W ROLNICTWIE POLSKIM

1. Wstęp, materiały i metody

Uwarunkowania mechanizmu rynkowego skłaniają do rozwoju produktów i usług przez jednostki gospodarcze rolnictwa. Związane jest to z koncentracją produkcji i wiąże się z rozwojem struktury posiadanych zasobów, sposobami ich wykorzystania i przyjęcia nowych kryteriów nimi gospodarowania. W wyniku integrowania nowych więzi w obrębie potencjału rolnictwa powstaje nowa wielkość i jakość systemu środków trwałych, zanim staną się one istotną determinantą rozwoju przedsiębiorstw, produktów i usług. Kreację owych zmian stanowi aplikacja przedsięwzięć postępu technicznego którego następstwem jest rozwój asortymentu produkcji [Fabiańska, Rokita 1991].

Źródłem zasadniczych jednak zmian są badania naukowe, które mogą być efektywnie wykorzystane w rozwoju myśli technologicznej. Istotną rolę w tym procesie pełni rozwój technologiczny, który umożliwia zmiany w technikach wytwarzania kreujące nowe innowacyjne produkty i usługi. Następuje bowiem cykliczność zmian innowacyjnych, które umożliwiają rozwój nowoczesnych technologii, produktów i usług – generalnie przedsiębiorstwa. Procesy te kreują zmiany w obrębie zjawisk ekonomicznych kształtujących system środków trwałych w rolnictwie [Borowiecki 1998,1996].

Celem badań była identyfikacja związków między zjawiskami kształtującymi system środków trwałych w rolnictwie. Nadto, ustalenie ich wpływu na zjawisko wiodące, a więc zmiany w obrębie wartości netto środków trwałych – kategorię opisującą ich zmiany w rolnictwie w latach 1990-2004.

Zachodzące zmiany w poszczególnych zdarzeniach wywołują ruch w obrębie wartości brutto środków trwałych w rolnictwie. Skutki tego ruchu są uwidocznione w wartości brutto środków trwałych na początku i na końcu roku. Natomiast

zmiany w stanie środków trwałych, na które składają się zjawiska przyrostu, likwidacji, stopnia zużycia i odnowy środków trwałych opisuje wartość netto środków trwałych w rolnictwie. Takie podejście znalazło odzwierciedlenie w przyjętych zmiennych:

- Y1 – wartość netto środków trwałych w mln złotych,
- X1 – wartość brutto zlikwidowanych środków trwałych w mln złotych,
- X2 – wartość brutto przyrostu środków trwałych w mln złotych,
- X3 – stopień zużycia środków trwałych w procentach,
- X4 – współczynnik likwidacji wyrażony wartością brutto środków trwałych zlikwidowanych w przeciągu roku do wartości brutto środków trwałych na początku roku w złotych/złoty,
- X5 – współczynnik reprodukcji wyrażony wartością brutto przyrostu środków trwałych w ciągu roku do wartości brutto środków trwałych zlikwidowanych w przeciągu tego samego roku razy 100, w procentach.

Źródłem danych liczbowych opisujących zmiany cech tych wartości były roczniki statystyczne GUS za odpowiednie lata, również leśnictwa GUS za odpowiednie lata, a także dane Zarządu Głównego PZŁ w Warszawie. Przy wyrażeniu ich cenami roku 1990 uzyskano ciągi czasowe opisujące zjawiska w obrębie środków trwałych w rolnictwie w latach 1990-2004.

System badanych zmiennych zestawiono w tabeli 1, które były podstawą określenia związków między wartością netto środków trwałych (Y1 – zmienna objaśniania) a pozostałymi badanymi zmiennymi (X1 – X5). Zależności tej określono na podstawie metody regresji wielorakiej w oparciu o funkcję typu Cobba-Douglasa. Wyniki badań zestawiono w tabelach, które były podstawą analizy i porównań. Wykorzystano też niektóre miary statystyki opisowej.

2. Charakterystyka badanych zmiennych

Charakterystykę statystyczną zmiennych prowadzono z pomocą średniej arytmetycznej, zasięgu i współczynnika zmienności. Dane te zestawiono w tabeli 1.

Z danych w tabeli 1 wynika, że względem lat 1990-1994 średnia wartość netto środków trwałych w poszczególnych podokresach systematycznie zmniejszała się: o 30,38% (1995-1999) i o 23,87% (2000-2004). Natomiast jej zasięg względem lat 1990-1994 w latach 1995-1999 nieznacznie wzrastał o 3,7%, zaś dyspersja wzrosła o 3,44 punktu procentowego. Z kolei, w latach 2000-2004 zmniejszenie zasięgu tej zmiennej wyniosło aż 62,53%, a jej wewnętrzna zmienność względem lat 1990-1994 zmalała tylko o 2,67 punktu procentowego. Wynika z tego, że wartość netto środków trwałych nie tylko się zmniejszała, ale również malał jej zasięg i dyspersja, zwłaszcza w latach 2000-2004. Oddziaływanie jednak tych informacji było istotne, ponieważ pośrednia dyspersja w latach 1990-1994 wzrosła ponad 3-krotnie w całym okresie badania (28,66%).

Tabela 1

Charakterystyka statystyczna zmiennych (ceny 1990)

Zmienna	Średnia arytmetyczna	Zasięg		Współczynnik zmienności %
		min.	max.	
1990-1994				
Y1	41 961,62	35 554,21	44 570,84	8,88
X1	410,72	240,15	499,81	24,95
X2	1 052,76	381,81	1 707,11	49,86
X3	46,06	42,80	53,80	9,83
X4	0,54	0,31	0,66	25,23
X5	379,37	179,42	605,69	43,61
1995-1999				
Y1	29 213,24	25 594,77	34 943,92	12,32
X1	774,15	606,86	938,88	18,29
X2	1319,92	676,46	1731,33	29,48
X3	60,86	56,40	64,70	5,30
X4	0,99	0,79	1,13	16,01
X5	277,92	177,61	332,45	23,78
2000-2004				
Y1	22 241,06	20 876,04	24 254,64	6,21
X1	731,46	530,93	919,51	20,17
X2	1062,65	841,95	1417,42	20,12
X3	68,84	66,50	70,30	2,28
X4	0,98	0,71	1,21	19,62
X5	255,11	203,64	366,97	26,11
1990-2004				
Y1	31 138,64	20 876,04	44 570,84	28,66
X1	638,77	240,15	938,88	32,51
X2	1 145,11	381,81	1 731,33	33,98
X3	58,59	42,80	70,30	17,49
X4	0,83	0,31	1,21	31,84
X5	304,13	177,61	605,69	38,15

Źródło: Zestawiono na podstawie: Roczników statystycznych GUS z lat 1990-2004; Leśnictwo GUS, za odpowiednie lata; załącznika do pisma z dn. 08.10.2005 r. Zarządu Głównego PZŁ w Warszawie oraz obliczeń własnych.

Śpośród natomiast zmiennych niezależnych średnia wartość brutto zlikwidowanych środków trwałych w poszczególnych podokresach wykazywała zmiany progresywne (o 11,51% w latach 1995-1999 oraz o 21,91% w latach 2000-2004). Podobny charakter zmian w poszczególnych podokresach był w obrębie zasięgu tej zmiennej względem lat 1990-1994 (przyrost o 27,87% w latach 1995-1999 oraz o 49,65% w latach 2000-2004). Zmiany te były jednak względnie równomierne w obrębie tej zmiennej niezależnej, ponieważ w podokresach różnice we współ-

czynniku zmienności nie były istotne. Pochodną średnich informacji w podokresach jest też średnia w zbiorze w latach 1990-2004. Natomiast zasięg jej względem średniej wartości lat 1995-1999 w latach 1990-2004 był podwojony, co oznaczało wzrost zmienności w obrębie tej zmiennej (32,51%).

Kolejną zmienną niezależną była wartość brutto przyrostu środków trwałych w rolnictwie. Względem lat 1990-1994 wykazywała ona w latach 1995-1999 wzrost o 25,38%, zaś w latach 2000-2004 przyrost jej był tylko 1%. Było to związane względem lat 1990-1994 ze zmniejszeniem zasięgu w latach 1995-1999 o 0,4%, a w latach 2000-2004 o 43,42%. Tym samym w latach 1990-1994 dyspersja wartości brutto przyrostu środków trwałych była największa (49,86%), natomiast w latach 1995-1999 zmniejszyła się ona o 20,38 punktu procentowego, a w latach 2000-2004 spadła o 9,36 punktu procentowego. Zawężanie się zasięgu tej zmiennej było zgodne ze zmniejszeniem się jej dyspersji. W całym okresie badania w latach 1990-2004 dyspersja tej zmiennej była podobna do wartości brutto zlikwidowanych środków trwałych w rolnictwie.

Kolejną zmienną o charakterze ciągłym jest stopień zużycia środków trwałych w rolnictwie. Średnia arytmetyczna stopnia zużycia środków trwałych sukcesywnie rosła w poszczególnych podokresach. Względem lat 1990-1994 przyrost zużycia w latach 1995-1999 wzrósł o 32,13%, a w latach 2000-2004 o 49,46%. W całym okresie badania średni stopień zużycia środków trwałych był bliski przeciętnemu ich zużyciu w latach 1995-1999. Zasięg natomiast tej zmiennej w poszczególnych podokresach miał charakter ciągu arytmetycznego malejącego. W takim samym ciągu malała dyspersja tej zmiennej w poszczególnych podokresach badania. Względem lat 1990-1994 zasięg stopnia zużycia środków trwałych w całym okresie badania zwiększył się 2,5-krotnie, zaś dyspersja ich zużycia wzrosła 2-krotnie. Ta ostatnia była jednak najmniejsza spośród wszystkich zmiennych w całym okresie badania.

Średni współczynnik likwidacji środków trwałych wskazujący stopień zlikwidowanej ich wartości, odniesiony do początku roku względem lat 1990-1994, w latach 1995-2004 był większy o 83,33%. Z kolei, w latach 1990-1999 zasięg współczynnika likwidacji był taki sam, zaś w latach 2000-2004 zwiększył się o 42,86%. Natomiast dyspersja współczynnika likwidacji środków trwałych nie była istotnie zróżnicowana. Dopiero w zbiorze całego okresu badania przybrała ona na sile i wynosiła 31,84%. Tym samym była ona taka sama jak wartości brutto środków trwałych zlikwidowanych w rolnictwie.

Przeciętny współczynnik reprodukcji środków trwałych malał w poszczególnych ciągach czasowych podokresów. Względem lat 1990-1994 zmniejszenie to w latach 1995-1999 wynosiło 26,74%, zaś w latach 2000-2004 wynosiło 32,75%. Natomiast zasięg współczynnika reprodukcji środków trwałych był największy w latach 1990-1994, i był on blisko 2,7-razy większy od jego zasięgu w latach

1995-1999 oraz 2000-2004. Znalazło to odzwierciedlenie w wewnętrznej zmienności współczynnika reprodukcji środków trwałych w latach 1990-1994 gdzie był on największy i wynosił 43,61%, zaś w latach 1995-1999 oraz 2000-2004 był zbliżony (23,78% i 26.11%). Spośród wszystkich badanych zmiennych dyspersja tej zmiennej w zbiorze empirycznym całego okresu badania była największa i wynosiła 38,15%.

3. Zależność środków trwałych od zjawisk je kształtujących

W konwencji tabelarycznej przedstawiono zależność wartości netto środków trwałych od wartości brutto zlikwidowanych, wartości brutto przyrostu i stopnia zużycia oraz współczynnika likwidacji i reprodukcji środków trwałych w rolnictwie w latach 1990-2004. Dane te zestawiono w tabeli 2.

Tabela 2

Regresja wartości netto środków trwałych (Y1) od wartości brutto zlikwidowanych (X1), wartości brutto przyrostu (X2) i stopnia zużycia (X3), współczynnika likwidacji (X4) i współczynnika reprodukcji (X5) środków trwałych w rolnictwie w latach 1990-2004

Wyszczególnienie	Model 1			Model 2		
	X1	X2	X3	X3	X4	X5
Stała równania	9281365			23029317		
Współczynnik regresji	0,1405	0,0620	-1,7427	-1,7624	0,2129	0,0979
Błąd standardowy	0,0427	0,0260	0,0880	0,1036	0,0658	0,0466
Test t	3,2906	2,3885	-19,8093	-17,0066	3,2351	2,1022
Poziom istotności	0,00	0,03	0,00	0,00	0,00	0,05
R ²	0,99			0,98		

Źródło: Jak do tabeli 1 i obliczenia numeryczne.

Z danych w tabeli 2 wynika, że przy badaniu regresji w pierwszym modelu funkcji typu Cobba-Douglasa uzyskano największy stopień wyjaśnienia przez przyjęte zmienne niezależne (99%) (R^2 – współczynnik determinacji). Wystąpiła także stosunkowo duża ścisłość związku między zmiennymi wyrażona współczynnikiem korelacji wielorakiej (99%) (R). Wartości testu t współczynników regresji były kilkakrotnie większe od nich samych. Natomiast poziom istotności zmiennych zawierał się od 0,00-0,03. Z pierwszego modelu regresji w tabeli 2 wynika, że elastyczność wartości netto środków trwałych była największa względem wartości brutto zlikwidowanych i wartości brutto ich przyrostu, a stopień zużycia zmniejszał drastycznie wartość netto środków trwałych w rolnictwie w latach 1990-2004. Przy silnym wpływie postępu technicznego na odnowę środków trwałych ich wartość netto jest głównie determinowana przez wartość brutto likwidacji i wartość brut-

to przyrostu środków trwałych w rolnictwie. Z porównania współczynnika regresji zlikwidowanych i przyrostu środków trwałych wynika, że wpływ tego drugiego był mniejszy o 44,13%. Oznacza to, że przy zmniejszającej się wartości netto środków trwałych, przez stopień zużycia i brak równowagi między wpływem likwidacji i przyrostu środków trwałych, były trudności z odtwarzaniem i utrzymaniem wartości netto środków trwałych na tym samym poziomie w rolnictwie. Wpływ bowiem likwidacji i przyrostu środków determinował równocześnie okres eksploatacji funkcjonujących środków trwałych w rolnictwie. Tym samym wzrost wpływu zlikwidowanych środków trwałych na stan ich wartości netto przyczyniał się do skracania okresów eksploatacji wykorzystywanych środków trwałych w rolnictwie.

Efektywność ogólna (stała równania, wyraz wolny a) wyjaśnia, że blisko 2,5-krotnie lepiej opisują zmiany w wartości netto środków trwałych zmienne niezależne (zjawiska) przyjęte w modelu drugim i zamieszczone w tabeli 2.

Przyjęte w drugim modelu funkcji typu Cobba-Douglasa zmienne niezależne wyjaśniły zmienność wartości netto środków trwałych w takim samym stopniu jak w modelu wyżej omawianym (98%) (R^2). Podobnie była taka sama ścisłość związku między zmiennymi wyrażona współczynnikiem korelacji wielorakiej (R) (99%). Wartości testu t współczynników regresji były kilkakrotnie większe od nich samych, a poziom istotności zmiennych był w zasięgu 0,00-0,05.

Z porównania współczynników regresji zmiennych modelu pierwszego i drugiego (tabela 2) wynika, że wpływ wyrażony zmiennymi niezależnymi drugiego modelu był wyższy aniżeli pierwszego. Wskazuje to, że zmienne niezależne o charakterze bezwzględnym miały mniejszy wpływ na zmienność wartości netto środków trwałych aniżeli o charakterze względnym. Przy czym spośród tych ostatnich jedynie dwie pierwsze zmienne (X_3 i X_4) miały związek z zasobem środków trwałych, zaś ostatnia (X_5) była związana z ich strumieniem (ruchem).

Z danych w tabeli 2 wynika, że elastyczność wartości netto środków trwałych była największa względem ich współczynnika likwidacji, a na drugim miejscu była względem współczynnika reprodukcji. Natomiast stopień zużycia środków trwałych w takim samym stopniu jak w modelu poprzednim zmniejszał ich wartość netto (stan) [Zwolak, 2005]. Z porównania współczynników regresji likwidacji (0,2129) i reprodukcji (0,0979) wynika, że wpływ ich likwidacji był wyższy o 45,98%. Tym samym cykl reprodukcji środków trwałych był determinowany wpływem ich likwidacji. Wzrost zatem wpływu likwidacji wymuszał skracanie okresu eksploatacji zasobu środków trwałych w rolnictwie. Zależność ta dotyczyła tych głównie grup rodzajowych środków trwałych, których okresy eksploatacji były najkrótsze a więc grup mobilnych [Janasz, Urbańczyk, Waśniewski, 1988].

Występował nadto związek między wpływem współczynnika regresji likwidacji i przyrostu w kształtowaniu zmienności wartości netto środków trwałych

w rolnictwie. Relacje między wyróżnionym ostatnio wpływem tych zmiennych były takie same (2,26 i 2,18). Wynika z tego, że wzrostowi wpływu współczynnika likwidacji towarzyszy zmniejszony wpływ przyrostu środków trwałych w relacji do ich likwidacji. Podobne relacje wystąpiły między wpływem względnych zmiennych niezależnych a ich odpowiednikami bezwzględными w obu modelach względem wartości netto środków trwałych, które były takie same (likwidacja 1,52, przyrost 1,57). Z analizy relacji dodatnich współczynników regresji zmiennych niezależnych w ramach modeli i między nimi wynika, że w kształtowaniu zmienności wartości netto wzrastał wpływ współczynnika likwidacji, natomiast wpływ przyrostu był stały względem likwidacji. Wystąpił zatem jeden z wariantów skracania cyklu reprodukcji środków trwałych w badanym okresie [Janasz, Urbańczyk, Waśniewski, 1988]. Było to następstwem wpływu postępu technicznego zagregowanego w nowych środkach, zwłaszcza grupy mobilnych oraz wzrostu konkurencji w ramach dostosowania a następnie funkcjonowania na rynku UE [Karwat-Woźniak 1999; Zegar, 1998].

4. Podsumowanie

Przeprowadzone badania prowadzą do następujących wniosków:

1. Przyjęte zmienne niezależne (zjawiska) wartości brutto zlikwidowanych, wartości brutto przyrostu, stopnia zużycia, współczynnik likwidacji i reprodukcji wyjaśniły zmienność wartości netto środków trwałych w rolnictwie w latach 1990-2004 w 99 i 98%. Było to bardzo istotne wyjaśnienie. Nadto okazało się, że kombinacja zmiennych niezależnych o charakterze bezwzględnym i względnym dobrze opisuje wartość netto środków trwałych – zjawisko wiodące.
2. Badania wykazały rosnący wpływ współczynnika likwidacji, przy stałości wpływu przyrostu wartości brutto środków trwałych na kształtowanie zmienności wartości netto środków trwałych w rolnictwie w latach 1990-2004. Wiązało się to ze skracaniem cyklu reprodukcji środków trwałych i dotyczyło zwłaszcza mobilnych grup rodzajowych. Wzrastanie więc wpływu współczynnika likwidacji będzie sukcesywnie traciło na sile, ale będzie jeszcze długo następować aż do stanu przebrojenia funkcjonujących środków trwałych w rolnictwie.
3. Z porównania dyspersji wartości brutto zlikwidowanych i współczynnika likwidacji środków trwałych wynika, że była ona taka sama w podokresach i całym okresie badania. Okazało się jednak, że współczynnik likwidacji wyrażał większy wpływ na kształtowanie wartości netto środków trwałych. Tym samym sugeruje to, że badane zależności odbywały się w warunkach zbliżonych do reprodukcji prostej, którą lepiej opisuje współczynnik likwidacji środków trwałych. Należy więc wnosić, że odnowa środków trwałych

- odbywała się w ramach wymiany posiadanego ich stanu z dominacją zjawiska likwidacji środków trwałych.
4. Między dyspersją współczynnika reprodukcji i przyrostu wartości brutto nie występowały istotne dysproporcje w podokresach i całym okresie badania, co wskazuje na ich względnie stały charakter. Z kolei, relacja między wpływem likwidacji i przyrostu na zmienność wartości netto środków trwałych również była względnie stała. Na podstawie tych przesłanek można przypuszczać, iż zasadniczym kryterium zakresu odtwarzania była w mniejszym stopniu reprodukcja prosta a raczej restrukturyzacja środków trwałych powiązana z ich innowacyjnością.

LITERATURA

1. Borowiecki R. (1988): Efektywność gospodarowania środkami trwałymi w przedsiębiorstwie. PWN, Warszawa-Kraków.
2. Borowiecki R. (red.) (1996): Efektywność przedsięwzięć rozwojowych. Oficyna Wydawnicza, Kraków.
3. Fabiańska K., Rokita J. (1991): Strategia rozwoju technicznego przedsiębiorstwa, AE, Katowice.
4. Janasz W., Urbańczyk E., Waśniewski T. (1988): Gospodarka środkami trwałymi w przedsiębiorstwie. PWE, Warszawa.
5. Karwat-Woźniak B. (1999): Inwestycje i trwałe środki produkcji gospodarstw dwudziestohektarowych i większych w latach 1992-1996. Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy. Dział Wydawnictw IERiGŻ, Warszawa, Z. 455.
6. Leśnictwo GUS, za odpowiednie lata.
7. Roczniki statystyczne GUS, za odpowiednie lata.
8. Załącznik do pisma z dn. 08.10.2005 r. Zarządu Głównego PZŁ w Warszawie.
9. Zegar A. M. (1998): Budynki w gospodarstwach chłopskich. Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy. Dział Wydawnictw IERiGŻ, Warszawa, Z. 426.
10. Zwolak J. (2005): Zużycie środków trwałych w rolnictwie i łowiectwie polskim w latach 1999-2002. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 2.

JAN ZWOLAK

ŚRODKI TRWAŁE I ZJAWISKA JE KSZTAŁTUJĄCE W ROLNICTWIE POLSKIM

STRESZCZENIE

Zależności między wartością netto środków trwałych w rolnictwie polskim w latach 1990-2004, a zmiennymi związanymi z ich reprodukcją i użytkowaniem określono na podstawie metody regresji wielorakiej w oparciu o funkcję typu Cobba-Douglasa. Badania wykazały, że głównymi determinantami w kształtowaniu wartości netto środków trwałych były zmienne charakteryzujące ich zmiany dotyczące likwidacji i przyrostu. Badania ujawniły, że w latach 1990-2004 w rolnictwie przy względnie stałym wpływie przyrostu wartości brutto, rósł wpływ zlikwidowanej wartości brutto na zmienność wartości netto środków trwałych. Prowadziło to do skracania okresu eksploatacji mobilnych grup rodzajowych środków trwałych i uruchomiło zjawisko przeobrażania środków trwałych.

JAN ZWOLAK

VARIABLES EFFECTING FIXED ASSETS IN POLISH AGRICULTURE

SUMMARY

The relationship between net value of fixed assets in Polish agriculture in 1990-2004 and variables connected with their use and reproduction were qualified using regression method basing on oneself on the function type of Cobb-Douglas. The results of investigations were showed that variables characterizing fixed assets liquidation and growth changes were the main determinants in fixed assets net value shaping. It appeared that 1990-2004 an impact of liquidated fixed assets gross value at constant gross value growth was growing. It led to shortening of fixed assets mobile groups' exploitation period thus causing rearrangement of fixed assets in agriculture.

MICHAŁ TRZĘSOWSKI
Akademia Rolnicza w Poznaniu

WPŁYW SPOSOBÓW PRZYGOTOWANIA PRODUKTÓW DO SPRZEDAŻY NA KSZTAŁTOWANIE SIĘ CEN I DOCHODÓW ROLNICZYCH NA HURTOWYM RYNKU WARZYW

1. Wprowadzenie

Okres transformacji systemowej i późniejsze włączenie polskiej gospodarki w strukturę wspólnego rynku wzmogło zapotrzebowanie praktyki na informacje dotyczące rynku. Oznacza to, że przed doradztwem rolniczym, w porównaniu do wcześniejszych okresów, stoją jakościowo i ilościowo nowe wymagania w zakresie sprostania rosnącemu zapotrzebowaniu na informacje rynkowe, dotyczące między innymi: zasad funkcjonowania rynku, tendencji w zakresie zmian struktury produkcji, możliwości i terminów lokowania na nim wytworzonych produktów, poziomu uzyskiwanych cen, kosztów i dochodów, zagrożeń ze strony konkurencji, wymogów wobec produktów, nisz rynkowych itp. Zapotrzebowanie na obiektywne informacje rynkowe jest największe w tych sektorach polskiego rynku produktów rolniczych, w których skutki konkurencyjnego oddziaływania globalnego rynku odczuwane są najsilniej. Należy niewątpliwie do nich ze względu na liczne powiązania zewnętrzne rynek warzyw.

Nasycony, coraz bardziej globalny polski rynek produktów ogrodniczych stawia coraz wyższe wymagania pod względem jakości oraz sposobu przygotowania produktów do sprzedaży. Towarzyszące globalizacji procesy koncentracji popytu wymuszają określone procesy dostosowawcze po stronie podaży. W najtrudniejszej sytuacji znajdują się gospodarstwa o małej skali produkcji, którym grozi eliminacja z rynku.

W związku z tym poszukują one informacji rynkowych, które w krótkim czasie mogłyby przyczynić się do poprawy ich sytuacji dochodowej. Jest to jeden z najważniejszych problemów doradztwa rolniczego w okresie zmian [Matuszak, 2005]. Dla stojących wobec bariery zbytu drobnych gospodarstw jedną z nie-

wielu szans zwiększenia dochodów jest zwiększenie wartości dodanej w oferowanych produktach, poprzez lepsze przygotowanie do sprzedaży. Jednym z ważniejszych cech charakterystycznych współczesnego nowoczesnego rynku warzyw jest zwiększenie użyteczności oferowanych produktów w handlu przez ich lepsze przygotowanie do sprzedaży, podział na grupy jakościowe i wielkościowe, odpowiednie zapakowanie i zabezpieczenie przed utratą wartości odżywczych. Warzywa poddaje się licznym zabiegom, takim jak: czyszczenie, mycie, kalibrowanie, sortowanie, a w końcowej fazie pakowanie [Cąderek, 2001]. Zabiegi te uszlachetniają produkt, umożliwiając zachowanie odpowiedniej jakości warzyw w handlu oraz wpływają na skrócenie czasu przygotowania posiłku a przede wszystkim ułatwiają zbyć i realizację większej wartości dodanej w sprzedawanym produkcie. Przewadzone od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku badania na Wielkopolskiej Gildii Rolno-Ogrodniczej w Poznaniu wskazują na zasadność tego kierunku działań [Trzęsowski, 1994].

2. Cel, materiały i metoda

W literaturze ekonomiczno-rolniczej brak szerszych opracowań dotyczących wpływu dodatkowych zabiegów polegających na lepszym przygotowaniu produktów do sprzedaży na dochód podmiotów je stosujących. Celem prezentowanego artykułu jest przedstawienie na wybranych przykładach, wpływu zabiegów mycia i sposobu pakowania produktów na wielkość realizowanego dochodu rolniczego w wybranym gospodarstwie. Wybór obiektu do badań był celowy. Ze względu na to, że znaczna część uczestników rynku nie prowadzi systematycznie rejestru kosztów i cen lub w obawie przed konkurencją nie chce ich ujawniać, za główne kryterium doboru przyjęto zgodę na badania i udostępnienie dokumentów oraz duże doświadczenie w zakresie pakowania warzyw. Wytypowano gospodarstwo trwale związane z rynkiem. Gospodarstwo to zajmuje się pakowaniem warzyw od 1992 roku. Posiada profesjonalne urządzenia do mycia i pakowania warzyw oraz korzysta z najmniejszej siły roboczej. Stosuje ręczne i mechaniczne techniki pakowania. Podstawą wnioskowania są systematyczne, codzienne rejestry cen na WGRO S.A. w Poznaniu i koszty jednostkowe uzyskane w gospodarstwie oraz wywiady z uczestnikami rynku. Do ustalenia niektórych rodzajów kosztów nie rejestrowanych w gospodarstwie posłużono się fotografią dnia roboczego oraz obserwacją uczestniczącą. Wyróżniono trzy grupy kosztów: koszty ogólne związane z funkcjonowaniem gospodarstwa jako całości, tzw. koszty przygotowania (mycia i pakowania) oraz oddzielnie wyodrębniono koszty dojazdu i wjazdu na rynek hurtowy. Wszystkie koszty przeliczono na jednostkę produktu. W strukturze kosztów przygotowania uwzględniono koszty: ubytków po myciu, amortyzacji, energii elektrycznej, wody, siły roboczej, opakowania i oznakowania. Do prezentacji zja-

wiska posłużono się średnimi bieżącymi cenami i kosztami z okresu o największej ich stabilizacji, tj. z przełomu listopada i grudnia 2006. Dane zawarte w tabeli przeliczone zostały na jeden kilogram produktu. We wnioskowaniu wykorzystano wyniki wcześniejszych badań prowadzonych pod kierunkiem autora w latach 1993 -2006 w tym samym gospodarstwie [Busławska, 2002; Zalewska, 2003; Żeromska, 2004; Niemier, Trzęsowski, 1997].

3. Wyniki badań

W tabeli 1 przedstawiono ceny oraz wielkości dochodu przypadającego na 1 kg produktów pakowanych w worki, folie i na tacki, na przykładzie marchwi i porów w zależności od wielkości zastosowanych opakowań oraz przygotowania do sprzedaży. Z danych zawartych w tabeli wynika, że wielkość uzyskiwanego dochodu rolniczego zwiększa się w miarę przechodzenia z opakowań hurtowych na detaliczne. Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli największy dochód rolniczy na kg produktu osiągnięto w przypadku pakowania marchwi w 1 kg opakowania detaliczne oraz na tacki. W porównaniu do sprzedaży marchwi luzem w skrzynkach 20 kg wielkość uzyskanego dochodu na 1 kg produktu przy marchwi pakowanej ręcznie w siatki 1 kg wzrosła z 0,27 zł do 0,43 zł czyli o 59%, a w przypadku marchwi pakowanej na tacki z 0,27 zł do 0,70 zł czyli o 159%. Wynika z tego, że pakowanie marchwi na tacki zwiększa wielkość uzyskanego dochodu rolniczego ponad 2,5-krotnie. Zbliżone rezultaty uzyskuje się w przypadku innych produktów pakowanych na tacki. Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 1 wielkość uzyskanego dochodu rolniczego w przypadku porów pakowanych na tacki 0,5 kg osiągnęła poziom 0,90 zł i była prawie 2,5-krotnie wyższa od poziomu dochodu osiągniętego przy sprzedaży porów w pęczkach pięciokilogramowych (0,37zł). Wyniki te potwierdzają wcześniejsze badania prowadzone na Wielkopolskiej Gildii Rolno-Ogrodniczej SA w Poznaniu [Busławska, 2002; Zalewska, 2003; Żeromska, 2004; Niemier, Trzęsowski, 1997]. Ogólnie rzecz biorąc, jak wynika z zamieszczonych w tabeli danych wielkość uzyskiwanego dochodu rolniczego przypadającego na kg produktu zmniejsza się w miarę zwiększania wielkości opakowań.

Na zwiększenie wielkości realizowanego dochodu rolniczego obok rodzaju zastosowanych opakowań istotny wpływ mają niektóre zabiegi zwiększające wartość użytkową np. stosowanie zabiegu mycia w przypadku marchwi sprzedawanej luzem spowodowało wzrost kosztów o 0,05 zł na 1 kg produktów, na co składał się, koszt mycia 0,01zł i 10% wzrost ubytków surowca wartości 0,04 zł. W rezultacie tego zabiegu, cena marchwi mytej wzrosła o 0,10 zł na 1 kg a wartość dochodu rolniczego zwiększyła się z 0,05 zł z 0,22 do 0, 27 zł czyli o 23%.

Tabela 1

Dochód producenta w zależności od stopnia przygotowania towaru do sprzedaży na przykładzie marchwi i porów

Produkt	Wartość surowca	Koszty przygotowania i pakowania	Koszty transportu i wjazdu na rynek hurtowy	Cena hurtowa uzyskana przez producenta	Dochód rolniczy producenta
	w zł / kg				
Marchew luzem nie myta skrzynka 20 kg*	0,40	0,04	0,04	0,70	0,22
% udział w cenie hurtowej	57,14%	5,71%	5,71%	100,00%	31,43%
Marchew luzem myta skrzynka 20 kg*	0,40	0,09	0,04	0,80	0,27
% udział w cenie hurtowej	50,00%	11,25%	5,00%	100,00%	33,75%
Marchew myta i pakowana worek 1 kg*	0,40	0,23	0,04	1,10	0,43
% udział w cenie hurtowej	36,36%	20,90%	3,64%	100,00%	38,10%
Marchew myta i pakowana folia 1 kg**	0,40	0,28	0,04	1,10	0,38
% udział w cenie hurtowej	36,36%	25,45%	3,64%	100,00%	34,55%
Marchew myta i pakowana folia 3 kg**	0,40	0,22	0,04	1,00	0,34
% udział w cenie hurtowej	40,00%	22,00%	4,00%	100,00%	34,00%
Marchew myta i pakowana worek 20 kg**	0,40	0,13	0,04	0,85	0,28
% udział w cenie hurtowej	47,06%	15,29%	4,71%	100,00%	32,94%
Marchew myta i pakowana tacka 0,5 kg*	0,40	0,64	0,06	1,80	0,70
% udział w cenie hurtowej	22,22%	35,56%	3,33%	100,00%	38,89%
Por luzem siatka 5 kg*	1,40	0,19	0,04	2,00	0,37
% udział w cenie hurtowej	70,00%	9,50%	2,00%	100,00%	18,50%
Por, tacka 0,5 kg*	1,40	0,64	0,06	3,00	0,90
% udział w cenie hurtowej	46,67%	21,33%	2,00%	100,00%	30,00%

* pakowanie ręczne

** pakowanie mechaniczne

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z WGRO SA oraz przedsiębiorstwa zajmującego się dystrybucją warzyw na WGRO SA.

Generalnie zabiegi związane ze zwiększeniem wartości użytkowej oferowanych warzyw przyczyniają się do zmniejszenia procentowego udziału surowca w cenie hurtowej oraz zwiększenia w niej udziału dochodu rolniczego oraz kosztów związanych z przygotowaniem produktów do sprzedaży. W zależności od stosowanych technologii i rodzaju opakowań wielkość kosztów przygotowania przypadających

na 1 kg produktu wahała się w przedziale od 0,04 zł do 0,64 zł na kg. Najniższe koszty dodatkowych zabiegów dotyczyły sprzedaży produktów luzem, najwyższe produktów sprzedawanych na tackach. Wyższy poziom kosztów przygotowania do sprzedaży skutkowało wzrostem dochodu rolniczego przypadającego na kg produktów. Z kolei w miarę wzrostu jednostkowej ceny sprzedaży produktów malał udział kosztów transportu i wjazdu. Wielkość uzyskanego dochodu rolniczego na jednostkę produkcji należałoby skorygować o koszty ogólne szacowane w badanym gospodarstwie na poziomie 0,08 zł/kg sprzedanego produktu. Jest to wielkość nie zawsze brana pod uwagę przy ocenie poszczególnych kierunków działalności, a mającą istotny wpływ na ostateczny wynik gospodarstwa.

4. Wnioski

1. Utrzymanie pozycji konkurencyjnej krajowych produktów rolno – ogrodniczych na hurtowym rynku warzyw wymaga podniesienia poziomu standaryzacji produkcji oraz określonych kosztów związanych z lepszym przygotowaniem produktów do sprzedaży. Dodatkowe zabiegi podnoszą wartość oferowanych produktów przyczyniając się jednocześnie do wzrostu dochodów sprzedawców. Największe przyrosty dochodów na 1 kg produktów osiągają rolnicy stosujący najmniejsze opakowania, a w szczególności „na tackach” i stosujący ręczne techniki pakowania.
2. Ze względu na mniejszą wydajność ręcznych technik pakowania, większy dochód na jednostkę czasu uzyskuje się przy wykorzystaniu maszyn pakujących. Wiąże się to jednak z koniecznością poniesienia nakładów na ich zakup oraz zapewnienia odpowiedniego do ich wydajności rynku zbytu, w celu ich optymalnego wykorzystania ze względu na koszty amortyzacji. W miarę wyczerpywania się zasobów taniej siły roboczej atrakcyjność ręcznych technik pakowania warzyw stopniowo się zmniejsza.
3. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na pozytywne reakcje rynku na lepsze przygotowanie świeżych warzyw do sprzedaży i ich pakowanie. Dobrze przygotowane do sprzedaży i zapakowane w opakowania jednostkowe warzywa cieszą się większym zainteresowaniem kupujących. Chłonność rynku na ten rodzaj opakowań jest ograniczona, chociaż rosnąca w związku z wzrostem udziału w rynku dużych sieci handlowych, rosnącymi wymaganiami konsumentów oraz wzrostem ilości gospodarstw domowych o niewielkiej liczbie osób i tzw. singli.
4. Stosowaniu opakowań detalicznych sprzyja wysoki poziom cen surowca. Ze względu na niższą siłę przetargową wysoka cena surowca w niewielkim jednak stopniu wpływa na wzrost wielkości realizowanych dochodów w ogniwie hurtu, głównym beneficjentem jest ogniwo detaliczne handlu [Zalewska, 2003; Zeromska, 2004; Niemier, Trzęsowski, 1997].

5. Ceny warzyw pakowanych w opakowania detaliczne, ze względu na wyższy poziom poniesionych kosztów, charakteryzują się większą stabilnością w stosunku do warzyw w opakowaniach hurtowych, ich dostawca musi się jednak liczyć z większymi stratami w przypadku problemów z ich zbytem [Zalewska, 2003; Żeromska 2004; Niemier, Trzęsowski 1997].

4. Podsumowanie

Ponoszenie dodatkowych nakładów na lepsze przygotowanie warzyw do sprzedaży jest elementarnym warunkiem utrzymania przez nie pozycji konkurencyjnych wobec importu na rynku krajowym oraz korzystnego lokowania ich na rynkach zewnętrznych. Potwierdzają to pozytywne doświadczenia polskich producentów pomidorów i ogórków spod osłon. Stosowanie zabiegów zwiększających wartość produktów jest również szansą dla gospodarstw, szczególnie małych dysponujących nadwyżkami taniej siły roboczej, co pozwala na zwiększenie dochodu przypadającego na jednostkę produkcji. Znacznym ograniczeniem dla tej grupy gospodarstw w obliczu rosnącej koncentracji siły nabywczej po stronie popytu są niedostatki natury infrastrukturalnej, niewielka skala produkcji oraz stosunkowo mały odsetek zbiorów w klasie pierwszej, co nie pozwala na pełne wykorzystanie pojawiających się możliwości zbytu pakowanych produktów w sieciach handlowych. Aby odpowiednio przygotować produkty do sprzedaży i zapewnić ciągłość ich podaży trzeba dysponować odpowiednią wielkością podaży w czasie, niezbędnym zapleczem w postaci chłodni, przechowalni, urządzeń do sortowania, mycia i pakowania oraz transportu a to przekracza możliwości pojedynczego gospodarstwa [Jabłońska, 2000]. Wyjściem z tej sytuacji może być podjęcie współpracy w ramach różnego rodzaju organizacji producenckich, wspólne inwestowanie oraz lepsze niż dotychczas wykorzystanie środków pomocowych z Unii Europejskiej [Wiatrak, 2006]. Zapewnienie więc odpowiedniego poziomu dochodu rolniczego w dłuższym okresie czasu wiąże się z koniecznością poniesienia określonych nakładów w zakresie doradztwa ale również w sferze inwestycji [Matuszak, 2005]

LITERATURA

1. Busławska E. (2002): Wpływ dodatkowych zabiegów marketingowych na kształtowanie się cen w ogniwie hurtu na przykładzie marchwi i warzyw rosółowych w latach 2000-2002. Praca magisterska. AR Poznań, s. 29-79.
2. Jabłońska L. (2000): Organizacja producentów jako czynnik zwiększenia ich dochodów w zmieniających się warunkach gospodarowania. [w:] Polski rolnik w Unii Europejskiej. Stowarzyszenie Producentów i Doradców Rolnictwa SPiDR. Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Krakowie z/s w Karniowicach. Brzesko, s. 10-11.

3. Cąderek T. (2001): Znaczenie opakowań w sprzedaży detalicznej produktów ogrodniczych. Opakowanie nr 9, s.8.
4. Matuszak E. (2005): Doradztwo rolnicze po zmianach wybrane aspekty. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, Nr 4, s.23.
5. Niemier R., Trzęsowski M. (1997): Wpływ dodatkowych zabiegów marketingowych na kształtowanie się cen i marż w poszczególnych kanałach dystrybucji. [w:] Strategia rozwoju polskiego ogrodnictwa do 2010 roku pod red. E. Makosza - materiały z konferencji. FAPA, PHARE. Lublin, s. 145-154.
6. Trzęsowski M. (1994): Koszty marketingowe i ceny w kanałach dystrybucji owoców i warzyw. Rynek Owoców i Warzyw. Raporty rynkowe. Listopad 1994, s. 24.
7. Trzęsowski M. (1995): Marketing się opłaca – to samo, ale nie to samo. Hasło Ogrodnicze nr 12, s.18-19.
8. Wiatrak A. P. (2006): Przygotowanie zasobów ludzkich do wykorzystania programu SAPARD. Wieś i Rolnictwo, nr 2, s. 59.
9. Zalewska J. (2003): Wpływ dodatkowych zabiegów marketingowych w ogniwie hurtu na marże i ceny w poszczególnych ogniwach kanału dystrybucji wybranych warzyw w latach 2001-2002. Praca magisterska. AR Poznań, s. 51-78.
10. Żeromska J. (2004): Wpływ dodatkowych zabiegów marketingowych na koszty, marże i ceny produktów ogrodniczych w Polsce. Praca magisterska. AR Poznań, s. 53-74.

MICHAŁ TRZĘSOWSKI

WPLYW SPOSOBÓW PRZYGOTOWANIA PRODUKTÓW DO SPRZEDAŻY
NA KSZTAŁTOWANIE SIĘ CEN I DOCHODÓW ROLNICZYCH NA HURTOWYM
RYNKU WARZYW

STRESZCZENIE

Jednym ze sposobów zwiększenia w krótkim czasie dochodów i poprawy wykorzystania istniejących zasobów surowców i relatywnie taniej siły roboczej, przy ograniczonych możliwościach zbytu, jest stosowanie dodatkowych zabiegów podnoszących udział wartości dodanej w cenie sprzedaży. Zmiany stosunków rynkowych wynikające z ekspansji dużych sieci handlowych i rosnące z roku na rok wymogi konsumentów wobec produktów ogrodniczych na plan pierwszy wysuwają problem lepszego przygotowania ich do sprzedaży i konieczności ponoszenia związanych z tym dodatkowych kosztów. Świadomość tego procesu jest coraz powszechniejsza wśród uczestników polskiego rynku. Prowadzone od kilku lat badania potwierdzają zasadność stosowania dodatkowych zabiegów przygotowania produktów do sprzedaży, które w istotny sposób przyczyniają się do wzrostu wartości dodanej realizowanej przez podmioty je stosujące.

MICHAŁ TRZĘSOWSKI

THE INFLUENCE OF ADDITIONAL MARKETING ACTIVITIES ON SETTING PRICES
AND AGRICULTURAL INCOMES AT VEGETABLE WHOLESALE MARKET

SUMMARY

One of the ways of enlarging of income in short term as well as improving of using of existing raw materials and relatively cheap labour in limited possibilities of sales is appliance of additional marketing activities rising of added value in the price of sale. Changes of market connections resulting from expansion of large supermarket chains and growing from one year to another consumer needs set for horticulture products bring to the foreground the problem of their preparing for sale and the necessity of providing linked to this additional costs. Awareness of this process is more and more wide among participants of Polish market. The research conducted for a few years now confirm the need of implementation of additional marketing activities, which in significant way influence the rise in added value implemented by market operators.

INFORMACJE

BOGDAN M. WAWRZYNIAK, MAŁGORZATA ZAJDEL
*Akademia Techniczno-Rolnicza
w Bydgoszczy*

USTAWA O KSZTAŁTOWANIU USTROJU ROLNEGO JAKO JEDEN Z CZYNNIKÓW ZMIAN STRUKTURY AGRARNEJ

1. Wprowadzenie

Problem tzw. „kwestii rolnej” pojawił się w XIX w wraz z procesem uwłaszczenia chłopów. Proces ten polegał na przydzielaniu ziemi rolnikom, którą użytkowali ją na warunkach odrobku czy dzierżawy lub za zapłatę w naturze. Uwłaszczenie to prawne nadanie chłopom ziemi poprzez podział dużej własności feudalnej, stąd stanowiło w gruncie rzeczy typowe zjawisko związane z dekoncentracją ziemi.

Również reformy rolne, które przeprowadzane w okresie międzywojennym, jak i po II wojnie światowej oznaczały w rzeczywistości dalsze pogłębienie procesu dekoncentracji ziemi, ponieważ klasa chłopska dążyła do wejścia w posiadanie choćby małego gospodarstwa. Ponadto każdy rolnik uważał, że ma święte prawo do podziału gospodarstw wśród spadkobierców. Ziemia jako podstawowy czynnik produkcji i dobro wspólne była na ustach wszystkich stronnictw i partii politycznych, które pod hasłem „ziemia dla chłopów” chciały realizować swoje partykularne interesy.

W czasach nam współczesnych kwestia rolna rozstrzygana była co najmniej w sposób dwutorowy. Z jednej strony dążono, aby rolnicy nie powodowali dalszego rozdrobienia i tak złej struktury obszarowej, wprowadzając różne normy minimalnej wielkości gospodarstwa rolnego (np. 8 ha). Z drugiej strony wszelkimi sposobami skłaniano rolników do zaakceptowania najpierw spółdzielczej drogi rozwoju rolnictwa (kolektywizacji), a gdy to działanie się nie powiodło, forsowano państwowe formy własności w rolnictwie, a więc pośrednio i w sposób nieuświadomiony sprzyjano procesowi koncentracji ziemi.

Regulacje prawne wprowadzone w zakresie obrotu ziemią rolniczą w okresie po II wojnie światowej nie przyniosły oczekiwanych zmian. Według danych statystycznych w 1950 r. było w Polsce 2 968,8 tys. gospodarstw rolnych, licząc wszystkie warsztaty rolne powyżej 0,5 ha (za takie uznawano gospodarstwa rolne). Za gospodarstwo rolne od 1982 r. w sensie systematyki statystycznej i przepisów prawa, zaczęto uważać jednostki powyżej 1 ha. W ten sposób bez istotnej i rzeczywistej korekty struktury agrarnej zmniejszyła się liczba gospodarstw rolnych. W 2002 r. spis rolny wykazał istnienie w kraju 1956,1 tys. gospodarstw rolnych powyżej 1 ha [Wawrzyniak, 2004].

W tym kontekście ustawę o kształtowaniu ustroju rolnego należy traktować jako próbę odwrócenia złych tendencji w dotychczasowych przemianach agrarnych i zaproponowania nowych rozwiązań legalizacyjnych.

2. Materiał i metody badań

Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego z 2003 r. ma fundamentalne znaczenie dla perspektywicznych kierunków rozwoju rolnictwa i spodziewanych zmian strukturalnych, które powinny być wywoływane i stymulowane celowo dobranymi instrumentami prawnymi, organizacyjnymi i finansowymi. Niestety ustawa pozostaje nieco na uboczu toczącej się polityki rolnej, która od 1 maja 2004 r. czyli po naszym wstąpieniu do Unii Europejskiej stała się Wspólną Polityką Rolną. Być może fakt, że staliśmy się członkiem większej zbiorowości społecznej i pojawienie się dużej liczby ustaw związanych z tym procesem, spowodował zepchnięcie omawianej ustawy na dalszy plan. Tymczasem przepisy ustawy mają na celu zmiany niekorzystnej sytuacji agrarnej, która może być istotnym czynnikiem hamującym dalszy rozwój gospodarstw rolnych.

Badania nad ustawą o kształtowaniu ustroju rolnego są badaniami wieloczynnikowymi, z uwagi na fakt uczestniczenia w tym procesie wielu podmiotów gospodarczych. Ustawa adresowana jest przede wszystkim do Agencji Nieruchomości Rolnej, która jest następcą prawnym Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa i kontynuuje pod nową nazwą dotychczasowego działania Agencji, z uwzględnieniem nowej sytuacji prawnej. Ponadto ustawa adresowana jest do Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, która poprzez zapisy o rentach strukturalnych w ramach PROW i środkach zapisanych w działaniu „Scalanie gruntów rolnych” programu SPO-Rolnictwo, miała wpływać na kształt struktury agrarnej. Agencja nakłada również obowiązki na Urząd Marszałkowski i starostę powiatowego w zakresie wykonania zapisów o scalaniu i wymianie gruntów oraz do notariuszy w zakresie przestrzegania Kodeksu cywilnego.

W badaniach zastosowano metody opisowe, która pozwalają na wyjaśnienie wiele zjawisk wynikających z danych statystycznych i które obrazują kierunki zmian zachodzących w naszym rolnictwie. Podstawowe dane uzyskano z mate-

riałów GUS, które w oparciu o cykliczne mikrospisy są okresowo korygowane, dając wiarygodny przegląd zjawisk zachodzących w rolnictwie.

3. Charakterystyka ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego

Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego powstawała w okresie intensywnych przygotowań do członkostwa w Unii Europejskiej. Ustawa rozstrzyga przynajmniej kilka kwestii związanych z pojęciem gospodarstwa rodzinnego, odpowiada na pytanie kogo uważa się za rolnika indywidualnego i wprowadza nowe reguły obrotu ziemią rolniczą. Na konstrukcję ustawy niewątpliwie wpływ wywarła obawa przed wykupem ziemi przez cudzoziemców.

Nasza ustawa pozostaje w jakiejś relacji do przepisów obowiązujących w krajach Europy Zachodniej, gdzie struktura agrarna była budowana stopniowo przez wiele lat i bez zakłóceń, które były naszym udziałem z uwagi na prowadzoną politykę rolną. Kształt ustawy był budowany ze świadomością istnienia zapisów konstytucyjnych, w których stwierdzono, że „podstawą ustroju rolnego jest gospodarstwo rodzinne”.

Zgodnie z regulacjami prawnymi obowiązującymi w Polsce od 1957 r. rolnik indywidualny mógł być właścicielem gospodarstwa rolnego nie większego niż 50 ha, zaś na terenie byłego Zaboru Pruskiego 100 ha, a więc tyle na ile zezwalał dekret o reformie rolnej z 1944 r. Problemem były działy rodzinne, które doprowadzały do powstawania coraz mniejszych gospodarstw rolnych. W 1964 r. wprowadzono do Kodeksu cywilnego zapisy mówiące o tym, że dziedziczenie gospodarstw rolnych mogło odbywać się w sytuacji, gdy młody następca legitymuje się odpowiednim wykształceniem.

Regulacje prawne związane z obrotem ziemi – jako rzekomo hamujące swobody gospodarcze – zniesiono w 1990 r. i od tego czasu każdy kto chciał, mógł nabywać dowolną wielkość gospodarstwa bez żadnych ograniczeń. W rezultacie tam, gdzie występowała duża podaż ziemi w wyniku restrukturyzacji dawnych PGR, a więc na Ziemiach Zachodnich i Północnych, zaczęły powstawać prywatne wielkoobszarowe gospodarstwa rolne.

Ustawa z 2003 r. stanowi, że maksymalna powierzchnia jednego gospodarstwa rolnego nie może przekroczyć 300 ha. Zapewne prawo nie działa wstecz, ale nic nie mówi się na temat sytuacji właścicieli gospodarstw rolnych, którzy przekroczyli te wielkości. Można pośrednio odpowiedzieć na to pytanie w ten sposób, że nie będą uznawani za gospodarstwo rodzinne. Ograniczenia powyższe nie dotyczą Agencji Nieruchomości Rolnej. Mianowicie sprzedaż nieruchomości rolnej przez Agencję może nastąpić w sytuacji, jeżeli w wyniku tej sprzedaży łączna powierzchnia użytków rolnych nie przekroczy 500 ha [Ustawa o kształtowaniu, 2003].

Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego daje wykładnię pojęcia gospodarstwa rodzinnego i określa kogo można uznać za rolnika indywidualnego. Otóż za go-

spodarstwo rodzinne uważa się gospodarstwo rolne, które prowadzone jest przez rolnika indywidualnego oraz takie, w którym łączna powierzchnia użytków rolnych jest nie większa niż 300 ha. Z kolei za rolnika indywidualnego uważa się osobę fizyczną, będącą właścicielem lub dzierżawcą nieruchomości rolnych o łącznej powierzchni 300 ha. Ponadto musi on osobiście prowadzić gospodarstwo rolne, posiadać odpowiednie kwalifikacje rolnicze, zamieszkiwać na terenie gminy, na obszarze której położona jest jedna z nieruchomości wchodzących w skład tego gospodarstwa.

W ustawie wyjaśniono o jakie kwalifikacje rolnicze chodzi i kiedy zachodzi zjawisko osobistego prowadzenia gospodarstwa rolnego. Tak więc osoba fizyczna osobiście prowadzi gospodarstwo rolne w sytuacji, jeżeli podejmuje wszelkie decyzje dotyczące prowadzenia działalności rolniczej w tym gospodarstwie. Natomiast kwalifikacje rolnicze powinny być przynajmniej na poziomie zasadniczym i oczywiście wyższym od tego poziomu. Przy braku formalnego wykształcenia wymagane jest, aby rolnik osobiście prowadził gospodarstwa rolnego przez okres co najmniej 5 lat, bądź też legitymował się odpowiednim stażem pracy w rolnictwie (w przypadku następcy). Natomiast ustawa nie precyzuje dolnej granicy gospodarstwa rolnego a więc nie odpowiada na pytanie o rozmiar jednostki gospodarczej, która upoważnia do korzystania z przywileju uzyskania dopłat bezpośrednich czy ubiegania się o rentę strukturalną [Ustawa o kształtowaniu, 2003].

Jeśli weźmiemy pod uwagę, że średnia wielkość gospodarstwa rolnego w naszym kraju wynosi około 10 ha, to wówczas możliwości powiększenia tej średniej wynoszą 30-krotność podstawowego areału. Powstanie takiej wielkości areału jest niemożliwe do osiągnięcia w najbliższym czasie, bez uruchomienia ogromnego kapitału niezbędnego do przeprowadzenia wykupu ziemi gospodarstw wypadających z produkcji, a także przeprowadzenie kosztownych procesów wymiany i scalenia gruntów. Zapis ten stoi także nieco w sprzeczności z pkt 2 artykułu 1 ustawy określającej zasady kształtowania ustroju rolnego państwa poprzez „przeciwdziałaniu nadmiernej koncentracji nieruchomości rolnych”. Jak wiadomo przy restrukturyzacji dawnych PGR dzielono i wyodrębniano mniejsze gospodarstwa o powierzchni 700-800 ha, które dzisiaj nazywamy gospodarstwami wielkoobszarowymi, a które charakteryzują się najwyższą efektywnością podstawowego czynnika produkcji jaki stanowi ziemia. Jeśli gospodarstwa powyżej 100 ha jako zbiorowość stanowią zaledwie 7,5 tys. wszystkich gospodarstw rolnych kraju i zajmują tylko 15,8% użytków rolnych, to postawienie tezy o nadmiernej koncentracji ziemi wydaje się błędne. Bez koncentracji ziemi trudno z kolei mówić o kształtowaniu ustroju rolnego, której pierwszą fazę mamy właściwie za sobą a jak wiadomo właściciele czy dzierżawcy gospodarstw wielkoobszarowych nie będą skłonni do dalszej parcelacji swoich majątków.

4. Przemiany agrarne pod wpływem ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego

W okresie przygotowania ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego znane były wyniki powszechnego spisu rolnego z 2002 r. Pozwoliło to nie tylko na poznanie aktualnej struktury agrarnej, ale także na skonfrontowanie tych wyników ze spisem rolnym przeprowadzony zaledwie 6 lat wcześniej (w 1996 r.). Z porównań dokonanych między spisami wynika, że zmalała ogólna liczba gospodarstw rolnych z 2 046,8 tys. w 1996 r. do 1 956,1 tys. w 2002 r., czyli o 4,5%. Ciekawsze dane otrzymamy analizując przemiany według określonych grup obszarowych. Istotny przyrost liczby gospodarstw zanotowano jedynie w grupie gospodarstw najmniejszych (1-2 ha) o 3,8%, które jak się wydaje zatracają swoją pierwotną funkcję produkcyjną i stają się miejscem pod przyszłe rezydencje mieszkalne lub przybierają charakter rekreacyjny. Pozytywne tendencje zanotowano w grupie gospodarstw powyżej 15 ha, wśród których wzrastała zarówno liczba gospodarstw, jak i areał ziemi przez nie zajmowany. Można ogólnie powiedzieć, że rolnicy sami dążyli do poprawy swojej struktury agrarnej i pragnęli wejść w posiadanie nowych gruntów, ale tylko brak ziemi nie pozwalał na istotne zmiany struktury agrarnej. Ponadto w połowie lat dziewięćdziesiątych występowała korzystna (czytaj niska) cena ziemi, poprzez którą w posiadanie ziemi mógł wejść każdy rolnik [Wawrzyniak, 2004].

Również inne parametry charakteryzujące gospodarstwa rolników indywidualnych wykazują pozytywne tendencje. Dzięki systemowi emerytur i rent strukturalnych w rolnictwie pracuje coraz więcej młodych ludzi, którzy nie stronią od edukacji i podnoszenia umiejętności fachowych. Ponadto są bardziej otwarci na innowacje fachowe, które przyjmują postać aktywnego uczestnictwa w przemianach, między innymi poprzez korzystanie z dość trudnych programów europejskich w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Według danych spisu rolnego z 2002 r. już 5,4% właścicieli gospodarstw rolnych legitymowało się wykształceniem wyższym a dalszych 59,8% wykształceniem zasadniczym i średnim. Jest to duży potencjał intelektualny, zdolny do przebudowy polskiej wsi i rolnictwa [Wawrzyniak, Wojtasik, 2004].

Poszukując odpowiedzi na pytanie czy nastąpiły zmiany struktury agrarnej pod wpływem ustawy z 2003 r., należy sięgnąć po dane statystyczne. Urzędy statystyczne w oparciu o minispisy i odpowiednie metody badawcze dokonywały korekty otrzymanych wyników. Według rocznika statystycznego rolnictwa i obszarów wiejskich z 2005 r. Można stwierdzić, że w 2004 r. było 1 851,8 tys. gospodarstw indywidualnych, w tym zanotowano dalszy przyrost gospodarstw najmniejszych (1-2 ha) oraz także dalszy wzrost liczby gospodarstw powyżej 15 ha [Rocznik statystyczny, 2005]. Wzrost liczby gospodarstw najmniejszych nie musi dziwić, ponieważ takie mogą już korzystać z dopłat bezpośrednich. Natomiast rzeczywistą ilość gospodarstw aktywnych i żywotnych uzyskamy poprzez analizę

złożonych wniosków w ARiMR o płatności obszarowe. W 2005r takich wniosków złożono ponad 1,45 mln osób, co poprzez interpolacja możemy powiedzieć, że rzeczywista liczba gospodarstw rodzinnych wynosi aktualnie około 1,6 mln gospodarstw rolnych.

Aby mówić o przemianach agrarnych należy znaleźć źródła napływu ziemi do sektora rolnego. Należy stwierdzić, że strumień ziemi nie był zbyt obfity, ponieważ nie zaszły jakieś specjalne wydarzenia skłaniające rolników do ruchów w tym zakresie. Wręcz przeciwnie do zjawisk petryfikujących zastaną sytuację można zaliczyć poważny wzrost cen ziemi i uruchomienie dopłat bezpośrednich, które obejmowały nawet gospodarstwa małe, powyżej 1 hektara.

Pewnym źródłem napływu ziemi były renty strukturalne, które uwalniały ziemię, ponieważ rolnik mógł przekazać użytki rolne na powiększenie innego gospodarstwa lub mógł przekazać w niezmienionym kształcie następcy. Według danych ARiMR do połowy 2006 r. na powiększenie innego gospodarstwa przekazano 173,1 tys. ha, zaś na rzecz Skarbu Państwa zaledwie 129 hektarów [Wawrzyniak, Zajdel, 2006].

5. Agencja Nieruchomości Rolnej w procesie przemian agrarnych

Mocą ustawy z 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego przestała istnieć Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa powierzając jej funkcje i zadania Agencji Nieruchomości Rolnej (ANR) oraz poszerzając obowiązki o „tworzenie oraz poprawę struktury obszarowej gospodarstw rodzinnych”. W ten sposób ustawa zmodyfikowała misję Agencji, stwarzając możliwość wykorzystania ziemi pochodzącej z obrotu prywatnego do wspierania przemian strukturalnych. Zmieniły się też zasady obrotu nieruchomościami rolnymi. W stosunku do części umów przenoszących własność nieruchomości rolnych Agencji przysługuje prawo pierwokupu (do umów sprzedaży) lub prawo nabycia powszechnie nazywane prawem wykupu, w sytuacji gdy występuje zjawisko przenoszenie własności o innym charakterze niż sprzedaż (darowizna, wniesienie aportem). Istota tej ustawy sprowadza się do tego, że preferuje ona nabywanie nieruchomości rolnych przez osoby prowadzące gospodarstwa rodzinne, co przejawia się między innymi w tym, że ustawodawca zrezygnował z ingerencji państwa w takie transakcje. Pozostałe transakcje sprzedaży nieruchomości rolnych objęte są kontrolą państwa, której wykonawcą jest Agencja Nieruchomości Rolnej [Raport ANR, 2005].

Od początku działania ustawy wpłynęło do Agencji 113,1 tys. aktów notarialnych, z których tylko 25,7 tys. (22,7%) dotyczyła nieruchomości o powierzchni większej niż 1 ha. Łączna powierzchnia transakcji podlegających działaniu ustawy przekroczyła 185 tys. ha. Natomiast w 83 przypadkach Agencja złożyła notarialne oświadczenia o nabyciu 2 tys. ha nieruchomości. Jak widać rezultaty działania ustawy w tym zakresie były więcej niż skromne [Realizacja ustawy, 2005].

Dotychczasowe rezultaty działalności Agencji w zakresie restrukturyzacji Zasobów Własności Rolnej Skarbu Państwa są poważne, ponieważ Agencja przejęła od początku jej działalności (1991 r.) 4 709,8 tys. ha gruntów, z tego 1 563,7 tys. ha (33,2%) sprzedała i widzi możliwość rozdysponowania dalszych 436,7 tys. ha. Nadal 2 826,7 tys. ha (59,9%) znajduje się w zasobach Agencji, co uzasadnia potrzebę jej istnienia. Największe Zasoby gruntów, znajdują się w woj. zachodniopomorskim (534,1 tys. ha), woj. warmińsko-mazurskim (465,7 tys. ha), dolnośląskim (322,9 tys. ha), wielkopolskim (311,1 tys. ha), oraz lubuskim i pomorskim po 230,0 tys. ha. Jeśli te powierzchnie zsumować, to otrzymamy, że na terenie tylko 6 województw znajduje się aż 74,1 % ogólnych Zasobów Skarbu Państwa. Natomiast na terenach, gdzie sytuacja jest dramatyczna w zakresie podaży ziemi, brak gruntów z Zasobu nie pozwala na zasilenie w ziemię gospodarstw [Raport ANR, 2005].

Z interesującego nas punktu widzenia najważniejszą kwestią jest sprzedaż gruntów z zasobu WRSP(ANR) jako trwałą formę rozdysponowania użytków rolnych. Apogeum sprzedaży przypadło na lata 1996-1998 a więc w pierwszym okresie restrukturyzacji PGR, kiedy była jasność jakie enklawy i oddalone grunty można sprzedawać, aby nie popsuć kompozycji danego majątku. W okresie, gdy ukazała się omawiana ustawa, sprzedano około 250 tys. ha, a więc zaledwie 15,9 % całego zasobu. W tym sensie można powiedzieć, że ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego pojawiła się w okresie, kiedy większość nieruchomości rolnych miała ustalone kierunki restrukturyzacji.

Mapa sprzedanych gruntów jest idealnie lustrzanym odbiciem mapy Zasobu WRSP, którą omówiono powyżej. Najwięcej gruntów sprzedano w woj. warmińsko-mazurskim (307,2 tys. ha), zachodniopomorskim (232,3 tys. ha), pomorskim (177,6 tys. ha), dolnośląskim (143,1 tys. ha), wielkopolskim (141,9 tys. ha) oraz lubuskim (105,1 tys. ha). Na drugim biegunie czyli, gdzie najmniej sprzedano gruntów można wymienić woj. małopolskie (13,1 tys. ha), świętokrzyskie (20,1 tys. ha) i śląskie (21,2 tys. ha).

Sprzedaż dokonano w oparciu o 177,8 tys. umów sprzedaży, przy czym 83,7 tys. (47,1%) stanowiły umowy zawarte na zakup do 1 ha gruntów, a kolejne 69,2 tys. (38,0%) zawarto na zakup gruntów w przedziale od 1 do 10 ha. W przedziale wielkościowym do 100 ha średnia wielkość sprzedanych gruntów wynosiła 8,6 ha w przeliczeniu na 1 umowę. Dopiero w grupach obszarowych powyżej 100 ha przypadało 322 ha na 1 umowę.

W sytuacji, gdy sprzedaż gruntów dotyczyła na ogół małych działek, nie można spodziewać się istotnej poprawy struktury agrarnej. Ponadto sprzedaż odbywała się w warunkach ostrej konkurencji (przetargi), stąd dostęp do gruntów uzyskiwali na ogół bardziej zasobni rolnicy.

Funkcjonują przynajmniej dwie szkoły myślenia na temat tego, czy w dalszym ciągu parcelować gospodarstwa wielkoobszarowe czy też pozostawić je w obec-

nym kształcie, niezależnie od formy własności. Duża własność rolna ma atuty skali produkcji, niskich kosztów, potrzeby mniejszych zasobów pracy, możliwości zastosowania pełnej i kompleksowej mechanizacji oraz wprowadzania innowacji rolniczych. Niektórzy rolnicy z Europy Zachodniej patrzą z zainteresowaniem na gospodarstwa wielkoobszarowe, które nie da się tam stworzyć. Należy stwierdzić, że bez istotnego zasilenia ziemią z tego Zasobu, a więc podziału gospodarstw wielkoobszarowych, trudno mówić o istotnych przemianach agrarnych. Wydaje się, że bez rozsądnego kompromisu między zachowaniem w całości gospodarstw wielkoobszarowych a potrzebą podziału enklaw, gruntów zdegradowanych i zbyt oddalonych, nie poprawi się struktury agrarnej w regionach odczuwających szczególnie „głód” ziemi.

6. Proces scalania i wymiany gruntów na obszarach wiejskich

Zjawisko postępującego podziału gospodarstw rolnych na coraz mniejsze kawałki gruntów towarzyszyło przemianom agrarnym od dawnych lat. Źródłem tych podziałów była tradycja zapisywania spadkobiercom części gospodarstwa, prawo dziedziczenie gospodarstw, konieczność zapewnienia tzw. dożywocia dla rodziców i inne negatywne procesy zachodzące na obszarach wiejskich. Synonimem niewłaściwych stosunków agrarnych była szachownica gruntów, która była zaliczana do wysoce negatywnych czynników, wpływających ujemnie na prawidłową eksploatację gospodarstwa rolnego. Przez szachownicę gruntów rozumie się zwykle nieprawidłowy układ gruntów, polegający na rozrzuceniu działek wchodzących w skład jednego gospodarstwa między działkami innych gospodarstw. Zjawisko to wpływa ujemnie na warunki gospodarowania i przyczynia się do obniżenia wydajności pracy, zwiększenia nakładów i kosztów na jednostkę powierzchni a tym samym na poziom opłacalności gospodarstw rolnych.

Problem scalania i wymiany gruntów reguluje ustawa z 1982 r. wraz z późniejszymi zmianami. Celem scalania gruntów - według ustawy - jest tworzenie korzystniejszych warunków gospodarowania w rolnictwie poprzez poprawę struktury obszarowej gospodarstw rolnych, racjonalne ukształtowanie rozłogów gruntów, dostosowanie granic nieruchomości do systemu urządzeń melioracji wodnych, dróg oraz rzeźby terenu [Ustawa o scalaniu, 1982].

Według danych spisu rolnego z 2002 r. tylko 24,9% indywidualnych gospodarstw rolnych skoncentrowana była na jednej działce, zaś dalszych 38,5% gospodarowało na dwóch lub trzech działkach. Obraz rozczłonkowania gospodarstw rolnych można przedstawić w ten sposób, że kolejnych 18,5% rolników dysponowało ziemią w 4-5 działkach, 12,2% już w 6-9 działkach oraz 5,9% nawet w 10 działkach. Do tego dochodzi znaczne oddalenie gruntów od własnej zagrody. Tak więc odległość gospodarstwa od najdalej położonej działki wynosiła: do 2 km 62,8%, 2-5 km 25,5 %,

5-10 km 7,1 % oraz powyżej 10 km 4,6% [Przemiany agrarne, 2003].

Działania „Scalanie gruntów” w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego-Rolnictwo na lata 2004-2006 przewidywały realizację projektów scalania w oparciu o dokumentację geodezyjno-prawną, zmierzającą do urzędzenia dróg transportu rolnego, porządkowaniu terenów oraz korektę przebiegu rowów melioracyjnych, urządzanie przepustów, itp. Na scalanie gruntów rolnych przewidziano kwotę zaledwie 21,2 mln euro, zaś wdrożenie tego działania powierzono Urzędowi Marszałkowskim, co oznacza, że na jedno województwo przypadła kwota 1,3 mln euro. W wyniku uruchomienia projektów z zakresu scalania gruntów doszło do polepszenia struktur obszarowej na powierzchni 42 tys. ha. Nie trzeba dodawać, że prace scaleniowe są niezmiernie kosztowne i skomplikowane, stąd zdecydowano się na tego typu przedsięwzięcia w przypadku wyższej konieczności a nie jako działanie systematyczne w poszczególnych wsiach.

Ogólnie biorąc dotychczasowy rozmiar i przebieg procesu scalania oraz wymiany gruntów nie wpłynął w żaden sposób na poprawę struktury agrarnej. Działania w zakresie „Scalanie i poprawa jakości gruntów” przewidziane są również w strategii rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013. Zgodnie z strategią dążyć się będzie do zmniejszenia liczby działek w ramach jednego gospodarstwa i zmniejszanie dystansu do swoich pól. W działaniu zawarto potrzebę uporządkowania małej infrastruktury wiejskiej, z drogami polnymi, likwidacją niepotrzebnych miedz i granic, z potrzebą odbudowania rowów melioracyjnych i przepustów.

7. Zakończenie

Realizacja ustawy z 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego przebiegała w sytuacji małego zaangażowania instytucji odpowiedzialnych za ten proces. Pojawienie się ustawy tuż przed integracją europejską było przyczyną, że ustawy europejskie uzyskały priorytet i skupiły całą uwagę jednostek wykonawczych. Ponadto ustawa adresowana była do dużej liczby podmiotów gospodarczych, co spowodowało rozproszenie sił i środków.

Tymczasem kształtowanie ustroju rolnego należy uważać za jedno z kluczowych zagadnień o znaczeniu ustrojowym, które wyznaczy dalsze horyzonty rozwoju rolnictwa w naszym kraju. Z rozważań tych wyłania się określony paradygmat polegający na tym, że dotychczasowe sposoby i metody postępowania w zakresie poprawy struktury agrarnej nie przyniosły wymiernych rezultatów. Należy w związku z tym przejść na wyższy etap formułowania poglądów, zmierzających do nowego zdefiniowania pojęcia gospodarstwa rodzinnego i ujawnienia rzeczywistych czynników sprawczych, wpływających na głębokie przemiany agrarne.

Wydaje się, że traktowanie gospodarstw małych (1-2 ha) jako pełnoprawnych gospodarstw rolnych na obecnym etapie rozwoju rolnictwa budzi wiele kontrowersji.

Przy obecnym tempie przyrostu ich liczby, już w najbliższych latach możemy się spodziewać, że stanowiącą 40% ogółu gospodarstw rolnych. Gospodarstwa te produkują wyłącznie na własne potrzeby i mają mały kontakt z rynkiem. W związku z tym należy je traktować jako gospodarstwa socjalne, które powinny być potraktowane odrębnym podatkiem rolnym i innymi obciążeniami lokalnymi. Według badań IERiGŻ wyłączenie z grona gospodarstw rolnych jednostek o obszarze od 1-2 ha UR automatycznie spowodowałoby, że średni obszar pozostałych gospodarstw wzrósłby do 14 ha UR. W ślad za określonymi regulacjami prawnymi należałoby podjąć inne, często bolesne kroki, jak pozbawienie tych małych, często pseudorolniczych gospodarstw dopłat bezpośrednich czy możliwość uzyskania renty strukturalnej. Wówczas okazałoby się, czy takiemu drobnemu rolnikowi opłaca się utrzymywać nadal ziemię, która nie przynosi dochodu i czy nie lepiej przekazać (sprzedać) ją sąsiadowi.

Bez radykalnych rozwiązań paradygmatu struktury agrarnej trudno będzie w perspektywie najbliższych lat uzyskać jakieś wymierne efekty.

LITERATURA

1. Przemiany agrarne, 2003. GUS, Olsztyn.
2. Raport Agencji Nieruchomości Rolnych, 2005. ANR. Warszawa.
3. Realizacja ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego, 2005. Biuletyn informacyjny MRiRW, nr 2, Warszawa.
4. Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich, 2005. GUS, Warszawa.
5. Wawrzyniak B. M. (2004): Przemiany struktury agrarnej w rolnictwie polskim. WTN, Włocławek.
6. Wawrzyniak B. M. (2004): Kierunki ewolucji struktury agrarnej w Polsce w świetle spisów rolnych z 1996 i 2002 r. *Acta Oeconomia*, nr 3.
7. Wawrzyniak B. M., Wojtasik B. (2004): Tendencje zmian poziomu wykształcenia ludności rolniczej. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 3.
8. Wawrzyniak B. M., Zajdel M. (2006): Program rent strukturalnych w rolnictwie polskim. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 3.
9. Ustawa z 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego.
10. Ustawa z 1982 r. o scalaniu i wymianie gruntów wraz z późniejszymi zmianami.

CEZARY KUŚMIREK

Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA
Warszawa

**PRZEBIEG I STAN WDRAŻANIA DZIAŁAŃ SEKTOROWEGO
PROGRAMU OPERACYJNEGO „RESTRUKTURYZACJA
I MODERNIZACJA SEKTORA ŻYWNOŚCIOWEGO ORAZ
ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH 2004-2006”:
1.3. „SZKOLENIA” I 1.4. „WSPARCIE DORADZTWA ROLNICZEGO”**

Niniejszy materiał został przygotowany jako prezentacja FAPA na konferencję zorganizowaną w dniu 1 grudnia 2006 r. w Kujawsko-Pomorskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego w Przysieku. Celem prezentacji było przekazanie uczestnikom konferencji – przedstawicielom Ośrodków Doradztwa Rolniczego – aktualnej informacji na temat dwóch działań SPO, w których Ośrodki są jednym z kluczowych beneficjentów.

Dla potrzeb publikacji materiał został uaktualniony według stanu na dzień 5 stycznia 2007 r.

1. Wstęp

Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA pełni funkcję Instytucji Wdrażającej dla działań 1.3. „Szkolenia” i 1.4. „Wsparcie doradztwa rolniczego” Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” (SPO Rol.).

W ramach Działania 1.4. „Wsparcie doradztwa rolniczego” realizowane są projekty polegające na świadczeniu bezpłatnych usług doradczych na rzecz rolników zainteresowanych uzyskaniem pomocy w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, instrumentów towarzyszących WPR oraz polityki strukturalnej. Podmiotem zgłaszającym projekt (wnioskodawcą), realizującym go oraz uzyskującym środki finansowe, jest instytucja lub podmiot świadczący usługi w zakresie doradztwa rolniczego lub leśnego. Beneficjentami ostatecznymi są rolnicy i inne osoby pracujące w rolnictwie.

W ramach Działania 1.3. „Szkolenia” wspierane są projekty polegające na realizacji szkoleń dla rolników i innych osób pracujących w rolnictwie. Szkolenia mają na celu podwyższenie poziomu wiedzy i umiejętności osób zaangażowanych w działalność rolniczą lub leśną. Podmiotem zgłaszającym projekt (wnioskodawcą), realizującym go oraz uzyskującym środki finansowe, jest instytucja lub podmiot prowadzący działalność szkoleniową. Beneficjentami ostatecznymi Działania są rolnicy i inne osoby pracujące w rolnictwie, na rzecz których są organizowane i prowadzone szkolenia.

2. Działanie 1.4. „Wsparcie doradztwa rolniczego”

2.1. Przebieg wdrażania I edycji

„Wsparcie doradztwa rolniczego” było jednym z dwóch najwcześniej uruchomionych działań SPO.

W dniu 15 sierpnia 2004 r. ogłoszono 17 konkursów na łączną kwotę 116 594 500 PLN.

O ile jednak w przypadku działania „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” uruchomienie oznaczało rozpoczęcie przyjmowania wniosków – w przypadku „Wsparcia doradztwa rolniczego” oznaczało to ogłoszenie konkursów oraz początek długiego i wielostopniowego procesu poprzedzającego podpisanie umów, co nastąpiło z dniem 1 marca 2005 r.

Pierwsza edycja konkursów przyniosła podpisanie 17 umów o dofinansowanie projektuna prowadzenie usług doradczych na łączną kwotę 97 190 195,20 PLN.

Umowa na świadczenie usług doradczych dla działania „Zalesianie gruntów rolnych” w skali całego kraju nie została zawarta z przyczyn proceduralnych.

Na uzgodniony z beneficjentami wniosek Fundacji MRiRW zezwoliło na przedłużenie okresu realizacji projektów w ramach zawartych umów o dofinansowanie, zapewniając rolnikom dalszy dostęp do bezpłatnych usług doradczych. W rezultacie podpisano aneksy przedłużające czas wykonywania zawartych umów (2 do 30 listopada, 6 do 31 grudnia 2005 r., 6 do 31 stycznia 2006 roku).

Zrealizowane płatności wyniosły 91 810 758,60 PLN.

Usługi doradcze w I edycji obejmowały:

- nieodpłatne przygotowywanie dla rolników wniosków o płatności bezpośrednie oraz w zakresie działania PROW „Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania” (ONW);
- pomoc w przygotowywaniu wniosków o dofinansowanie w zakresie działań SPO i PROW („Inwestycje w gospodarstwach rolnych”, „Ułatwianie startu młodemu rolnikom”, „Różnicowanie działalności rolniczej...”, „Renty strukturalne”, „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych”, „Wspieranie

- przedsięwzięć rolno-środowiskowych...”; „Dostosowania gospodarstw rolnych do standardów UE”, „Grupy producentów rolnych”);
- pomoc doradczą w trakcie realizacji przedsięwzięć w zakresie działania PROW „Wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych...”;
 - pomoc w przygotowaniu wniosków o płatność w działaniach SPO („Inwestycje w gospodarstwach rolnych”, „Różnicowanie działalności rolniczej...”);
 - organizowanie spotkań w ramach doradztwa grupowego oraz przygotowywanie i rozpowszechnianie wśród rolników drukowanych informacji (dotyczących zasad i trybu ubiegania się o środki finansowe).

Beneficjentami I edycji konkursów były z reguły konsorcja, jedynie w przypadku województw: dolnośląskiego, lubuskiego i podlaskiego – „pojedyncze” Ośrodki Doradztwa Rolniczego. Przeważało partnerstwo Ośrodka Doradztwa Rolniczego z Izbą Rolniczą danego województwa, w skład konsorcjów wchodziły podmioty publiczne jak i prywatne.

2.2. Przebieg wdrażania II edycji

W dniu 19 września 2005 r. ogłoszono 17 konkursów na łączną kwotę 77 278 000 PLN (16 konkursów wojewódzkich i 1 ogólnokrajowy, dotyczący pomocy rolnikom w przygotowywaniu wniosków na zalesienia). W dniu 3 listopada 2005 r. został zakończony nabór wniosków. Wnioski wpłynęły na wszystkie ogłoszone konkursy; ogółem 17 wniosków na łączną kwotę 74 076 098,00 PLN, co stanowiło 96% kwoty alokacji dla tej edycji.

Druga edycja konkursów przyniosła podpisanie z dniem 2 marca 2006 r. 16 umów o dofinansowanie projektu na prowadzenie usług doradczych na łączną kwotę 70 604 479,70 PLN.

Ponownie nie została podpisana umowa na świadczenie usług doradczych dla działania „Zalesianie gruntów rolnych” w skali całego kraju (Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe zrezygnowało z podpisania umowy).

Beneficjentami II edycji konkursów, podobnie jak poprzednio, są z reguły konsorcja. Jedynie w przypadku województw: dolnośląskiego i lubuskiego są to „pojedyncze” ODR-y. Powtarzają się partnerstwa Ośrodka Doradztwa Rolniczego z Izbą Rolniczą danego województwa, w skład konsorcjów wchodzi inne podmioty publiczne jak i prywatne.

Ze względu na stopień zaawansowania poszczególnych działań SPO i PROW ograniczony został zakres usług doradczych:

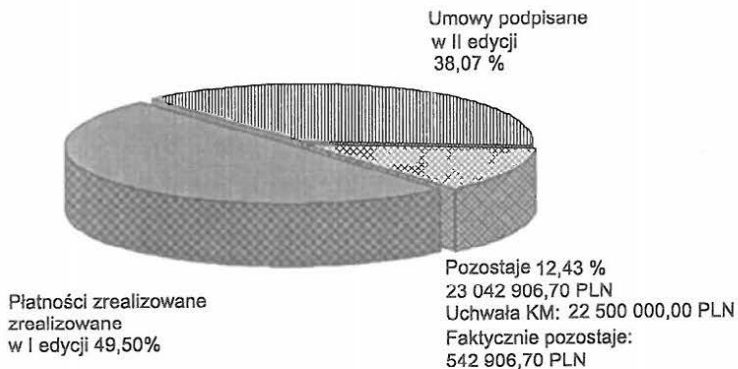
- nie są świadczone usługi doradcze z zakresu działania SPO „Ułatwianie startu młodym rolnikom”;
- pomoc w przygotowywaniu wniosków o dofinansowanie w działaniach SPO: „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” oraz „Różnicowanie działalności rolniczej...” – jedynie w określonych województwach;

- nie są świadczone usługi doradcze z zakresu działań PROW: „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych” oraz „Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE”.

Umowy są realizowane do 31 grudnia 2006 r.

Rysunek 1

Wykorzystanie alokacji dla Działania 1.4. „Wsparcie doradztwa rolniczego”

Źródło: Zespół Kontroli i Monitoringu FAPA; System Informacji Zarządczej SPO Rol.

Należy zwrócić uwagę, że pierwotna alokacja na działanie „Wsparcie doradztwa rolniczego” na lata 2004-2006, stanowiąca równowartość kwoty 53,75 mln Euro, wynosiła 228 437 500 PLN.

W wyniku realokacji środków Programu przez Komitet Monitorujący, a także w wyniku zmniejszenia się kursu EUR/PLN – aktualnie podawana alokacja wynosi 185 458 145 PLN i do tej kwoty odnoszą się wartości procentowe wskazane na rysunku 1.

Płatności zrealizowane w I edycji stanowią 49,50% alokacji, co jest drugim najwyższym wynikiem wśród wszystkich działań SPO (po działaniu „Ułatwienie startu młodym rolnikom”). Umowy podpisane w II edycji to 38,07% alokacji.

Podawana aktualnie alokacja nie uwzględnia zmian w limitach środków, które zostały przyjęte Uchwałą Komitetu Monitorującego SPO nr 28 z dnia 18 września 2006 r. Na mocy tej uchwały kwota 22,5 mln PLN została przesunięta z działania „Wsparcie doradztwa rolniczego” do działania 1.5. „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych”. W działaniu zatem faktycznie pozostaje kwota 542 906,70 PLN.

W ramach II edycji Fundacja przyjęła 22 wnioski o płatność na kwotę ponad 45 mln PLN, co stanowi 64,13% kwoty podpisanych umów. Przekazano do ARiMR 21 zleceń płatności na łączną kwotę ponad 44 mln PLN, co stanowi 63,32% kwoty umów zawartych w II edycji. Płatności zrealizowane na rzecz beneficjentów wynoszą ponad 18,7 mln PLN.

W dniu 28 lipca 2006 r. weszło w życie Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi zmieniające rozporządzenie w sprawie wzoru umowy o dofinansowanie projektu w ramach SPO Rol. w zakresie działania „Wsparcie doradztwa rolniczego”. Od 27 września 2006 r. podpisywane były aneksy do umów.

Nowy wzór umowy:

- upraszcza prowadzenie przez beneficjenta ewidencji świadczonych usług doradczych,
- zmienia i upraszcza dokumenty wymagane do złożenia przez beneficjenta do Instytucji Wdrażającej wraz z wnioskiem o płatność,
- skraca termin przysługujący Instytucji Wdrażającej na rozpatrzenie wniosku o płatność do jednego miesiąca.

Rozporządzenie weszło w życie za późno w stosunku do oczekiwań. W lipcu 2006 r., kiedy została złożona przeważająca większość wniosków o płatność, nie udało się uniknąć składania przez beneficjentów wniosków w/g „starej” umowy wraz ze wszystkimi, występującymi w bardzo dużej liczbie, załącznikami. Zatem efekty dokonanej zmiany są widoczne dopiero w odniesieniu do wniosków o płatność składanych od października 2006 r.

Dotychczas w ramach umów zawartych po I i II edycji konkursów:

- wykonano 1 164 211 usług doradczych;
- opracowano ulotki doradcze w łącznym nakładzie 2 407 965 egzemplarzy;
- zorganizowano 50 537 grupowych spotkań doradczych, w których wzięło udział 375 019 rolników (tabela 1).

Najmniej w stosunku do planowanych zrealizowano usług doradczych w zakresie działania PROW „Grupy producentów rolnych” (8,33%). Niewiele więcej w zakresie przygotowywania wniosków o dofinansowanie dla działania SPO „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” (10,70%).

Najwięcej – w zakresie działań PROW „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych” (128,40%) i „Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE” (118,47%).

Należy zwrócić uwagę, że umowy w ramach działania „Wsparcie doradztwa rolniczego” zostały podpisane w marcu 2005 r., czyli w okresie, w którym nabór wniosków do innych działań w ramach SPO i PROW już trwał („Inwestycje w gospodarstwach rolnych”, „Ułatwianie startu młodym rolnikom”, „Renty strukturalne”, „Wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych”).

Tabela 1

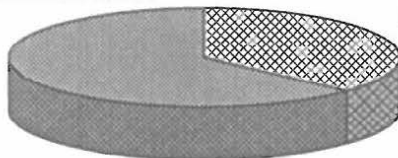
Liczba wykonanych usług doradczych w stosunku do planowanych w umowach

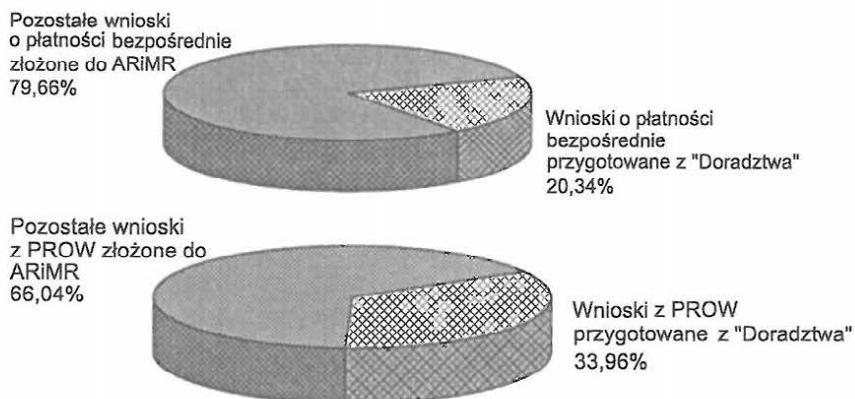
Rodzaj usługi	Liczba usług planowanych w umowie	Liczba wykonanych usług	Liczba wykonanych usług do planowanych w %	
Płatności bezpośrednie oraz wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)	1 162 201	1 019 199	87,70%	
Renty strukturalne	11 426	6 217	54,41%	
Wspieranie gospodarstw niskotowarowych	35 091	45 056	128,40%	
Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i dobrostanu zwierząt	przygotowanie wniosku	36 343	37 410	102,94%
	pomoc doradcza w trakcie realizacji przedsięwzięcia	36 767	12 438	33,83%
Dostosowania gospodarstw rolnych do standardów UE	19 750	23 397	118,47%	
Grupy producentów rolnych	168	14	8,33%	
SUMA PROW	139 545	124 532	89,24%	
Inwestycje w gospodarstwach rolnych	przygotowanie wniosku o dofinansowanie projektu	94 835	10 144	10,70%
	przygotowanie wniosku o płatność	13 850	5 327	38,46%
Ułatwianie startu młodym rolnikom	5 662	2 242	39,60%	
Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa	przygotowanie wniosku o dofinansowanie projektu	4 683	2 222	47,45%
	przygotowanie wniosku o płatność	3 233	545	16,86%
SUMA SOP	122 263	20 480	16,75%	
Organizacja spotkań dla rolników w ramach doradztwa grupowego	62 160	50 537	81,30%	
Przygotowanie ulotek doradczych	jednobarwnych	1 672 418	1 493 816	89,32%
	wielokolorowych	1 025 759	914 149	89,12%
Razem	4 184 346	3 622 713	86,58%	

Źródło: Zespół Kontroli i Monitoringu FAPA.

Rysunek 2

Procentowy udział usług doradczych zrealizowanych w ramach działania „Wsparcie doradztwa rolniczego” we wnioskach złożonych do ARiMR do 30 września 2006 r.

Pozostałe wnioski z SPO złożone do ARiMR
62,93%Wnioski z SPO przygotowane z "Doradztwa"
37,07%

Źródło: ARiMR, FAPA; System Informacji Zarządczej SPO Rol.

3. Działanie 1.3. „Szkolenia”

3.1. Przebieg wdrażania I edycji

W dniu 15 września 2004 r. ogłoszono 65 konkursów na łączną kwotę 36 688 100 PLN. Przyjmowanie wniosków o dofinansowanie zakończono w dniu 15 października 2004 r. – wpłynęło 307 wniosków na kwotę ogółem 166 679 896,56 PLN; wnioski zostały złożone na wszystkie ogłoszone konkursy. Od 13 kwietnia 2005 r. podpisano 65 umów na łączną kwotę 32 802 820,41 PLN (tabela 2).

Tabela 2

Tematyka szkoleń realizowanych w I edycji Działania

Konkurs	Kwota umowy (PLN)	%
I. Kodeks dobrej praktyki rolniczej	9 804 646,17	29,89%
II. Dobrostan zwierząt	13 288 486,99	40,51%
III. Zasady integrowanej produkcji	4 242 392,51	12,93%
IV. Finanse gospodarstwa rolnego w tym VAT	2 556 974,74	7,79%
V. Zakładanie i pielęgnacja lasów na gruntach rolnych konkurs nr 65 - cały kraj	2 910 320,00	8,87%
RAZEM	32 802 820,41	100,00%

Źródło: Zespół Kontroli i Monitoringu FAPA.

Umowy były realizowane do czerwca 2006 r. Zrealizowane płatności wyniosły 29 226 364,41 PLN.

W ramach pierwszej edycji przeszkolono łącznie 195 629 osób, co w podziale na poszczególne tematy przedstawia się jak w tabeli 3.

Tabela 3

Liczba uczestników szkoleń realizowanych w I edycji Działania

Grupy tematyczne	Liczba uczestników szkoleń	% w stosunku do ogólnej
Kodeks dobrej praktyki rolniczej	87 373	44,66%
Dobrostan zwierząt	61 459	31,42%
Zasady integrowanej produkcji	13 437	6,87%
Finanse gospodarstwa rolnego w tym VAT	25 176	12,87%
Zakładanie i pielęgnacja lasów na gruntach rolnych	8 184	4,18%
Razem	195 629	100,00%

Źródło: Zespół Kontroli i Monitoringu FAPA.

3.2. Przebieg wdrażania II edycji

W dniu 28 kwietnia 2006 r. ogłoszono 118 konkursów na łączną kwotę 46 663 927 PLN.

Konkursy objęły 13 tematów (6 o zasięgu ogólnopolskim, 7 o zasięgu wojewódzkim). Połowę budżetu przewidziano na temat nr V „Spełnienie standardów w dziedzinie ochrony środowiska, zwierząt i konsumenta, a uzyskanie dopłat bezpośrednich” (tabela 4).

Przyjmowanie wniosków zakończono 12 czerwca 2006 r. Wnioski zostały złożone na wszystkie ogłoszone konkursy (ogółem wpłynęły 353 wnioski). W dniach 13-17 listopada 2006 r. odbyło się posiedzenie Grupy Roboczej Komitetu Sterującego SPO (dokonana ocena punktowa, utworzone listy rankingowe projektów), zaś w dniu 12 grudnia 2006 r. – posiedzenie Komitetu Sterującego SPO (rekomen-dacja Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi projektów do realizacji). Zatwierdzenie projektów do realizacji nastąpiło 20 grudnia 2006 r. i w tym dniu FAPA opublikowała wyniki konkursów na swojej stronie internetowej. Od stycznia 2007 r. rozpocznie się proces podpisywania umów.

Zgodnie z Uzupełnieniem SPO Beneficjent może rozpocząć realizację projektu po złożeniu wniosku o dofinansowanie realizacji projektu. W przypadku odmowy udzielenia dofinansowania realizacji projektu, wnioskodawcy nie przysługują roszczenia o zawarcie umowy o dofinansowanie projektu, ani o zwrot kosztów poniesionych na realizację projektu. Zatem teoretycznie, jeżeli projekt został zatwierdzony do realizacji, koszty mogły być ponoszone od 12 czerwca 2006 r. Praktycznie – realizacja projektów może rozpocząć się po ich zatwierdzeniu – niezależnie od daty podpisania umowy.

Projekty szkoleniowe będą realizowane do 31 marca 2008 r.

Tabela 4

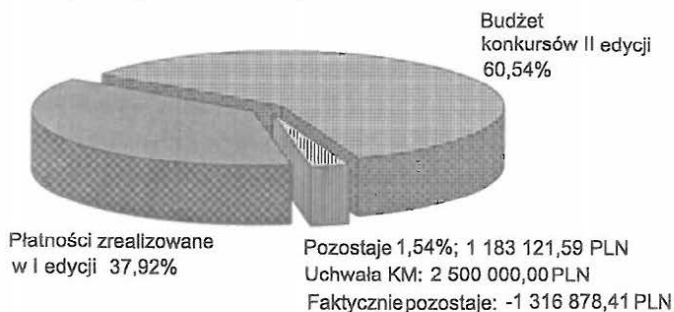
Tematyka szkoleń realizowanych w II edycji Działania

Nr tematu	Grupa tematyczna	Zasięg	Budżet konkursów	%
I	Ubezpieczenia majątkowe w rolnictwie	cały kraj	798 986,00	1,71%
II	Alternatywne kierunki produkcji zwierzęcej	cały kraj	195 045,00	0,42%
III	Alternatywne kierunki produkcji roślinnej	cały kraj	2 028 486,00	4,35%
IV	Nowoczesny chów bydła mięsnego oraz trzody chlewnej, bydła mlecznego, owiec, drobiu	wojewódzki	3 900 900,00	8,36%
V	Spełnienie standardów w dziedzinie ochrony środowiska, zwierząt i konsumenta a uzyskanie dopłat bezpośrednich	wojewódzki	23 356 730,00	50,05%
VI	Organizacja rynków rolnych	cały kraj	780 180,00	1,67%
VII	Zasady finansowe dotyczące gospodarstw rolnych	wojewódzki	1 950 450,00	4,18%
VIII	Przetwórstwo produktów rolnych oraz zasady sprzedaży bezpośredniej	cały kraj	975 225,00	2,09%
IX	Integrowana produkcja roślin	wojewódzki	1 950 450,00	4,18%
X	Zasady ekologicznego prowadzenia upraw i chowu zwierząt	wojewódzki	3 900 900,00	8,36%
XI	Wykorzystanie komputera w zarządzaniu gospodarstwem rolnym, w tym podstawy obsługi komputera	wojewódzki	3 900 900,00	8,36%
XII	Wykorzystanie technik komputerowych do prowadzenia produkcji zwierzęcej w gospodarstwach rolnych o różnej skali produkcji	wojewódzki	1 950 450,00	4,18%
XIII	Aktualne wymagania w zakresie produkcji i użytkowania pasz na poziomie gospodarstwa rolnego	cały kraj	975 225,00	2,09%
RAZEM			46 663 927,00	100,00%

Źródło: Zespół Kontroli i Monitoringu FAPA.

Wykorzystanie alokacji dla Działania 1.3. „Szkolenia”

Rysunek 3

Źródło: Zespół Kontroli i Monitoringu FAPA; System Informacji Zarządczej SPO Rol.

Pierwotna alokacja na działanie „Szkolenia” na lata 2004-2006, stanowiąca równowartość kwoty 20 milionów Euro, wynosiła 85 milionów PLN.

W wyniku zmniejszenia się kursu EUR/PLN – aktualnie podawana alokacja wynosi 77 073 413 PLN i do tej kwoty odnoszą się wartości procentowe wskazane na rysunku 3. Płatności zrealizowane w I edycji stanowią 37,92% alokacji, budżet konkursów II edycji to 60,54% alokacji.

Podobnie jak w przypadku działania „Wsparcie doradztwa rolniczego” stan faktyczny jest jednak inny. Podawana aktualnie alokacja nie uwzględnia zmian w limitach środków, które zostały przyjęte Uchwałą Komitetu Monitorującego SPO nr 28 z dnia 18 września 2006 r. Na mocy tej uchwały kwota 2,5 mln zł została przesunięta z działania „Szkolenia” do działania 1.5. „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych”. W działaniu występuje zatem aktualnie niedobór środków na kwotę 1 316 878,41 PLN.

Tabela 5 obrazuje aktualną sytuację po zatwierdzeniu projektów do realizacji przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Dane tabeli ograniczono tylko do zobrazowania sytuacji Ośrodków Doradztwa Rolniczego i Izb Rolniczych oraz Centrum Doradztwa Rolniczego i Krajowej Rady Izb Rolniczych.

Zgodnie z uchwałą Komitetu Sterującego SPO przyjętą na posiedzeniu w dniu 12 grudnia 2006 r. w przypadku rezygnacji z podpisania umowy przez beneficjenta, którego projekt został rekomendowany do realizacji, Komitet Sterujący Sektorowym Programem Operacyjnym „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” rekomenduje Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi przyjęcie do realizacji kolejnego projektu z listy rankingowej dla danego konkursu. Zatem na etapie podpisywania umów wyniki przedstawione w tabeli ulegną pewnym zmianom.

Warto zwrócić uwagę, że:

- temat nr V (stanowiący połowę budżetu wszystkich konkursów) „Spełnienie standardów w dziedzinie ochrony środowiska, zwierząt i konsumenta, a uzyskanie dopłat bezpośrednich” będzie realizowany:
 - na terenie 11 województw przez konsorcjum ODR/IR (w 2 przypadkach z udziałem CDR),
 - na terenie 3 województw przez sam ODR,
 - na terenie 2 województw (dolnośląskiego i łódzkiego) przez inne podmioty. W tych dwóch konkursach ani ODR ani IR nie składały wniosków o dofinansowanie;
- najwięcej projektów szkoleniowych (po 5) realizować będą: Małopolska IR, Mazowiecki ODR oraz Śląski ODR w konsorcjum ze Śląską IR;
- w województwach: dolnośląskim i łódzkim projekty nie będą realizowane przez ODR i Izbę Rolniczą;
- Małopolska IR oraz Opolski i Kujawsko-Pomorski ODR uczestniczą w konsorcjach, które będą realizować projekty o zasięgu ogólnopolskim;

- temat nr XIII „Aktualne wymagania w zakresie produkcji i użytkowania pasz na poziomie gospodarstwa rolnego“ (o zasięgu ogólnopolskim) będzie realizowany przez konsorcjum z udziałem KRIR, co będzie oznaczać zaangażowanie poszczególnych Izb Rolniczych.

Tabela 5

Udział Ośrodków Doradztwa Rolniczego, Izb Rolniczych oraz CDR i KRIR w realizacji projektów szkoleniowych w II edycji Działania

Województwo	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	Razem
Dolnośląskie														
Kujawsko-Pomorskie				■ ▲	■ ▲	■			■ ▲					4■ 3▲
Lubelskie					■ ▲		■ ▲			■ ▲				3■ 3▲
Lubuskie					■									1■
Łódzkie														
Małopolskie	▲			▲	■ ▲		■			■ ▲	▲			3■ 5▲
Mazowieckie				■	■ ▲					■	■ ▲	■ ▲		5■ 3▲
Opolskie			■		■ ▲				■					3■ 1▲
Podkarpackie					■ ▲		■ ▲		■ ▲	■ ▲				4■ 4▲
Podlaskie				■	■							■		3■
Pomorskie				■ ▲	■ ▲		■ ▲			■ ▲				4■ 4▲
Śląskie				■ ▲	■ ▲		■ ▲			■ ▲	■ ▲			5■ 5▲
Świętokrzyskie				■ ▲	■ ▲		■ ▲			■ ▲				4■ 4▲
Warmińsko-Mazurskie					■					■				2■
Wielkopolskie					■ ▲						■ ▲	■ ▲		3■ 3▲
Zachodnio-pomorskie					■ ▲		■ ▲							2■ 2▲
														46■ 37▲
	zasięg ogólnopolski													
				■ ODR			▲ IR			CDR (z oddziałami)			KRIR	

Źródło: Zespół Funduszy Strukturalnych FAPA.

4. Podsumowanie

Doświadczenia zdobyte w procesie realizacji działań SPO Rolnictwo - „Szkolenia” (1.3) i „Wsparcie doradztwa rolniczego” (1.4) pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

- Duża liczba składanych wniosków o dofinansowanie realizacji projektu świadczy o znacznym zainteresowaniu beneficjentów tym rodzajem wsparcia i wskazuje na skuteczność akcji informacyjnej dotyczącej korzyści z realizacji tych działań.
- Beneficjenci, w tym Ośrodki Doradztwa Rolniczego, skutecznie i zgodnie z celami projektów świadczyli usługi doradcze i realizowali projekty szkoleniowe dla rolników w ramach pierwszych edycji działań SPO.
- Wyniki konkursów przeprowadzonych w ramach drugiej edycji działania „Szkolenia” potwierdzają, iż Ośrodki Doradztwa Rolniczego odgrywają czołową rolę wśród instytucji realizujących projekty szkoleniowe dla rolników.
- Proces wdrażania przebiegał prawidłowo i zgodnie z harmonogramem, przyniósł oczekiwane efekty, co stwarza dobrą podstawę do realizacji podobnych przedsięwzięć w okresie programowania na lata 2007-2013.

ŹRÓDŁA

- FAPA; System Informacji Zarządczej SPO Rol.
- ARiMR; System Informacji Zarządczej SPO Rol.
- Zasoby informacyjne Zespołu Kontroli i Monitoringu oraz Zespołu Funduszy Strukturalnych FAPA.

ADRIANA MERTA-RUDY
Uniwersytet Wrocławski

WSPÓŁPRACA DOLNOŚLĄSKIEGO OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO WE WROCŁAWIU Z FUNDACJĄ 4H

Początki ruchu 4H w Polsce sięgają roku 1991. Wtedy został założony pierwszy polski klub zrzeszający młodzież wiejską, który swoją działalnością objął województwo leszczyńskie [Biuletyn, 2005]. Na Dolnym Śląsku pierwsze z nich zostały utworzone w 1994 r. [Wróbel, 2006]. Kluby 4 H powstawały głównie z inicjatywy pracowników Ośrodków Doradztwa Rolniczego i ściśle współpracują z nimi do dnia dzisiejszego. Ich działalność wspierana jest również przez Fundację Edukacyjną 4H, wojewodów, samorządy, szkoły, prywatne firmy oraz indywidualnych sponsorów pozyskiwanych w dużej mierze dzięki wysiłkom doradców rolniczych. Oferta klubów skierowana została do dzieci i młodzieży w wieku od 9 do 19 lat. Zadaniem klubów (zgodnie z nazwą 4H: *head* – głowa, *heart* – serce, *hands* – ręce, *health* – zdrowie) jest m.in. umożliwienie uczestnictwa w procesie podejmowania decyzji, rozwijanie sprawności manualnych i umiejętności poprzez własnoręcznie wykonywaną pracę, wpajanie szacunku dla innych osób czy propagowanie prowadzenia zdrowego stylu życia [Biuletyn, 2005]. Fundacja 4H przygotowuje także programy edukacyjne, zajmuje się publikacją materiałów szkoleniowych i projektów, promocją oraz międzynarodową wymianą młodzieży z klubów. Niektóre materiały przeznaczone dla liderów oraz młodzieży i dzieci należących do Fundacji zostały przygotowane w oparciu o materiały amerykańskie opracowane przez specjalistów z Uniwersytetu Illinois [Metodyka, 1998].

W czerwcu 1994 r. na terenie Dolnego Śląska, doszło do spotkania doradców z województw: jeleniogórskiego, legnickiego, opolskiego, wałbrzyskiego i wrocławskiego z prezesem Fundacji 4H w Polsce - Arturem Karpem i doradcami z USA. W spotkaniu tym uczestniczyło 48 osób. Efektem wspólnych działań było utworzenie czterech klubów w Piotrkowiczkach, Obornikach Śląskich, Dobrosławicach oraz Bierutowie [Partnerzy, 2005]. Od tego momentu kluby były aktywnie wspierane przez rolniczych doradców dolnośląskich przy organizowaniu semi-

nariów, konkursów, obozów, warsztatów, spotkań integracyjnych oraz wymianie młodzieży ze Stanami Zjednoczonymi w 1995 r., 1997 r. i 1999 r. oraz Finlandią w 2006 r. [Wróbel, 2005].

Jedną z form działalności, wspieranych przez Ośrodek, są konkursy. Od 1994 r. odbyło się ich 10 i wzięło w nich udział ponad 2500 osób. Konkursy dotyczyły m.in. dziedzictwa kulturowego (1998 r.), promowania regionu (2000 r., 2006 r.), ekologii (2001 r., 2002 r., 2003 r.), Unii Europejskiej (2002 r.) oraz wykorzystania techniki w rolnictwie (2005 r.). Dzięki zaangażowaniu w pracy nad projektami, młodzi mieszkańcy obszarów wiejskich mogli zapoznać się ze specyfiką swojego regionu, a także z najczęściej dziś powtarzającymi się problemami dotyczącymi działań na rzecz ekologicznego stylu życia czy zagadnień unijnych.

Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego współpracując z Urzędem Marszałkowskim Województwa Dolnośląskiego, corocznie organizuje również konkurs wojewódzki „Najaktywniejszy lider pracujący na rzecz społeczności wiejskiej”. Ma on na celu wyłonienie lidera - wolontariusza najbardziej zasłużonego w działaniach na rzecz rozwoju oświaty pozaszkolnej na terenach wiejskich. W 2003 r. trzecie miejsce i nagroda - Kryształowa Koniczyna, przypadła Ewie Wróbel - dolnośląskiemu koordynatorowi wojewódzkiemu klubów 4H, a także pracownikowi Regionalnego Centrum Doradztwa Rolniczego i Obszarów Wiejskich [Wróbel, 2006].

W maju 2004 r. w Regionalnym Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich we Wrocławiu¹ odbył się Dolnośląski Festyn Ekologiczny w ramach obchodów Dnia Ochrony Środowiska pt. „Żyjemy w zgodzie z naturą”. W trakcie festynu odbyło się podsumowanie konkursów dotyczących wiedzy o ekologii, plakatu ekologicznego, stoisk ekologicznych i produktu ekologicznego, a także obchody z okazji 10-lecia istnienia klubów 4H na Dolnym Śląsku. W imprezie uczestniczyło 600 dzieci i młodzieży z Opola i województwa dolnośląskiego [Wróbel, 2006].

Innymi ciekawymi przedsięwzięciami, podjętymi przez organizację wspólnie z dolnośląskimi doradcami, była impreza promocyjna miesięcznika „Rolniczy Rynek” wydawanego przez ośrodek we Wrocławiu. Podczas tego wydarzenia młodzież z klubów (276 osób) mogła wystawić i sprzedać swoje prace. Były to m.in. dekoracje wielkanocne i regionalne potrawy wiejskie.

W grudniu 1995 r. Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu przeprowadził integracyjne spotkanie pn. „Najpiękniejsze pastorałki” – z udziałem 78 osób, delegacji z klubów 4H. W lutym 1996 r. odbył się podobny zjazd, na temat „Oceny projektów klubowych”, w którym wzięło udział 155 osób. Spotkanie

¹ Do roku 1999 na terenie Wrocławia istniał Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego, później został on zastąpiony Regionalnym Centrum, które istniało pod tą nazwą w latach 1999 - 2005. Po reorganizacji struktur funkcjonuje jako Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu.

tęgo rodzaju miało miejsce także rok później pod hasłem „Ucz się i zarabiaj dla zabawy i zysku”. W zjeździe udział wzięło 160 osób z klubów 4H. Inne spotkanie odbyło się także w 1999 r., a hasłem przewodnim była maksyma „Najlepsze niech będzie jeszcze lepsze”.

Jednym z ważniejszych zadań realizowanych wspólnymi siłami Fundacji i Ośrodka Doradztwa są warsztaty i obozy szkoleniowe. Poruszane były na nich przede wszystkim tematy dotyczące rozwoju talentów przywódczych młodych liderów (1997 r., 1999 r.) i aktywizacji społeczności lokalnej na obszarach wiejskich (1999 r.). Warsztaty zorganizowane zostały również dla dzieci z terenów powodziowych („Coś – z niczego”, 1997 r.).

Od 1994 r. organizowane były warsztaty i seminaria wyjazdowe. Pierwsze miało miejsce w sierpniu 1997 r. 20 osobowa grupa liderów wzięła udział w zajęciach w Lubiatowie dotyczących sztuki publicznych wypowiedzi. Kolejne wyjazdy odbyły się w 1998 r. („Funkcja młodego lidera na wsi”), w 2000 r. („Młodzież w zjednoczonej Europie - szanse, perspektywy, możliwości”), w 2001 r. („Bądź przedsiębiorczy”) oraz w 2004 r. („Kultura chrześcijańska w tradycji i zwyczajach wsi polskie”) [Wróbel, 2006.].

Jednym z zadań członków 4H jest poznanie historii swojego regionu i jego promocja. Dużą popularnością cieszą się wycieczki rowerowe, podczas których ich uczestnicy zapoznają się z zabytkami, przyrodą i stanem zagospodarowania poszczególnych miejscowości [Metodyka, 1998].

Organizacje o podobnych programach działania istnieją na całym świecie – w ponad 80 krajach - m.in. 4-S w Ameryce Południowej, 4-K w Turcji, Klub Młodych Farmerów w Anglii i Nowej Zelandii [Partnerzy, 2005]. W Polsce od momentu powstania klubów liczba ich członków oraz osób współpracujących z organizacją stale rośnie. W 1998 r. programy związane z 4H prowadzono w 37 województwach, a około 400 klubów zrzeszało 7000 członków i ponad 350 liderów – wolontariuszy. Obecnie (stan na 31.01.2006 r.) w samym województwie dolnośląskim w 31 gminach istnieje 48 klubów, do których należy 705 młodych ludzi [Wróbel, 2006]. Projekty takie jak „Młodzi ludzie sukcesu” (zakładanie firmy, zdobywanie funduszy), a także te dotyczące analizy zanieczyszczeń środowiska czy estetyki wsi, realizowane przez Kluby 4H, przygotowują mieszkańców wsi i małych miast do życia w stale zmieniających się warunkach politycznych i gospodarczych [Młodzi, 2004]. Kluby, w zależności od wieku dzieci i młodzieży, oferują nie tylko rozrywkę i aktywne spędzanie wolnego czasu, ale także pozaszkolne zajęcia, uczestnictwo w imprezach lokalnych, krajowych lub międzynarodowych, a także rozwijanie umiejętności przywódczych, komunikacji oraz praca w grupie [Rozwój, 1999]. Chociaż zainteresowanie prowadzeniem klubów rośnie wśród polskich nauczycieli i pedagogów, problemem Fundacji jest niewielkie zaangażowanie rodziców i władz gminnych, a także zbyt mało osób dorosłych chętnych do współpracy.

LITERATURA

1. Biuletyn informacyjny 4H. Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu, Wrocław 2005.
2. Metodyka pracy w klubach 4H. Materiały szkoleniowe, Warszawa 1998.
3. Młodzi ludzie sukcesu, materiały szkoleniowe dla klubów 4H. Warszawa 2004.
4. Partnerzy. Fundacja Edukacyjna 4H w Polsce, nr 2, Warszawa 2005.
5. Rozwój umiejętności przywódczych poprzez działania na rzecz społeczności lokalnych. Materiały informacyjne, Warszawa 1999.
6. Wróbel E. (2006): Relacja pisemna dotycząca funkcjonowania klubów 4H w województwie dolnośląskim. DODR Wrocław.

GRZEGORZ CETNER
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

STOWARZYSZENIE EDUKACJI ROLNICZEJ I LEŚNEJ EUROPEA POLSKA

Celem niniejszego artykułu jest zapoznanie czytelnika ze Stowarzyszeniem Edukacji Rolniczej i Leśnej EUROPEA Polska - z jego celami statutowymi, metodami działania oraz strukturą organizacji. W treści opisano proces tworzenia stowarzyszenia i pierwsze podjęte działania. Artykuł jest także próbą zachęcenia polskich szkół rolniczych i leśnych do wspólnego działania na forum międzynarodowym.

1. Czym jest EUROPEA?

Inspiracją do założenia Stowarzyszenia Edukacji Rolniczej i Leśnej EUROPEA Polska był udział w międzynarodowych spotkaniach reprezentantów szkół rolniczych i leśnych, jakie odbywają się pod auspicjami organizacji EUROPEA International. Jest ona stowarzyszeniem europejskich szkół rolniczych i instytucji szkoleniowych. Została założona w Strasburgu w 1992 roku. W roku 1993 została oficjalnie zarejestrowana zgodnie z prawem belgijskim.

Cele działania Stowarzyszenia są następujące:

- Rozwijanie i podwyższanie jakości edukacji i szkoleń
- Wzajemne poznawanie kwalifikacji zawodowych w poszczególnych krajach
- Stymulowanie, promowanie i ułatwianie wymian uczniów i kadry i organizowanie miejsc praktyk i staży
- Kreowanie struktur pomagających w tworzeniu wspólnych programów edukacyjnych
- Harmonizowanie systemów szkoleniowych
- Stymulowanie edukacji opartej o praktykę w gospodarstwach i przedsiębiorstwach
- Doskonalenie szkolenia rolniczego

- Podwyższanie znajomości języków obcych wśród społeczności wiejskich
- Ułatwianie kadrze i uczniom odbywania kursów, szkoleń
- Tworzenie możliwości komunikacji z innymi instytucjami edukacyjnymi w obrębie Unii Europejskiej.
- Kreowanie europejskich sieci powiązań nakierowanych na poszczególne wybrane tematy z obrębu rolnictwa i leśnictwa
- Rozwijanie kontaktów z krajami spoza Unii Europejskiej.

Członkostwo w EUROPEA International daje szerokie możliwości nawiązywania współpracy i realizacji projektów szkoleniowych, edukacyjnych, wymiany studentów, staży nauczycieli. Instytucje członkowskie są potencjalnymi partnerami w tych projektach, razem opracowują ich założenia i nierzadko razem występują o środki finansowe na realizację działań (np. w ramach programu Leonardo da Vinci). Dzięki międzynarodowej współpracy szkół i instytucji szkoleniowych, na drodze wymiany kadry, doświadczeń, informacji, wzrasta jakość oferowanych programów szkoleniowych, wdrażane są nowe rozwiązania metodyczne.

Spotkania EUROPEA International (spotkania przedstawicieli organizacji krajowych) odbywają się zawsze w kraju, który przewodniczy w Unii Europejskiej, a więc dwa razy w roku. Poświęcone są one sprawom organizacyjnym oraz realizowanym projektom i połączone z częścią seminaryjną (wyjazdy szkoleniowe, dyskusje plenarne i warsztatowe). Spotkanie w drugiej połowie roku obejmuje także obrady Walnego Zgromadzenia, gdzie zapadają ważne dla organizacji decyzje, m.in. akceptowanie nowych członków. Na ostatnim Walnym Zgromadzeniu, jakie odbyło się na początku października 2005 w Wielkiej Brytanii, zapadły decyzje o przyjęciu w poczet członków takich krajów jak Litwa, Czechy czy Estonia. Przewodnictwo w EUROPEA jest zgodne z rotacją prezydencji krajów w obrębie Unii Europejskiej. Dlatego też zmienia się ono co każde 6 miesięcy. Na czele organizacji stoi Prezes (przedstawiciel kraju przewodniczącego w UE, obecnie Finlandia), zaś jego zastępcami są poprzedni prezes (Austria) oraz osoba, która będzie pełniła funkcję prezesa z kraju, który obejmie przewodnictwo w kolejnym półroczu (od 1 stycznia 2007 będą to Niemcy). Sekretarz i Skarbnik organizacji są wybierani co 2 lata.

Członkami EUROPEA International są: Portugalia, Hiszpania, Wielka Brytania, Francja, Belgia, Holandia, Luksemburg, Dania, Niemcy, Włochy, Szwecja, Finlandia, Grecja, Słowacja, Węgry, Litwa, Czechy, Estonia i Austria, która pełniła rolę gospodarza ostatniego spotkania EUROPEA w maju 2006 r. Procedurę członkowską prowadzą także Słowenia, Malta, Łotwa i Polska. Członkiem stowarzyszonym (niepełne członkostwo) ubiega się Norwegia, jako pierwszy kraj spoza UE. Polska uzyskała najpierw statut „obserwatora”, dzięki któremu przedstawiciele polskich instytucji związanych z edukacją w rolnictwie i leśnictwie, a także reprezentanci szkół mogli także uczestniczyć w spotkaniach organizacji

(Holandia 2004, Luksemburg i Wielka Brytania 2005, Austria 2006). Obecnie trwają procedury związane z otrzymaniem pełnego członkostwa w EUROPEA International.

EUROPEA International zamieszcza na swojej stronie internetowej (www.europea.org) informacje o prowadzonych projektach międzynarodowych, wymianach i stażach, inicjatywach instytucji członkowskich w poszczególnych państwach UE. Znaleźć tam także można podstawowe informacje o organizacji, takie jak statut, regulacje wewnętrzne, kalendarz wydarzeń, listy kontaktów do osób i organizacji w poszczególnych krajach, nowości czy raporty ze spotkań. Serwis ten jest dobrym miejscem poszukiwań dla instytucji pragnących nawiązać kontakt z partnerami zagranicznymi w sferze edukacji i szkoleń. Jest też płaszczyzną wymiany doświadczeń i informacji. Można tam znaleźć opisy systemów szkolenictwa w innych krajach, gotowe prezentacje i materiały szkoleniowe. Strona internetowa oferuje także ciekawe linki do interesujących opisów realizowanych projektów, w których udział biorą organizacje stowarzyszone w EUROPEA International (np. Projekt ALIE: www.alie-project.com).

2. Jak zawiązano stowarzyszenie EUROPEA Polska?

Na bazie doświadczeń z międzynarodowych spotkań EUROPEA, Centrum Doradztwa Rolniczego (CDR) w Brwinowie wspólnie z Ministerstwem Edukacji i Nauki wyszło z propozycją zorganizowania w dniach 15-16 grudnia 2005 r. seminarium dla przedstawicieli szkół rolniczych i leśnych, w tym Rolniczych Centrów Kształcenia Ustawicznego, którego tematyka obejmowała zagadnienia EUROPEA International. Seminarium miało na celu przekazanie uczestnikom informacji na temat genezy i funkcjonowania tej organizacji, wskazanie korzyści jakie płyną z członkostwa, przedstawienie możliwości członkostwa w jej strukturach polskich szkół, a także było próbą powołania Stowarzyszenia EUROPEA Polska, jako organizacji, która mogłaby działać na forum międzynarodowym.

Uczestnicy seminarium zostali zapoznani z przykładem analogicznej organizacji, będącej członkiem EUROPEA International, a mianowicie EUROPEA Austria. Wykładowcą był pan Karl Freiwald, pełniący wtedy funkcję zastępcy Prezesa EUROPEA International. Oprócz zagadnień związanych z działalnością Europea Austria podzielił się on swoimi doświadczeniami z działalności międzynarodowej oraz zapoznał uczestników z korzyściami jakie mogą czerpać szkoły i instytucje z tytułu działalności w ramach EUROPEA International. Ponadto uczestnicy seminarium zostali zapoznani ze szczegółami spotkania przedstawicieli EUROPEA, które było organizowane właśnie w Austrii, w maju 2006 r. Prezentacja ta była dobrym bodźcem do działania w kierunku założenia stowarzyszenia oraz przyczyniła się do późniejszego udziału polskich szkół rolniczych i leśnych w warsztatach w Austrii.

Podczas opisywanego seminarium odbyła się dyskusja na temat sposobu i formy powołania analogicznej organizacji w Polsce. Zaprezentowana została propozycja ścieżki powołania EUROPEA Polska, a także podjęta została próba dyskusji nad przyszłym statutem organizacji. Seminarium w CDR w Brwinowie zakończyło się sukcesem, jego ostatnia część przekształciła się w „Spotkanie Założycielskie” nowej organizacji. Zatwierdzono statut i wybrano władze stowarzyszenia. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie zadeklarowało wolę uczestnictwa w stowarzyszeniu oraz pomoc w koordynacji jego działań, w tym w organizowaniu kalendarza niezbędnych spotkań, mających na celu doprowadzenie do formalnego powstania organizacji. Zaoferowało także swoją siedzibę na siedzibę EUROPEA Polska. Inicjatywa ta została zdecydowanie poparta przez będące współorganizatorem i sponsorem niniejszego seminarium Ministerstwo Edukacji i Nauki.

Ostatecznie, w wyniku drugiego spotkania przedstawicieli polskich szkół, jakie odbyło się również w CDR w Brwinowie, 2 marca 2006, przygotowano dokumentację rejestrową, a w kwietniu 2006 decyzją Krajowego Rejestru Sądowego organizacja uzyskała moc prawną pod nazwą Stowarzyszenie Edukacji Rolniczej i Leśnej EUROPEA Polska (wpis do KRS WA XIV NS-Rej. KRS/003200/06/433 z dnia 5.04.2006 r.).

3. Cele stowarzyszenia

Zgodnie z przyjętym statutem, stowarzyszenie EUROPEA Polska obrało następujące cele działania:

- Wspieranie, doskonalenie i podwyższanie jakości edukacji rolniczej i leśnej.
- Ułatwianie nauczycielom i uczniom szkół i placówek edukacyjnych dostępu do różnych form doskonalenia zawodowego.
- Ułatwianie wymiany doświadczeń i współpracy pomiędzy szkołami rolniczymi, leśnymi i innymi instytucjami edukacyjnymi, w tym instytucjami i stowarzyszeniami zajmującymi się podobną problematyką w kraju i zagranicą.
- Stymulowanie, promowanie i ułatwianie wymiany uczniów i nauczycieli szkół i placówek edukacyjnych, organizowanie miejsc praktyk i staży.
- Kreowanie struktur wspomagających tworzenie i realizację wspólnych projektów i programów edukacyjnych.
- Poznawanie i harmonizowanie systemów i programów edukacyjnych.
- Stymulowanie edukacji opartej o praktykę w gospodarstwach i przedsiębiorstwach.
- Rozpowszechnianie informacji o formach edukacyjnych dostępnych w kraju i za granicą dla uczniów i nauczycieli szkół i placówek edukacyjnych.

- Ułatwianie komunikacji pomiędzy instytucjami oświatowymi w obrębie Unii Europejskiej.
- Poznawanie i porównywanie kwalifikacji zawodowych w poszczególnych krajach Unii Europejskiej.
- Kreowanie europejskich sieci powiązań nakierowanych na wybrane tematy z zakresu rolnictwa, leśnictwa i rozwoju terenów wiejskich.
- Podejmowanie działań na rzecz podwyższania znajomości języków obcych wśród społeczności lokalnych.
- Wspieranie członków stowarzyszenia w ich dążeniach do zdobywania wiedzy i umiejętności przydatnych do podwyższania jakości podejmowanych działań edukacyjnych.
- Rozwijanie kontaktów i podejmowanie wspólnych działań z instytucjami o podobnych celach działania spoza Unii Europejskiej.
- Wspieranie działań mających na celu zachowanie dziedzictwa kulturowego.

Powyższe cele będą realizowane za pomocą zróżnicowanych form działania, takich jak:

- Współpraca z instytucjami oświatowymi, stowarzyszeniami, organami administracji rządowej, samorządami terytorialnymi oraz podmiotami gospodarczymi w kraju i za granicą.
- Prowadzenie różnych form kształcenia i doskonalenia odpowiadających celom statutowym stowarzyszenia.
- Opracowywanie raportów, opinii, ocen i wniosków dotyczących systemu edukacji, programów edukacyjnych, kwalifikacji zawodowych nauczycieli itp.
- Uczestniczenie w grupach konsultacyjnych, roboczych i celowych podejmujących działania na rzecz podwyższania jakości edukacji.
- Organizowanie różnych form upowszechniania celów działania Stowarzyszenia.
- Udział w konferencjach, sympozjach i innych imprezach organizowanych w kraju i za granicą.
- Działanie na forum krajowych i międzynarodowych organizacji.
- Prowadzenie działalności oświatowej i publicystycznej.
- Organizowanie wystaw, targów, imprez, których cel zgodny jest z celami stowarzyszenia.
- Przedkładanie administracji rządowej i samorządowej postulatów i opinii wynikających z działalności Stowarzyszenia.

Na ostatnim, trzecim już zgromadzeniu członków stowarzyszenia, które odbyło się w CDR w Brwinowie w dniach 13-14 listopada 2006 r. dyskutowano nad szczegółowymi obszarami działania stowarzyszenia. Jako najważniejsze uznano m.in. działania mające na celu zbliżenie edukacji i rynku pracy celem dopasowania kształcenia do faktycznych, aktualnych potrzeb, a także aspekty związane z koniecznością aktualizacji pomocy dydaktycznych, w szczególności w przedmiotach

zawodowych. Jako działania typowe dla nowo powstałej organizacji, za kluczowe uznano szerzenie informacji o działaniach stowarzyszenia, promowanie jego celów, zacieśnianie kontaktów z instytucjami nadrzędnymi, a także zachęcanie kolejnych szkół i instytucji do działania w szeregach EUROPEA Polska.

Podczas zgromadzenia podjęto ważną uchwałę o przystąpieniu Stowarzyszenia do EUROPEA International, czego konsekwencją było przygotowanie w listopadzie br. dokumentacji aplikacyjnej do tej organizacji. Została ona złożona 20 listopada 2006 r. i wstępnie zaaprobowana przez prezesa EUROPEA International, obecnie reprezentanta Finlandii. Pozytywna decyzja o członkostwie zapadła na Walnym Zgromadzeniu EUROPEA International, które odbyło się w Tampere, w Finlandii, w połowie grudnia br. Tym samym przed stowarzyszeniem, a przede wszystkim przed jego członkami - szkołami - otworzyły się nowe możliwości współpracy z zagranicznymi partnerami.

4. Członkowie i władze stowarzyszenia

Obecnie członkami Stowarzyszenia EUROPEA Polska są następujące szkoły rolnicze i leśne:

- Rolnicze Centra Kształcenia Ustawicznego (RCKU) w: Czernichowie, Namysłowie, Miętmem, Wojsławicach, Głubczycach, Marszewie, Trzciance, Łowiczu, Leśnej Podlaskiej, Gdańsku, Wolborzu, Gronowie, Starym Brześciu, Piasecznie, Bogdańczowicach, Przemystce i Okszowie;
- Centra Kształcenia Praktycznego w: Bujnach, Grodkowie, Grubnie, Kaczkach Średnich i Pszczelej Woli;
- Zespoły Szkół Rolniczych, Rolniczo-Technicznych, Ogrodniczych, Gospodarki Żywnościowej, Zespoły Szkół Powiatowych itp. w: Gołądkowie, Kamieniu Małym, Zwoleniu, Gródkach, Radomiu, Czerwinie, Lesku, Nowosielskach, Grudziądzu, Gołotczyźnie, Bielicach, Kijanach, Oleszycach i Bydgoszczy;
- Zespoły Szkół Leśnych, Drzewnych i Agrotechnicznych w: Warcinie, Zagnańsku, Rucianem-Nida i Tucholi.

Zarząd Stowarzyszenia to następujące osoby:

1. Wiesława Gąsiorowska – ZS w Gołotczyźnie, Prezes Stowarzyszenia,
2. Ireneusz Wesołowski – ZSLiA Tuchola, Wiceprezes,
3. Grzegorz Cetner – CDR w Brwinowie, O/Poznań, Sekretarz,
4. Aleksandra Kędzierska-Mańka – ZSLiO Warcino, Skarbnik,
5. Mirosław Kret – ZSP RCKU w Łowiczu,
6. Kazimierz Jakóbczak – ZS RCKU w Marszewie,
7. Bogdan Szulc – ZS RCKU w Wolborzu.

Zaproszenie do współpracy

Stowarzyszenie zaprasza do współpracy szkoły rolnicze i leśne zainteresowane działaniami zbieżnymi z celami organizacji, a w szczególności nakierowanymi na współpracę i działania na forum międzynarodowym. Szczegółowych informacji o działalności EUROPEA Polska udziela Grzegorz Cetner, Sekretarz Stowarzyszenia (0-61) 8 23 20 81 wew. 131; e-mail: european_pl@o2.pl. Zainteresowanym przesłana zostanie prezentacja na temat stowarzyszenia oraz statut EUROPEA Polska. Szkoły zdecydowane stać się członkami organizacji otrzymają odpowiednie deklaracje członkostwa. Zapraszamy!

DOMINIKA PIEPRZYK-KOKOCHA, HENRYK BURCZYK
Instytut Włókien Naturalnych w Poznaniu

UPRAWA MORWY JAKO POKARMU DLA JEDWABNIKÓW

1. Wstęp

Ożywienia działalności gospodarczej na terenach wiejskich oraz małych miast można dokonywać – między innymi – poprzez organizowanie hodowli jedwabników i produkcję ich kokonów. Nakłady na jej organizację są nie wysokie, a wymagania dotyczące pomieszczeń, wyposażenia, wiedzy oraz umiejętności łatwe do pokonania. Poza tym istnieje możliwość uzyskania dużej pomocy finansowej ze środków Unii Europejskiej za pośrednictwem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Podstawowym warunkiem podjęcia tej działalności gospodarczej jest zapewnienie dla jedwabników wartościowego pożywienia, które stanowią liście morwy białej (*Morus alba* L.). Prace trzeba rozpocząć od zasadzenia morwy w formie żywopłotów lub plantacji polowych krzewów. Morwa wymaga odpowiedniej pielęgnacji, aby można było pozyskiwać z niej dużo dobrej jakości liści. Z naszych doświadczeń wynika, że posiadanie przez hodowców własnej dobrze zorganizowanej bazy paszowej, stanowi gwarancję powodzenia oraz zapewnia wysoką opłacalność w produkcji kokonów.

2. Znaczenie gospodarcze morwy

Liście morwy stanowią podstawowy i najlepszy pokarm dla gąsienic jedwabnika morwowego (*Bombyx mori* L.). W organizmie gąsienic powstają substancje białkowe, które prawie w 70 % pochodzą z liści morwy. Eksploatacja nasadzeń morwy ogranicza się do krótkiego cyklu rozwoju jedwabnika w okresie lata, dlatego trzeba szukać dodatkowego wykorzystania walorów tej rośliny.

Owoce morwy są wspaniałym surowcem dla wytwarzania soków, syropów, konfitur, win itp. Przetwory z owoców morwy mają działanie lecznicze.

Poza tym liście morwy służą jako surowiec w produkcji preparatu farmaceutycznego wykorzystywanego w leczeniu cukrzycy.

Drewno z drzew morwy jest bardzo ściśle i twarde, charakteryzuje się pięknym usłojeniem i łatwym przyjmowaniem politur. Dlatego jest doskonałym materiałem dla wyrobów meblarskich [Golański, 1957].

3. Pochodzenie morwy, systematyka botaniczna i odmiany

▪ Pochodzenie morwy

Morwa biała (*Morus alba* L.) jest rośliną pochodzącą z Azji południowo-wschodniej, a przede wszystkim z północnych Chin, tzn. z klimatu tropikalnego [Kopański, 1955]. Do Polski została sprowadzona w XVII w. W naszym kraju występuje tylko jeden gatunek morwy, a mianowicie morwa biała. Jest to jedyny gatunek przydatny w hodowli jedwabnika morwowego. Szerokie rozpowszechnienie morwy w świecie świadczy o dużym jej przystosowaniu do zmiennych warunków klimatycznych.

▪ Systematyka botaniczna

Japoński badacz Koidzumi około 1920 roku opracował systematykę dotyczącą morwy. Według niego morwa (*Morus*) należy do rodziny morwowatych (*Moraceae*), rzędu pokrzywowatych (*Urticales*). Rodzaj morwa podzielił na 24 gatunki, z których tylko cztery mogą być wykorzystywane do wychowu jedwabników [Choynowski, 1976].

▪ Odmiany

W przypadku morwy rozróżniamy odmiany botaniczne oraz użytkowe. Odmiany botaniczne to takie, które powstały drogą naturalną. Natomiast odmiany użytkowe zostały wyhodowane przez człowieka. Poniżej przedstawiono odmiany najlepsze dla hodowli jedwabników.

Odmiany botaniczne:

- morwa dzika (*Morus alba* var. *dissecta*) odznacza się liśćmi o licznych i głębokich wrębach, odmiana ta jest odporna na mrozy oraz niekorzystne warunki glebowe;
- morwa pełnolistna (*Morus alba* var. *integrifolia*) jest najkorzystniejszą i pożądaną przez hodowców odmianą botaniczną morwy, cechująca się dużymi pełnymi liśćmi niezależnie od wieku i sposobu użytkowania.

Odmiany uprawowe:

- morwa wielkolistna (*Morus macrophylla* Moretti) posiada duże owalne liście o regularnym ząbkowaniu, słabym unerwieniu, o barwie ciemnozielonej i kształcie owalnym szerokim u nasady zakończonym sztyletowato. Jest ona mniej odporna na trudne warunki klimatyczne niż odmiany botaniczne. Uważana jest niekiedy za osobny gatunek;

- morwa columbassetta charakteryzuje się małymi owalnymi liśćmi jednak ze względu na duże przyrosty i gęste ulistnienie uważana jest za odmianę wysoko wydajną;
- morwa wielkolistna żółwińska, wyróżniająca się bardzo dużymi liśćmi i dwukrotnie większą wydajnością od powszechnie uprawianej morwy miejscowej. Odmiana ta została wyhodowana w Instytucie Włókien Naturalnych w Żółwinie [Kopański, 1955].

4. Wymagania klimatyczno-glebowe

Morwa pochodzi z ciepłego klimatu, dlatego jest bardzo podatna na spadki temperatury, które hamują jej wzrost. Natomiast wysoka temperatura sprzyja szybkiemu i bujnemu wzrostowi. Najkorzystniejszą temperaturą dla wzrostu morwy jest 30-32°C, a najniższą 12°C. Obniżenie temperatury poniżej 12°C powoduje zahamowanie wzrostu i zmniejszenie plonu liści.

Przemarzanie liści i pączków morwy następuje już przy 1-2°C poniżej zera. W zimie długotrwała temperatura 25-30°C mrozu powoduje częściowe lub nawet całkowite przemarzanie jednorocznych pędów. Do przemarzania morwy przyczynia się również silny wiatr, dlatego rośnie ona słabiej w górach i nad morzem.

Wilgotność powietrza w naszym klimacie na ogół jest wystarczająca na potrzeby prawidłowego rozwoju morwy. Optymalna wilgotność powietrza dla morwy to 68%. Ilość opadów atmosferycznych również jest wystarczająca. Letnie posuchy wpływają na nią w mniejszym stopniu niż na inne rośliny. Morwa charakteryzuje się silnie rozwiniętym systemem korzeniowym, który umożliwia jej pobieranie wody z głębszych warstw ziemi [Kopański, 1955].

5. Zakładanie plantacji

Przy zakładaniu plantacji morwy trzeba dokonać wyboru gleby najlepszej odmiany, właściwego sposobu sadzenia, metody użytkowania i pielęgnacji.

Materiał do nasadzeń powinien pochodzić najlepiej ze szkółki i charakteryzować się ustaloną wartością genetyczną i hodowlaną.

Rozróżniamy kilka typów nasadzeń morwy zależnych od materiału szkółkarskiego, miejsca i sposobu:

- nasadzenia liniowe drzew,
- plantacje drzew,
- żywopłoty,
- plantacje polowe krzewów,
- zwarte plantacje krzewów,
- plantacje mieszane [Kopański, 1955].

Z punktu widzenia hodowli jedwabników najlepszym sposobem nasadzeń są plantacje polowe krzewów lub żywopłoty morwowe, ponieważ zbieranie liści nie jest wówczas tak trudne jak w przypadku drzew. Innym powodem przemawiającym za sadzeniem żywopłotów jest nie zagospodarowanie powierzchni pola, które można wykorzystać pod inne uprawy. Żywopłot morwowy możemy sadzić w postaci jedno lub dwurzędowej [Descours, 1974]. Jednorzędowe sadzimy po trzy sadzonki na 1 mb, natomiast dwurzędowe podobnie z tym, że drugi rząd naprzemiennie z pierwszym. Do sadzenia żywopłotów używa się dwuletnich siewek lub trzyletnich krzewów.

Morwę sadzimy późną jesienią, tzn. na przełomie października i listopada, po zakończeniu wegetacji (starsze sadzonki) i kopczykujemy na zimę; lub wczesną wiosną zanim ruszą soki, tzn. w marcu i kwietniu. Należy pamiętać o tym, aby nie podginać podczas sadzenia korzeni, które muszą być skierowane w dół.

6. Uprawa gleby i nawożenie

Dla zwiększenia wydajności morwy jako źródła pokarmu dla jedwabników, niezbędna jest znajomość wymagań tej rośliny. Szczególnie ważne są zasady nawożenia organicznego i mineralnego oraz zapewnienie odpowiedniej wilgotności gleby.

Uprawa gleby. W uprawie morwy należy stosować zabiegi uprawowe. Uprawa gleby powoduje zatrzymanie większej ilości wody, lepsze napowietrzenie, a także wymianę gazów ważną dla drobnoustrojów żyjących w glebie oraz chroni plantacje przed zachwaszczeniem.

Pielęgnacja gleby dla każdej pory roku jest nieco inna. Późną jesienią należy glebę przekopać, tak, aby nie uszkodzić korzeni. Przekopaną ziemię pozostawia się na zimę w ostrej skibie, co umożliwi lepsze jej nawilżenie i poprawę struktury. Na wiosnę, gdy tylko jest to możliwe należy zastosować powierzchniowe wzruszenie gleby, przede wszystkim w celu ograniczenia wyparowywania wody. Natomiast letnie prace uprawowe polegają głównie na walce z chwastami, które odbierają morwie wodę oraz składniki mineralne z podłoża. Dzięki jesiennemu przekopaniu oraz wiosennemu wzruszeniu ziemi wydajność morwy wzrasta o około 15% [Kopański R., 1955].

Nawożenie. Morwa bardzo wyczerpuje ziemię ze składników mineralnych i nie nawożona po kilku latach traci swoje pożądane właściwości odmiany szlachetnej i staje się nieużyteczna dla hodowli jedwabników.

Jak podaje literatura nawożenie morwy jest bardzo ważne z punktu widzenia jej wydajności i może zwiększyć zbiory od 30% do 75%. Optymalna kwasowość gleby dla morwy wynosi 6,5 – 7 pH [Kopański, 1955].

Nawożenie organiczne jest konieczne na glebach piaszczystych, tzn. ubogich w próchnicę. Nawozy organiczne stosuje się albo wczesną wiosną albo jesienią.

Jesienią nawozimy gleby ciężkie, wiosną natomiast lżejsze. Nawozy organiczne stosujemy w ilości 20-40 kg na 1 ar plantacji lub na 10 mb żywopłotu. Nawóz przekopujemy na głębokość około 15 cm. Nawożenie powtarzamy średnio, co trzy lata.

Nawożenie ma na celu uzupełnianie w glebie składników organicznych i mineralnych niezbędnych dla wegetacji roślin takich jak: azot, fosfor, potas, wapń, magnez i mikroelementów: żelaza, sodu, boru i innych.

Tabela 1

Rodzaje i dawki nawozów mineralnych stosowane w uprawie morwy

Typ nasadzenia	Rodzaj nawozu	Dawka	Powierzchnia
Młode nasadzenia Nasadzenia starsze Żywopłot	Azotowy (w przeliczeniu na czysty azot)	20 – 40 kg 60 – 80 kg 1,0 – 1,5 kg	1 ha 1 ha 100 mb
Plantacja Żywopłot	Fosforowy	2 – 3 q 3 – 4 kg	1 ha 100 mb
Plantacja	Potasowy 40 % sól potasowa 15 % kainit	1,5 – 0,2 q 4 – 5 q	1 ha 1 ha
Żywopłot	40 % sól potasowa 15 % kainit	4 kg 8 kg	100 mb 100 mb
Plantacja	Wapno Wapniak mielony (gleba lekka) Wapno palone (gleba ciężka)	20 – 40 q 10 – 20 q	1 ha 1 ha
Żywopłot	Wapniak mielony Wapno palone	40 – 50 kg 25 – 30 kg	100 mb 100 mb

Źródło: [Golański, 1957].

7. Formowanie i pielęgnacja krzewów

Po zasadzeniu krzewy morwowe przycinamy na wysokości około 10 cm od ziemi i pozostawiamy tak do kolejnego roku. Wczesną wiosną kolejnego roku ponownie przycinamy wszystkie pędy, pozostawiając trzy najsilniejsze jako przewodnie, przycinając je na wysokości 20-40 cm. W następnych latach wczesną wiosną przycinamy krzewy skracając wszystkie pędy 5-10 cm ponad zeszłorocznym cięciem. Krzewy morwowe można przycinać raz lub dwa razy w roku, tj. wczesną wiosną i pod koniec lipca, po zakończonej hodowli jedwabników [Golański, 1957].

Do prac pielęgnacyjnych w uprawie morwy zaliczamy także regularne odchwaszczanie, nawożenie, spulchnianie gleby oraz podlewanie w razie konieczności.

8. Użytkowanie morwy

Eksploatację morwy rozpoczyna się po kilku latach od posadzenia. Drzewa po upływie 5-7 lat, natomiast krzewy po 3-4 latach. Okres użytkowania drzew szacuje

się na 40-60 lat, krzewów na 25 lat. Zależy to jednak do sposobu użytkowania, nawożenia i pielęgnacji.

Okres wegetacji morwy rozpoczyna się dość późno. Jednak nasze warunki klimatyczne pozwalają na prowadzenie trzy rzutowej hodowli jedwabników tj. od połowy maja do połowy sierpnia. W praktyce stosuje się najczęściej jednorazowe prowadzenie hodowli jedwabników, między połowa maja a połową lipca. Wówczas najintensywniejsza eksploatacja przypada na koniec czerwca i początek lipca [Kopański, 1955]. W czasie eksploatacji morwy nie należy obrywać wszystkich liści. Zbiór należy prowadzić tak, aby zawsze, co najmniej 35% liści pozostało na krzewie.

9. Określanie wydajności plantacji morwy

Określenie wydajności morwy ma na celu odpowiednie dostosowanie rozmiarów hodowli jedwabnika do wielkości posiadanych zasobów paszowych.

Tabela 2

Wzorcowe normy wydajności liści przy zbiorze w pierwszej dekadzie lipca

Typ nasadzenia	Jednostka obliczeniowa	Gęstość sadzenia (w m)	Wiek morwy (w latach)	Zbiór liści (w kg)
Żywopłot dwurzędowy	100 m	0,5 x 0,5	5	45
			9	100
			kolejne lata	155

Źródło: [Golański, 1957].

10. Najważniejsze choroby i szkodniki morwy

Choroby. Pasożytniczy grzyb *Fusarium Lateritium var. mori* wywołuje zgorzel pędów morwy. Walka z chorobą i zapobieganie jej to stworzenie morwie jak najlepszych warunków poprzez odpowiednią pielęgnację, uprawę gleby, nawożenie oraz pozbywanie się zarażonych roślin z plantacji.

Grzyb *Septogleum mori*. Powoduje chorobę zwaną plamistością grzybną liści morwy. W zwalczaniu tej choroby należy stosować opryski jednak w przypadku prowadzenia hodowli jedwabnika wszystkie opryski chemiczne działają trująco na gąsienice. Dlatego można je stosować dopiero po zakończeniu hodowli jedwabnika.

Żadna z powyższych chorób morwy nie atakuje innych roślin są to choroby specyficzne dla morwy.

Szkodniki. Mały pajęczak barwy pomarańczowej to przędziorek Chmielowiec, powoduje on duże szkody w uprawach morwy. Przędziorka łatwo zwalczyć poprzez opryski.

Inne szkodniki to te, które podgryzają korzenie morwy, np. turkuć podjadek, drutowce oraz myszy polne [Descours, 1974].

Morwa jest rośliną dość rzadko chorującą, częściej natomiast atakowaną przez szkodniki. Jak wspomniano wcześniej dla hodowli jedwabnika niewskazane są wszelkiego rodzaju opryski, dlatego szczególnie należy zwrócić uwagę na zapewnienie jak najlepszych warunków uprawy, co pozwoli zapobiegać powstawaniu ognisk chorobowych.

11. Dane liczbowe dla jedwabnictwa – uprawy morwy

- Liczba nasion morwy w 1g 400-500 szt.
- Wysiew nasion na 1 ha około 12 kg
- Ilość sadzonek uzyskiwana z 1 ha szkółki około 500 000 szt.
- Liczba sadzonek na 1 mb żywopłotu jednorzędowego – 2 szt.
- Liczba sadzonek na 1 mb żywopłotu dwurzędowego – 4 szt.
- Liczba sadzonek do założenia 1 ha plantacji w formie krzaczastej około 7000 szt.
- Upływ czasu do momentu rozpoczęcia eksploatacji morwy – 6 lat od wysiewu lub 4 lata od posadzenia
- Ilość owoców uzyskiwana z 1 drzewa 20 letniego – 3 – 10 kg
- Ilość owoców potrzebna do uzyskania 1 kg nasion około 40 kg
- Ilość nasion uzyskiwana z 1 kg owoców około 25 g
- Ilość liści potrzebna do wyżywienia gąsienic z 1 g greny – 35 – 45 kg
- Ilość ulistnionych pędów potrzebna do wyżywienia gąsienic z 1 g greny 70-90 kg
- Możliwość wyżywienia gąsienic z 1 ha plantacji zwartej – 100 g greny.
- Możliwość wyżywienia gąsienic ze 100 mb żywopłotu dwurzędowego, sześcioletniego –2,5 g greny [Frentzel, Krzyczko, 1987].

Morwa biała (*Morus alba* L.) jest najlepszym pokarmem dla jedwabnika morwowego [Pieprzyk-Kokocha, Burczyk, 2005]. Wyniki ekonomiczne w wychowie jedwabników uzależnione są od powodzenia w uprawie morwy, a tym samym dostatecznej ilości i jakości pokarmu w formie świeżych liści.

LITERATURA

1. Choynowski J. (1976): Uprawa i eksploatacja wielkolistnej morwy żółwińskiej. Branżowy Ośrodek Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej, Poznań.
2. Descours J. (1974): Żywopłoty morwowe. Branżowy Ośrodek Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej, Poznań.

3. Frentzel J. (1986): Wychów jedwabników morwowych. Milanówek.
4. Frentzel J., KRZĘCZKO A. (1987): Jedwabnictwo w szkole rolniczej. Milanówek.
5. Golański K. (1957): Poradnik chowu jedwabników. Warszawa.
6. Kopański R. (1955): Jedwabnictwo. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.
7. Pieprzyk-Kokocha D., Burczyk H. (2006 – praca w druku): Breeding and Rearing Mulberry Silkworm (*Bombyx mori* L.) at the Institute of Natural Fibres Renewable Resources and Plant Biotechnology, Nova Science Publishers, Inc., USA.
8. Pieprzyk-Kokocha D., Burczyk H. (2005): Wznowienie chowu jedwabnika morwowego w Polsce. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego 4'05⁽⁴⁴⁾, Centrum Doradztwa Rolniczego, Poznań.

NOWOŚCI WYDAWNICZE

Przewodnik ekonomiczno-rolniczy w zarysie. Adam Harasim. Wyd. Instytut Nawożenia i Gleboznawstwa - Państwowy Instytut Badawczy, Puławy 2006, ss. 171.

Przewodnik jest syntetycznym, podręcznym zbiorem informacji i danych liczbowych przydatnych do różnego rodzaju opracowań z zakresu produkcji rolniczej z elementami ekonomiki i organizacji rolnictwa. W badaniach ekonomiczno-rolniczych, jak i przy opracowywaniu różnego rodzaju analiz ekonomiczno-produkcyjnych przewodnik umożliwia przedstawienie analizowanych elementów produkcji w postaci przeliczalnych, ujednoliconych i co ważne porównywalnych jednostek. Wskaźniki i współczynniki przeliczeniowe, dotyczące organizacji produkcji w gospodarstwie, rachunku ekonomicznego, czy energochłonności produkcji rolniczej mogą być także przydatne w praktyce rolniczej, zwłaszcza przy rozwiązywaniu problemów organizacyjnych, różnego rodzaju pracach planistycznych i projektowych. Podano, na przykład m.in. przeciętne wydajności prac, nakłady pracy na 1 sztukę inwentarza żywego, normatywy nakładów pracy na wykonanie różnych zabiegów, normatywy pracochłonności, wskaźniki eksploatacyjno-ekonomiczne itp. Podany wykaz literatury źródłowej może ułatwić znalezienie bardziej szczegółowych informacji dla pogłębienia interesujących czytelnika zagadnień.

Opracowanie może służyć jako podręcznik pomocniczy dla specjalistów i doradców, producentów rolnych, a także studentów i uczniów szkół rolniczych.

Poradnik PROW – Przepisy ochrony środowiska, normatywy i wskaźniki funkcjonujące w produkcji rolniczej. Praca zbiorowa pod redakcją Pawła Pruszką. Wyd. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie. Wyd. I, Brwinów 2006, ss. 208.

Opracowanie jest praktycznym podręcznikiem dla wszystkich zainteresowanych wsparciem ze środków Unii Europejskiej, sfinansowanym ze środków PROW- Działanie 8 „Pomoc Techniczna”.

Część I opracowania zawiera podstawowe akty prawne dotyczące ochrony środowiska, związane z produkcją rolniczą.

Udział rolników w poszczególnych programach wsparcia wiąże się z przyjęciem na siebie dobrowolnych zobowiązań w zakresie gospodarowania posiadanymi zasobami. Zarówno z punktu widzenia rolników jak i instytucji odpowiedzialnych za wdrażanie programu ważne jest, aby przygotowanie wniosków do poszczególnych działań opierało się o jednolite dla całego kraju normy i wskaźniki obiektywizujące zakres podejmowanych zobowiązań. Celowi temu służy druga część podręcznika, która zawiera normatywy produkcyjne m.in. dla produkcji roślinnej - głównych roślin uprawnych, trwałych użytków zielonych, warzywnictwa, sadownictwa, roślin ozdobnych, ziół, pszczół i produkcji zwierzęcej. W pracy podano także wskaźniki eksploatacyjno-ekonomiczne maszyn i ciągników rolniczych.

Niniejsze opracowania nie jest formą ostateczną, będzie aktualizowane i uzupełniane.

ROCZNY SPIS TREŚCI 2006

	Numer	Strona
ARTYKUŁY		
Od redakcji	1	5
JAN KRZYSZTOF ARDANOWSKI: Doradztwo rolnicze w 2006 roku czas refleksji i nowych wyzwań	1	7
ANDRZEJ BUŁATOWICZ: Świadomość ekologiczna rolników pro- wadzących gospodarstwa rolne metodami ekologicznymi w województwie podlaskim	2	17
MARCIN CHOLEWA: Regionalne zróżnicowanie wyników produk- cyjno-ekonomicznych gospodarstw wyspecjalizowanych w chowie trzody chlewnej w 2004 roku	3	75
GEORGIJ CZEREWKO, NAZAR KUDŁA: Reforma sektora rolno- spożywczego na Ukrainie	3	5
ZBIGNIEW T. DĄBROWSKI: Doradztwo w zakresie integrowanej produkcji: kreatywne metody w szkoleniach producentów	2	5
ZBIGNIEW T. DĄBROWSKI: Rola organizacji we wdrażaniu rolnic- twa ekologicznego do produkcji i promowanie żywności eko- logicznej w Wielkiej Brytanii	3	87
BARBARA FEDYSZAK-RADZIEJOWSKA: Przyszłość doradztwa rol- niczego w Polsce – zmiana czy doskonalenie dotychczasowych rozwiązań. Analiza instytucjonalna	1	75
IRENEUSZ GRADKA: Technologiczno-ekonomiczne aspekty pro- dukcji ekologicznej w wybranych gospodarstwach rolnych	3	51
KATARZYNA GURDAK: Szanse i zagrożenia dla rozwoju rolnictwa proekologicznego w kontekście możliwości absorpcyjnych fun- duszy UE przez gospodarstwa rolne powiatu ząbkowickiego i kłodzkiego	2	43
EWA JASKA, MAŁGORZATA LULEWICZ: Zmiany w hierarchii czynników kształtujących motywację rolników do wprowadzania ekologicznych metod produkcji w rolnictwie	4	7
JÓZEF KANIA: Zmiany w systemach doradztwa rolniczego w świecie	1	10
JÓZEF KANIA: Przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce	1	63
ALEKSANDRA KATULSKA-SWULIŃSKA, MARIA SZUBERT: Świa- domość konsumentów i producentów w ocenie jakości pro- duktów regionalnych	2	30
GRAŻYNA NACHTMAN: Wyniki produkcyjno-ekonomiczne go- sodarstw ekologicznych specjalizujących się w chowie zwierząt żywionych w systemie wypasowym w 2004 roku?	2	51

ANNA NOWAK: Rola szkół wiejskich w rozwoju polskiej wsi	4	19
ANNA POTOK: Przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce	1	50
ROMAN SASS: Zadania ośrodka doradztwa rolniczego na przykładzie K-PODR Minikowo	1	25
ZOFIA SAWICKA: Marketingowa strategia rozwoju turystyki na obszarach wiejskich o umiarkowanej atrakcyjności na przykładzie Pogórza Ciężkowickiego	4	41
ALINA SIKORSKA: Doradztwo rolnicze - opinie wsi o działalności ODR	1	87
MICHAŁ TRZĘSOWSKI: Uwarunkowania i tendencje zmian w działaniu rynków w sektorze produktów rolno-ogrodniczych	3	41
MICHAŁ TRZĘSOWSKI: Wpływ sposobów przygotowania produktów do sprzedaży na kształtowanie się cen i dochodów rolniczych na hurtowym rynku warzyw	4	64
ALINA WALENIA: Funkcjonowanie programów rolnośrodowiskowych w województwie podkarpackim	2	66
ALINA WALENIA: Dostosowanie zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego do norm Unii Europejskiej (na przykładzie województwa podkarpackiego)	3	25
ANDRZEJ P. WIATRAK: Wizja i misja doradztwa rolniczego jako wyznaczniki struktury organizacyjnej jednostek doradczych	1	39
BOLESŁAW WOJTASIK: Dopłaty bezpośrednie – nowy instrument finansowy w rolnictwie	2	89
ANNA WOŹNIAK: Sposoby wspierania przedsiębiorczości i innowacyjności małych i średnich przedsiębiorstw	4	31
SŁAWOMIR ZAWISZA, EWA AUGUSTOWSKA: Wpływ integracji z Unią Europejską na funkcjonowanie doradztwa rolniczego na przykładzie Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach	1	96
JAN ZWOLAK: Zmiany w strukturze nawożenia mineralnego NPK pszenicy ozimej w gospodarstwach rolnych różnej wielkości w makroregionie środkowo-wschodnim w latach 1990-2000	2	78
JAN ZWOLAK: Środki trwałe i zjawiska je kształtujące w rolnictwie polskim	4	55

INFORMACJE

TOMASZ W. BRALEWSKI: Oblicza globalizacji w nasiennictwie	2	103
GRZEGORZ CETNER: Stowarzyszenie Edukacji Rolniczej i Leśnej EUROPEA Polska	4	98
EUGENIUSZ KOŚMICKI: Stare odmiany jabłoni jako dziedzictwo kulturowe i bogactwo biologiczne	3	118

CEZARY KUŚMIREK: Przebieg i stan wdrożenia działań Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006: 1.3. „Szkolenia”, 1.4. „Wsparcie doradztwa rolniczego”	4	82
JOANNA KOWALSKA: Problemy ze stosowaniem cieczy kalifornijskiej w rolnictwie ekologicznym	2	118
AGATA MARCYSIAK: Ekonomiczne i społeczne skutki integracji Polski z Unią Europejską dla rolnictwa i obszarów wiejskich	1	119
BRONISŁAW MATUSZ: Doradztwo rolnośrodowiskowe rok po wdrożeniu rozporządzenia	1	111
ADRIANA MERTA-RUDY: Zmiany w zakresie stosowanych form działalności oświatowej i upowszechnieniowej w dolnośląskim doradztwie rolniczym przed i po akcesji do Unii Europejskiej	3	98
ADRIANA MERTA-RUDY: Współpraca Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu z Fundacją 4H	4	94
DOMINIKA PIEPRZYK-KOKOCHA, HENRYK BURCZYK: Uprawa morwy jako pokarmu dla jedwabników	4	105
PIOTR PRUS: Jubileusz Profesora Bogdana M. Wawrzyniaka	2	98
BOGDAN M. WAWRZYNIAK, MAŁGORZATA ZAJDEL: Program rent strukturalnych w rolnictwie polskim	3	103
BOGDAN M. WAWRZYNIAK, MAŁGORZATA ZAJDEL: Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego jako jeden z czynników zmian struktury agrarnej	4	72
BEATA WIĄCEK: Organizacja i funkcjonowanie grup producenckich	2	112
BOLESŁAW WOJTASIK: Infrastruktura techniczna w procesie kształtowania obszarów wiejskich	3	110
NOWOŚCI WYDAWNICZE	1	124
NOWOŚCI WYDAWNICZE	2	122
NOWOŚCI WYDAWNICZE	3	123
NOWOŚCI WYDAWNICZE	4	113
ROZNY SPIS TREŚCI 2006	4	114
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2006	4	117

ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2006

	Numer	Strona
ARTICLES		
Introduction – from editors	1	5
JAN KRZYSZTOF ARDANOWSKI: Agricultural service in the year 2006 – the time of reflection and new challenges	1	7
ANDRZEJ BUŁATOWICZ: An ecological awareness of organic farmers in Podlasie voivodeship	2	17
MARCIN CHOLEWA: Regional diversity of the productive and economic results achieved by the agricultural holdings specialised in pig keeping in the year 2004	3	75
GEORGIJ CZEREWKO, NAZAR KUDŁA: The reform of agribusiness sector on Ukraine	3	5
ZBIGNIEW T. DĄBROWSKI: Advisory in integrated production system. Methods in the farmer's training	2	5
ZBIGNIEW T. DĄBROWSKI: Multifarious activities in implementation of ecological agriculture and promotion of ecological food in the Great Britain	3	87
BARBARA FEDYSZAK-RADZIEJOWSKA: Future of agricultural advisory service in Poland – a change of improvement of existing solutions – an institutional analysis	1	75
IRENEUSZ GRADKA: Technological and economical aspects of implementation of organic production in selected farm	3	51
KATARZYNA GURDAK: Chances and threats development for Polish proecological agriculture and the results of it to farmers who are beneficiaries of UE subsidies	2	43
EWA JASKA, MAŁGORZATA LULEWICZ: Changes in the hierarchy of factors forming the reasons of farmers for invitation of ecological methods in agriculture	4	7
JÓZEF KANIA: Changes in agricultural advisory systems in the world	1	10
JÓZEF KANIA: The future of agricultural advisory service in Poland	1	63
ALEKSANDRA KATULSKA-SWULIŃSKA, MARIA SZUBERT: Awareness of consumers and producers in opinion of regional products quality and its impact at their popularity	2	30
GRAŻYNA NACHTMAN: Comparison of ecological and traditional holdings specialised in grazing livestock in year 2004	2	51
ANNA NOWAK: The role of rural schools in Polish country development	4	19

ANNA POTOK: The future of agricultural advisory service in Poland	1	50
ROMAN SASS: Tasks of the Agricultural Advisory Centre on the example of the Kujawsko-Pomeranian Agricultural Advisory Centre in Minikowo	1	25
ZOFIA SAWICKA: The marketing strategy of tourism development on rural areas o moderated touristic attractiveness on example of Ciężkowice foothills	4	41
ALINA SIKORSKA: Agricultural advisory service– opinions of rural population about agricultural advisory centres (ODR’S)	1	87
MICHAŁ TRZĘSOWSKI: Conditions and tendencies of changes in the wholesale markets activities in the sector of agri-horticultural products	3	41
MICHAŁ TRZĘSOWSKI: The influence of additional marketing activities on setting prices and agricultural incomes at vegetable wholesale market	4	64
ALINA WALENIA: Functioning of agri-environmental programmes in Podkarpackie province	2	66
ALINA WALENIA: Adjustment of agricultural food processing plants to european union norms (Podkarpackie voivodeship as an example)	3	25
ANDRZEJ P. WIATRAC: Vision and mission of agricultural advisory as determinants of the advisory units organisational structure	1	39
BOLESŁAW WOJTASIK: Direct payments – new financial instrument in agriculture	2	89
ANNA WOŹNIAK: The methods of supporting enterprises and innovativeness of small and medium size companies	4	31
SŁAWOMIR ZAWISZA, EWA AUGUSTOWSKA: Influence of integration with the European Union on functioning of agricultural advisory service on the example of the Łódź Agricultural Center in Bratoszewice	1	96
JAN ZWOLAK: The changes in NPK mineral fertilizing structure of winter wheat at farms in middle-east macro-region within 1990-2001	2	78
JAN ZWOLAK: Variables effecting fixed assets in Polish agriculture	4	55
INFORMATION		
TOMASZ W. BRALEWSKI: Faces of globalisation in seed sector	2	103
GRZEGORZ CETNER: The Association for Agricultural and Forestry Education EUROPEA Poland	4	98
EUGENIUSZ KOŚMICKI: The old varieties as a cultural heritage and biological resource	3	118

CEZARY KUŚMIREK: Status of implementation and progress of Sectoral Operational Programme "Restructuring and Modernization of the Food Sector and Rural Development 2004-2006" Measures: 1.3 "Training" and 1.4 "Agricultural advisory and extension service support"	4	82
JOANNA KOWALSKA: Problems with the usage of Lime sulfur in organic farming	2	118
AGATA MARCYSIAK: Economical and social results of Poland's integration with European Union for agriculture and rural areas	1	119
BRONISŁAW MATUSZ: Agri-environmental advisory service a year after enforcing of a decree	1	111
ADRIANA MERTA-RUDY: The changes in educational and dissemination forms of activities of Agricultural Advisory in Dolny Śląsk region before and after accession to European Union	3	98
ADRIANA MERTA-RUDY: Cooperation of Dolnośląskie Agricultural Advisory Service with 4H Fundation	4	94
DOMINIKA PIEPRZYK-KOKOCHA, HENRYK BURCZYK: Mulberry cultivation as a feed for silk worms	4	105
PIOTR PRUS: The jubilee of professor Bogdan M. Wawrzyniak	2	98
BOGDAN M. WAWRZYNIAK, MAŁGORZATA ZAJDEL: Structural pensions in polish agriculture	3	103
BOGDAN M. WAWRZYNIAK, MAŁGORZATA ZAJDEL: The act about forming rural system as one of the factors changing agrarian structure	4	72
BEATA WIĄCEK: Examples of producer's groups functioning	2	112
BOLESŁAW WOJTASIK: Technical infrastructure in the process of rural areas moulding	3	110
PUBLISHING NEWS	1	124
PUBLISHING NEWS	2	122
PUBLISHING NEWS	3	123
PUBLISHING NEWS	4	113
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2006	4	114
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2006	4	117

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego* zamieszczają artykuły z zakresu metodyki i organizacji doradztwa rolniczego, funkcjonowania agrobiznesu i rozwoju obszarów wiejskich, polityki agrarnej i oświaty rolniczej oraz współpracy doradztwa z nauką w wymienionych obszarach.
2. Oprócz artykułów *Zagadnienia* przyjmują:
 - informacje o pracy doradczej i życiu instytucji doradczych;
 - informacje o sympozjach, seminariach i innych formach oświatowych z zakresu doradztwa i dla doradców;
 - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i agrobiznesem;
 - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach;
 - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (do 1 100 znaków);
 - inne informacje w wymienionych dziedzinach;
3. Artykuły należy dostarczyć wydawcy w następującej formie:
 - streszczenie w języku polskim i angielskim - maksymalnie 14 wierszy;
 - treść podzielona na rozdziały i z wstępem oraz wnioskami lub podsumowaniem;
 - napisane za pomocą edytora pracującego w środowisku Windows (zalecany Word 97.0 i wersje nowsze);
 - dopuszczalna objętość prac do 20 000 znaków;
 - rysunki, tabele, wykresy i grafika dołączone w pliku zasadniczym, oraz dodatkowo w oddzielnych plikach w programach źródłowych, w których zostały wykonane, najlepiej w programach Word, Excel i CorelDraw w formacie B5;
 - dane literaturowe - odwołania w tekście do pozycji literaturowych z nazwiskiem autora i rokiem wydania, bez przecinka i w nawiasie kwadratowym, np. [Kowalski 1990];
 - alfabetyczny wykaz literatury na końcu artykułu, numerowany każdorazowo z nazwiskiem autora, pierwszą literą (literami) imienia, rokiem wydania (podanym w nawiasach półokrągłych) oraz po dwukropku tytułem publikacji, wydawnictwem lub nazwą czasopisma, numerem woluminu i strony;
 - przykład 1: Kowalski J., Nowak A. (1997): Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju wsi w Polsce. SGGW, Warszawa, 5-17;
 - Przykład 2: Kowalski J., Nowak A. (1997): Obszary wiejskie i problem agroturystyki. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 3, 5-17;

- jeżeli w tekście umieszczona jest liczba kolejnego przypisu, powinien on być przedstawiony w formie liczby bez dodatkowych znaków, np. nawiasów (przypisy nadawane automatycznie);
 - klawisza ENTER używa się tylko na końcu akapitu (wszystkie tytuły, punkty będące wyliczeniem itp. traktuje się jako odrębne akapity);
 - wcięcia akapitowe zaznacza się tylko za pomocą tabulatora lub innych narzędzi użytego edytora. Nie używać w tym celu spacji. Spacje należy stawiać tylko dla oddzielenia wyrazów, po kropce, przecinku, wykrzykniku, dwukropku, średniku itp. (nigdy przed tymi znakami). Nie używać spacji za nawiasem otwierającym i przed nawiasem zamykającym, a także przed i za odnośnikiem cyfrowym.
4. Tekst artykułu lub informacji, złożony w formacie B5 powinien być dostarczony w wersji elektronicznej (na dyskiecie, płycie CD lub przesłany pocztą elektroniczną) oraz w dwóch wydrukach, w tym samym formacie.
 5. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.
 6. Do nadsyłanych prac należy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, tytuł naukowy, miejsce pracy, adres pracy, numer telefonu i adres poczty e-mail.
 7. Redakcja zastrzega sobie prawo nie przyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem Zespołu Redakcyjnego. Prac nie zamówionych, jak również prac zakwalifikowanych do druku. Redakcja nie zwraca.
 8. Redakcja nie płaci honorariów autorskich. Z Autorem przyjętego do druku artykułu zawarta zostanie umowa wydawnicza określająca zasady przeniesienia na Wydawcę prawa do wydania dzieła i wprowadzenia go do obrotu w formie drukowanej w Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego i/lub nie na stronie internetowej CDR. Wyboru artykułów do umieszczenia na stronie internetowej dokonuje Zespół Redakcyjny ZDR. Autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 egz. autorski.
 9. Prace należy nadsyłać na następujący adres:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl

